

A.A. AXMEDOV

**IJTIMOIIY
PEDAGOGIKA**

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun

(O'quv qo'llanma)

**“KAMOLOT” nashriyoti
BUXORO-2023**

UO‘K: 37.013.78

KBK: 74.66.6/8

A 11a

A.A. AXMEDOV. IJTIMOIIY PEDAGOGIKA/ [Matn]:
o‘quv qo‘llanma / Amin Axmedov - Buxoro : “BUXORO
DETERMINANTI” MCHJning Kamolot nashriyoti, 2023. - 244 b.

Ushbu o‘quv qo‘llanma oliy ta‘lim muassasasida ta‘lim olayotgan Maktabgacha ta‘lim yo‘nalishi talabalari uchun mo‘ljallangan bo‘lib, unda ijtimoiy pedagogika, uning o‘qituvchi faoliyatida tutgan o‘rni, zamonaviy yondashuvlardan foydalanish asosida qadriyatlar, shaxs qadriyati hamda oilaviy qadriyatlar haqidagi tushuncha va ma‘lumotlar berilgan bo‘lib, oilaviy qadriyatlarni hurmat qilishning pedagogik - psixologik asoslari, globollashuv sharoitida oilaviy qadriyatlarni asrab qolish va ularga e‘tiborli bo‘lish, talabalarda oilaviy qadriyatlarga ijobiy munosabatlarni rivojlantirish texnologiyalarini qo‘llash usullari haqida tavsiyalar berilgan.

Taqrizchilar:

B.B. Ma‘murov - pedagogika fanlari doktori, professor

G.T. Boymurodova - pedagogika fanlari doktori, dotsent

N.E.Azimova - pedagogika fanlari nomzodi, professor

ISBN: 978-9943-9479-9-3

Ushbu o‘quv qo‘llanma Oliy ta‘lim, fan va innovatsiyalar vazirligining «17» martdagi «106»sonli burug‘iga asosan nashrga ruxsat berildi.

Ro‘yxatga olish raqami 106-198.

© “KAMOLOT” nashriyoti

© A.A. Axmedov

KIRISH

Hozirgi kundagi global o'zgarishlar, fan - texnika va axborot - kommunikatsiya texnologiyalarining kun sayin rivojlanib borishi XXI asr o'qituvchisidan pedagogik mahoratni, o'tkir irodani, pedagogik - psixologik bilimlarni, o'z fanini chuqur bilishni va yuksak tafakkurni, siyosiy savodxonlikni, fikrlash doirasi keng va mulohazali bo'lishni talab qiladi. Ta'lim muassasalarida faoliyat ko'rsatayotgan o'qituvchilar o'qitish shakllarining optimal darajada tashkil etishni, barkamol shaxsni shakllantirish nazariyasini turli yangi g'oyalar bilan boyitishni puxta bilishi lozim. Zero, shaxsni har tomonlama barkamol inson darajasida tarbiyalash nihoyatda murakkab jarayon bo'lib, juda qadim zamonlardan buyon ushbu faoliyatga jamiyatning yetuk kishilari jalb etilgan. Mazkur holat yosh avlod tarbiyasi, uning tashkil etilishi, mazmuni nafaqat shaxs kamoloti, balki jamiyat taraqqiyotini ham belgilashda muhim ahamiyatga ega ekanligini anglatadi. Ushbu tajribalar o'qitish shakllarida foydalaniladigan o'qitish qonuniyatlari, prinsiplarini ijodiy qo'llashda, ilmiy bilishga doir g'oyalar, nazariyalar, qonuniyatlarni amaliyotga tatbiq etishda muhim ahamiyat kasb etadi. Ayniqsa, qadimdan buyuk allomalar vatani bo'lib kelgan O'zbekistonda yosh avlod tarbiyasi mutlaqo o'zgacha ma'no kasb etishi muqarrar. O'qituvchi - O'zbekistonning porloq kelajagini barpo etuvchi, dunyoga mashhur mutafakkir va olimlarning davomchisi bo'lgan yosh avlod ta'lim - tarbiyasi uchun javobgar shaxsdir. Shunday ekan, o'qituvchining mazkur talablarga muvofiq keluvchi qiyofasi, uning o'quvchilar, hamkasblar hamda ota - onalar o'rtasidagi obro' - e'tibori hozirgi zamon talablariga mos bo'lishi shart. O'qituvchi barkamol avlod ta'lim - tarbiyasi uchun javobgar shaxs bo'lib, nafaqat ma'naviy - axloqiy madaniyati bilan atrofda qilargalarga o'rnak bo'lishi, shu bilan birga, pedagogik mahoratini ham namoyon eta olishi, yetuk o'qituvchi sifatida malakali kadrlarni tayyorlash ishiga o'zining munosib hissasini qo'shishi zarur.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev mustaqillikning 30 yillik bayrami tantanalarida so'zlagan nutqida Harakatlar strategiyasi asosida barcha sohalarda keng ko'lamli o'zgarishlar amalga oshirilayotganini, ana shu islohotlarning muvaffaqiyati, mamlakatning dunyodagi rivojlangan, zamonaviy

davlatlar qatoridan munosib o‘rin egallashi avvalo ilm - fan va ta’lim-tarbiya sohasining rivoji bilan uzviy bog‘liqligini ta’kidlab o‘tdi. “Yangi O‘zbekiston davlatini barpo etish, uni yanada taraqqiy ettirishga qaratilgan og‘ir va mashaqqatli, shu bilan birga, g‘oyat sharaflı mehnatingizni munosib qadrlash uchun Siz ustozlarga davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etishga tayyormiz”¹, - deya va’da berdi. Bu o‘qituvchiga e’tibor zamirida ulkan ishonch va ma’suliyat borki, qaysikim o‘qituvchilardan katta mehnat, kasbiy bilimdonlik, jahon standartlari asosida doimiy o‘z - o‘zini rivojlantirib borish, pedagogik mahoratni oshirib borish kabi vazifalarni talab etadi.

“Ijtimoiy pedagogika” kursi talabalarning umumpedagogik bilim darajasini kengaytirish bilan birga, ularni jamiyatdagi turli ijtimoiy munosabatlar, ma’naviy omillar, shuningdek, mazkur fanning ob’ekti, predmeti, uning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, kategoriyalari, ijtimoiy pedagog kasbining o‘ziga xos xususiyatlari kabi muammolar ustida bosh qotirishga undaydi. O‘quv fanining maqsadi va vazifalari.

Fanni o‘qitishdan maqsad - bolalarni ijtimoiylashtirish jarayonida ijtimoiy tarbiya va ijtimoiy ta’lim qonuniyatlarini o‘zlashtirish.

Fanning vazifasi - gumanitar bilishning sohasi sifatida ijtimoiy pedagogika, uning obyekti, tadqiqot predmeti va asosiy kategoriyalari haqida nazariy bilimlar berish; talabalarda ijtimoiy - pedagogik tadqiqotga doir ko‘nikma va malakalarni shakllantirishdan iborat.

Fan bo‘yicha talabalarning bilim, ko‘nikma va malakasiga qo‘yiladigan talablar “Ijtimoiy pedagogika” o‘quv fanini o‘zlashtirish jarayonida amalga oshiriladigan masalalar doirasida bakalavr:

ijtimoiy - pedagogik faoliyatning madaniy - tarixiy an‘analari; ijtimoiy - pedagogik faoliyat rivojining tarixiy omillari; pedagog, ijtimoiy - pedagog va ijtimoiy xodimning kasbiy faoliyatidagi farqlar; ijtimoiy - pedagogning kasbiy faoliyati strukturasi; ijtimoiy - pedagog faoliyati vazifalari; ijtimoiy - pedagogning kasbiy tayyorlashda uzluksiz ta’lim mazmuni; O‘zbekistonda ijtimoiy pedagog amaliy faoliyatining o‘ziga xosliklari; maktabgacha yoshdagi bola shaxsini

¹ Prezident Shavkat Mirziyoyev O‘zbekiston Mustaqilligining o‘ttiz yilligiga bag‘ishlangan tantanali marosimdagi nutqidan

ijtimoiylashtirish mohiyati; bola shaxsini ijtimoiylashtirishda mikro muhitning roli; rivojlanishida nuqsoni bo'lgan bola, nogiron bola, cheklangan imkoniyati bola tushunchalari tavsifi; imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirishdagi umumiylik va tafovutlar; imkoniyati cheklangan bolalarni ijtimoiylashtirishning shartlari va xuquqiy me'yorlari; ijtimoiy pedagogik kategoriyalar; ijtimoiy pedagogikaning tamoyillarini bilishi kerak; - ijtimoiy pedagog faoliyat metodikasi va texnologiyasi; asotsial oilaga ijtimoiy - pedagogik yordamning asosiy shakllari; ijtimoiy pedagog faoliyatida ishontirish metodlari, korrektsiya, mashqlarini qo'llash; kasbiy faoliyatda sotsiologik metodlardan foydalanish; ijtimoiy pedagogik texnologiyalarini qo'llash; xavotirli oila ijtimoiy maqomini tavsiflash; xavotirli oila bilan ishlash metodlarini qo'llash ko'nikmalariga ega bo'lishi kerak;

- ota - ona vasiyligisiz qolgan bolalar bilan ijtimoiy - pedagogik faoliyat olib borish; deviant xulqli bolalar bilan ijtimoiy - pedagogik faoliyatni tashkil etish va olib borish malakalariga ega bo'lishi kerak.

**1 - MAVZU: IJTIMOY PEDAGOGIK
FAOLIYAT PEDAGOGIKA FANI
SOHASI SIFATIDA**

REJA:

1. Ijtimoiy pedagogikaning tadqiqot obyekti va predmeti.
2. Ijtimoiy pedagogikaning tamoyillari.
3. Ijtimoiy pedagogikaning kategoriyalari.
4. Ijtimoiy pedagogikaning paydo bo'lishi va rivojlanishi
5. O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanish bosqichlari

Tayanch atamalar: sotsializatsiya (ijtimoiylashuvi), psixologik - pedagogik, sotsiologiya, ijtimoiy pedagogika, pedagogik sotsiologiya, jamiyat, sotsium, shaxs, ijtimoiy pedagogikaga ehtiyoj, O'zbekistonda ijtimoiy pedagogika fani paydo bo'lishining shart - sharoitlari, amaliy ijtimoiy faoliyat.

Ijtimoiy pedagogikaning tadqiqot obyekti va predmeti

Mamlakatimiz mustaqillikka erishgach milliy tarbiya va ta'lim sohasida keng qamrovli islohotlarni amalga oshirish uchun zamin yaratdi. Zotan, mustaqillik fikr - mulohazalarda ozod, o'z haq - huquqini yaxshi taniydigan, izlanuvchan, zamonaviy bilimga ega, Vatanga, ona zaminimizga sadoqatli, boqimandalikning har qanday ko'rinishlarini o'zi uchun or deb biladigan, o'z kuchi va aqliga ishonib yashaydigan, o'z shaxsiy manfaatlarini xalq, Vatan manfaatlari bilan uyg'un holda ko'radigan barkamol insonni tarbiyalashni talab etadi.

Respublikamiz Sobiq Ittifoq tarkibida davrida uning ta'lim tizimi markazlashtirilgan, milliy mintaliteti e'tiborga olinmagan, o'ta mafkuralashgan, zarur kasbiy yo'naltirishga e'tibor berilmagan edi. Mustaqillikning ilk kunlaridanoq mavjud ta'lim sohasidagi ijobiy natijalarni saqlab qolish va o'tmishdan qolgan merosning salbiy jihatlarni hamda o'tish davri bilan bog'liq qiyinchiliklarni bartaraf etish uchun bosqichma - bosqichlik asosida jiddiy choralar ko'rish zarur edi.

Shu nuqtai nazardan muhtaram Prezidentimiz ta'lim - tarbiya masalasiga kuyunchaklik, diqqat, qat'iyat bilan yondashib, jamiyat rivojini dastlab ta'lim va tarbiya masalalariga bog'liq ekanligini ham ilmiy - nazariy, ham amaliy jihatdan asoslab berdi.

Mamlakatimizning birinchi rahbari Islom Karimov yosh avlod ta'lim - tarbiyasi haqida davlatning bosh islohatchilik roli to'g'risida to'xtalar ekan, "Bizning asosiy boyligimiz, rivojlangan davlat tuzishga olib boradigan yo'ldagi asosiy tayanchimiz - insondir. Yuksak malakali va Yuksak ma'naviyatli insondir. Bu narsa ayniqsa yosh avlodga tegishli. Kelajagi buyuk davlat, eng birinchi navbatda, bo'lajak fuqarolarining madaniyati, ma'lumoti va ma'naviyati haqida g'amxo'rlik qilmog'i zarur" ekanligini qayd etadi.

Bugungi kunda mamlakatni yanada rivojlantirishga erishishi bilan bog'liq voqeliklar taraqqiyotimizni belgilab olish jarayonida davlat tuzulmalari va institutlari bilan birga jamiyatni isloh qilish, uni boshqarish, rivojlantirish va milliy qadriyatlar asosida modernizatsiyalash zarurligini muhim vazifaga aylantirdi. Bu esa o'z - o'zidan mazkur jarayonlarni tartibga solish, boshqarish yuzasidan siyosiy - huquqiy asoslarni yaratishni takomillashtirish va ushbu tizimni ijtimoiy - falsafiy jihatdan tatqiq etish orqali inson manfaatlarini ta'minlashni uning huquq va erkinliklarini, osuda va farovon hayotini himoya qilishni, jamiyat boshqaruvini modernizatsiyalash ustivor vazifa sifatida namoyon bo'lmoqda.

Ijtimoiy pedagogika fan sifatida pedagogikadan ajralib chiqdi. Uni o'rganilish jarayoni va ko'rinishi pedagogika fani tomonidan o'rganadigan, biroq o'ziga xosligi aniq bir sohani o'rganish jihatdan tadqiq qilinadi. Pedagogika fani bu yangi tarmog'ining o'ziga xosligi - ijtimoiy so'zida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy tushunchasi (lotincha socialis - umumiy, jamoatchilik) insonlarning birgalikdagi hayoti bilan bog'liq bo'lib, ularning muomala va bir - biriga ta'sirining turli xil shakllari birlashtiradi. Ijtimoiy pedagogika o'z nomiga ko'ra sotsium, ya'ni jamiyat bilan shug'ullanadi. Shu bois uni jamiyat tarbiyasi ham deyish mumkin. Jamiyat tarbiyasi deganda "Inson" tizimi ichida olib boriladigan tarbiya tushuniladi. Ya'ni, bevosita insonlararo munosabatlar jarayonidagi tarbiyaviy ta'sir, shuningdek ijtimoiy institutlar faoliyatining (xayriya jamg'armalari, tashkilotlar, jamiyatlar va assotsiatsiyalar) tarbiyaviy ta'siri nazarda tutiladi. Ijtimoiy "autsayderlar", ya'ni qariyalar, nogironlar, yolg'iz

yashovchilar, iqtisodiy nochor ahvolda yashovchilar va xalqning shu kabi boshqa tabaqalariga kiruvchilarga yordam berish ijtimoiy pedagogikaning maqsadalaridan biridir. Chunki faqat jamiyat va ijtimoiy ta'sir vositasida insonlarda insoniylik, vatanparvarlik, ijtimoiy faollik, mas'uliyatlilik singari fazilatlarni shakllantirish mumkinki, ushbu jarayonda oila, maktab va boshqa o'quv muassasalari yordamchilar sifatida faoliyat ko'rsatadi. Ijtimoiy pedagogika (lat.socium - jamiyat)ning asosiy vazifasi ijtimoiy tarbiya muammolarini o'rganishdan iborat. Demakki, uning obykti ijtimoiy hayotiy tarbiyaviy jarayonlardir. Predmet esa, shaxsning shakllanishiga ijtimoiy muhitning ta'siri qonuniyatlari, jumladan oilaning, birlashmalarning, jamg'armalarning tarbiyaviy ta'siri kabilar hisoblanadi. Demak, ijtimoiy pedagogikaning predmeti - bu shaxsning ijtimoiylashuv jarayonidir. Ijtimoiy pedagogika, ayniqsa, "og'ir guruh"larga alohida e'tibor qaratadi. Bu guruhga taqdir taqozasi bilan og'ir vaziyatlarga tushib qolgan shaxslar kiradi. Bular: narkomanlar, ishsizlar, jinoyatchilar, qamoqda o'tirib chiqqan kasallar, jinoiy guruhlarga va man etilgan diniy sektalarga o'zlari bilmagan holda kirib qolgan shaxslar va h.k kiradi. Shuningdek, ijtimoiy pedagogika katta yoshdagi va qariyalarni, ishlab chiqarish jarayonlaridagi rahbar va xodimlarning o'zaro munosabatlari, ayollar tarbiyasi, kasbidan qoniqmaganlik, qolaversa dam olishga, ruhiy kasallangan, ta'lim olishdagi muammolar, tarbiyasi og'ir bolalar kabi muammolarni ham nazardan chetga qoldirmaydi. Ijtimoiy hayotning turli jabhalaridagi bu insonlar, albatta, yuqori malakali pedagogik yordamga muhtojdirlar.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatidagi ta'rifi bir qator baxs - munozaralarga sabab bo'lmoqda. Yaxshi ma'lumki, har qanday fan inson bilimi sohasi sifatida nazariya va amaliyotning birligi sifatida faoliyat yuritadi. Bu ikki soha doimo bir - birini to'ldirib kelishadi va voqelikning mukammallashuviga o'z ta'sirini ko'rsatishadi. Demak, biz ijtimoiy pedagogikani ham fan va amaliy faoliyat sohasi sifatida o'rganishimiz lozim. Bundan tashqari ijtimoiy pedagogika ko'pgina boshqa fanlar (falsafa, matematika, biologiya) kabi o'quv fani bo'lib ham xizmat qilishi mumkin.

O'zbekiston qadimiy tarix va pedagogik an'analarga ega davlat bo'lgani uchun qadimdan ijtimoiy pedagogika fanining Sharq mutafakkirlari va diniy arboblarning asarlarida rivojlanishi asoslari mavjuddir. XIX asrda O'zbek ma'rifatparvarlari, XX asrdagi novator

pedagoglarning ijtimoiy tarbiya sohasidagi faoliyati ijtimoiy bilimlar uchun boy materialni tashkil qiladi. Biroq ma'lum bir davrda ijtimoiy pedagogikaning MDH hududidagi tadrijiy rivojlanishi to'xtatib qo'shildi. Bu ish avvaliga inqilobgacha bo'lgan davrda pedagogikadan voz kechish, so'ngra ijtimoiy muammolarni ma'lum qilmaslik siyosati bilan amalga oshirilgan bo'lsa, ana shu asosdan kelib chiqib, aytish mumkinki, ijtimoiy pedagogika ilmiy nazariy bilimlar va ijtimoiy - pedagogik faoliyatini o'rganadi, keyinchalik unga burjuaziya fani sifatida qaralgan. Ijtimoiy pedagogikaning tiklanishi faqatgina XX asrning 90 - yillarida ro'y berdi. Uning qayta "tug'ulishi" ijtimoiy pedagoglarning zamonaviy sharoitlardagi faoliyatlarida, amaliyotda ijtimoiy pedagogika fanining yutuqlaridan foydalanish zaruriyati tug'ilgani bilan izohlanadi. Bu yerda davlat va jamiyatning faoliyat yuritishining yangi tamoyillari - bozor iqtisodiyoti, raqobat, byudjetdan pul ajratishni kamaytirish, dunyo hamjamiyatiga kirish, iqtisodiy holatning barqarorligi nazarda tutilmoqda. Shu bilan birga ijtimoiy hayotni demokratiyalashtirish, jahon hamjamiyatiga kirish aholining kam ta'minlangan qatlamlariga e'tiborni yanada kuchaytirishni talab qiladi. Biroq bundan avvalgi davrning nazariya va amaliyotining tizimlashtirilmog'ini bu ikki soha bir - biridan alohida ravishda rivojlanishiga sabab bo'ldi va ijtimoiy pedagogika fan sifatida shakllanishiga ta'sirini ko'rsatdi. Natijada bugunda ilmning bu sohasini to'liq qamrab oluvchi ta'rif mavjud emas.

Masalan, Yu.V.Vasilkova bu fanni "alohida shaxs va guruhni tarbiyalash va o'qitish nazariya va amaliyoti" deb ta'kidlaydi .

A.V.Mudrikning fikricha ijtimoiy pedagogika "barcha yosh guruhlar va ijtimoiy toifalarni ijtimoiy tarbiyasini o'rganuvchi pedagogikasi"dir.

V.D.Semenov ijtimoiy pedagogika yoki muhit pedagogikasi fan yutuqlarini birlashtiruvchi va ularni ijtimoiy - tarbiya amaliyotida amalga oshiradi, deb hisoblaydi.

I.Podlasiyning "Pedagogika darsligida quyidagicha ta'rif mavjud: "ijtimoiy pedagogika - ijtimoiy muhitning shaxsni shakllantirishga va ijtimoiy tarbiya muammolariga ta'siri qonuniyatlarini o'rnatuvchi fan".

Yu.N.Galaguzova ijtimoiy pedagogikaga uning ob'ekti va predmetini aniqlash orqali ta'rif bermoqchi bo'lgan.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatidagi mohiyatini aniqlash uchun “fan” tushunchasining o‘zi inson faoliyatining ob’ektiv bilimlarni tizimlashtirish va ishlab chiqishga qaratilgan faoliyati ekanligini ta’kidlash lozim. Tushunchaning ilmiy mazmuniy jihatini O‘rganish “ijtimoiy pedagogika” atamasining o‘ziga e’tibor qaratishni talab qiladi. U ikki sohadan iborat bo‘lib, ularni bitta sohaga birlashtirib turadi. Bu birlashuv tasodifiy emas va fanda tabaqalashuv va ixtisoslashuvning zamonaviy jarayonlariga bog‘liq. Pedagogika fanida tabaqalashuv va ixtisoslashuv jarayoni so‘nggi paytlarda ancha kuchaydi. Ba’zi bir ixtisoslashtirilgan sohalar - maktabgacha pedagogika, maktab pedagogikasi, maxsus pedagogikasi, kasb - hunar pedagogikasi, tarix pedagogikasi mustaqil ilmiy sohalarga aylanib bo‘lishdi. Ularning qatoriga ijtimoiy pedagogikani ham kiritsak bo‘ladi.

Ijtimoiy pedagogikaning pedagogika singari ta’lim - tarbiya jarayoni jarayoni va hodisalarini o‘rganadi dalolat beradi. Biroq ularni muayyan o‘ziga xos yo‘nalishlarda o‘rganadi. Bu fanning o‘ziga xos xususiyati “ ijtimoiy” so‘zida mujassamlashtirilgan.

“Ijtimoiy” (lotinchada socialis - umumiy, ijtimoiy) tushunchasi ostida odamlarning shakllari, ular o‘zaro munosabatlarining turli shakllari bilan bog‘liq barcha narsa tushuniladi. Bu degani, agar pedagogika o‘sib kelayotgan avlodlarning ta’lim tarbiyasi haqidagi fan bo‘lsa, ijtimoiy pedagogika ta’lim - tarbiya jarayonlarida bolaning jamiyatdagi hayotga qo‘shilishiga bog‘liq hodisalarni aloxida ajratadi. Bolaning jamiyatga “kirish” jarayoni, uning muayyan ijtimoiy tajribani qo‘lga kiritishi (bilim, qadriyat, yurish - turish qoidalari) ijtimoiylashuv deyiladi.

Shunday qilib agar biz ijtimoiy pedagogika mohiyatini bu fanning ob’ekt va predmetini qiyoslash orqali aniqlamoqchi bo‘lsak quyidagi holat kelib chiqadi. Pedagogikaning ham, ijtimoiy pedagogikaning ham ob’ekti- bu bola, biroq o‘rganish predmetlari turlicha. Pedagogikaning o‘rganish predmeti bolani tarbiyalash qonuniyatlari hisoblanadi, ijtimoiy pedagogikaning predmeti esa bolani ijtimoiylashtirish qonuniyatlari hisoblanadi. Shuni ta’kidlash lozimki, bu ikki fanlarning uzoq tarixiy aloqasiga qaramay natijada ularning O‘ziga xos vazifalari tufayli uzoqlashishi ro‘y berdi. Umumiy pedagogikaning spetsifik vazifasi ta’lim - tarbiyadir. Bola va bolalikni himoya qilish ijtimoiy pedagogning asosiy kasbi hisoblanadi.

Shu sababli ijtimoiy pedagogika jamiyatni va ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi, insonlar bir - birlari bilan qanday muomalaga kirishishlarini, nimaga bir guruhga birlashishlarini va jamiyatning boshqa ijtimoiy masalalarini aniqlashga harakat qiladi. Ijtimoiy pedagogika bu muammolarni biroz boshqacha tarzda, uning ilmiy vazifalariga mos ravishda o'rganadi. Shu bilan birga o'z rivojlanishida umumiy pedagogikadan ajralib chiqib, u kompleks xarakterga ega bo'ldi. Hozirda uning nazariy va amaliy faoliyati sohasiga maktab va maktabdan tashqari muassasalarda tarbiya va qayta tarbiya, bolalar uylari, qariyalar uylarida yashovchilarga g'amxo'rlik, huquqbuzarlar bilan ishlash, kabilar kiradi. Ijtimoiy pedagoglar faoliyatning turli sohalari: ekologiya, badiiy ijod, sog'lomlashtirish sohaslarida ixtisoslashishadi. Ijtimoiy pedagogning kompleks xarakteri uning boshqa fanlar bilan munosabatida namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy pedagogika fan sohasi sifatida bir qator vazifalarga ega bo'lib, ularni quyidagicha guruhlash mumkin:

Nazariy vazifa: ijtimoiy pedagogik bilimlarni to'plab zamonaviy jamiyatda o'rganayotgan jarayon va hodisalarning to'liq tasvirini tuzishga intilishda namoyon bo'ladi.

Amaliy vazifalarga: - ijtimoiy pedagogikaning ijtimoiylashuviga tashkiliy-pedagogik va psixologik yo'nalishlardagi ta'sirini samarali takomillashtirish ishlarini aniqlash bilan bog'liq bo'lgan ishlar kiradi. Bunday ishlar qatoriga bolalar (yoshlarda) ongida, xatti - harakatida ijobiy fazilatlarining shakllanishiga yaqindan yordam beruvchi, yo'l - yo'riq, shakl, vositalarini aniqlash va ularni tadbiiq etish, har qanday vaziyatdan mustaqil chiqib ketishning samarali yo'llarini aniqlash, atrofdagi kishilar bilan muomala qilishni o'rganish, hayot mazmuni va maqsadini aniklashga doir tavsiyalar berish; ularda jamiyatdagi xuquq va majburiyatlarini bilishga intilishni rivojlantirish, hamda mustaqillik, o'ziga ishonch hissini shakllantirish;

Insonparvarlik vazifasi - shaxsning rivojlanishi uchun sharoitlar yaratib beruvchi ijtimoiy pedagogik jarayonlarni mukammallashtirish uchun maqsadlarni ishlab chiqishda o'z ifodasini topadi. Zamonaviy ijtimoiy pedagogikaning insoniyligi bola va pedagog o'rtasidagi munosabatlarni qattiqqo'llik bilan emas, o'zaro tushunish orqali hal qilishga asoslanadi. Ijtimoiy pedagogning vazifasi bolaning jismoniy, axloqiy va ma'naviy kuchlariga dalda berish, unda jamiyat qabul qilgan xislatlarni tarbiyalashga yordam berishdan iborat. Bugungi kunda

ijtimoiy pedagogikaning vazifalari kengayib bormokda. Shunga ko'ra bunday vazifalar qatoriga tarbiyaviy, ijtimoiy-xuquqiy, ijtimoiy reabilitatsiya ishlarini ko'rsatish mumkin.

Tarbiyaviy vazifa bolani atrof muhitga qo'shilish, uning ijtimoiylashuv jarayoni, O'quv va tarbiya jarayoniga ko'nikishini ko'zda tutadi.

Ijtimoiy - huquqiy vazifa - davlatning bolalarga g'amxo'rliqi, ularning huquqiy himoyasini bildiradi.

Ijtimoiy reabilitatsion vazifa - nogiron, jismoniy va ruhiy nuqsonlarga ega bolalar bilan tarbiyaviy va o'quv ishlarini olib borishdir. Bunda asosiy ijtimoiy vazifalarni pedagog bajaradi. Shunday ekan, O'zining pedagogik faoliyatida quyidagilarga o'z e'tiborini qaratishi lozim:

- falokatga uchragan bola(o'smir)larga yordam ko'rsatish. Inqirozdan chiqish yo'llarini topish, qiyin vaqtda qo'llab - quvvatlash;
- bola(o'smir)ni, uning holatini, oila va maktabdagi munosabatlarini o'rganish;
- bolani o'rab turgan va unga ta'sir qiluvchi turli ijtimoiy sohalardagi ijtimoiy tarbiya holatini tahlil qilish;
- ilg'or pedagogik tajribalarni o'rganish, tahlil qilish, o'zlashtirish, ommalashtirish;
- u bola(o'smir) faoliyatini o'z - o'zini tarbiyalash, o'z - o'zini o'qitish va o'z hayotini mustaqil tashkil qilishni bilishga qaratishi ;
- bola (o'smir) muammolarini hal qiluvchi, uning inqirozi, huquqlariga aloqador tashkilot, mutaxassislarni birlashtirish bilan ham shug'ullanish;
- ijtimoiy tarbiyaning turli muammolarini o'rganishni tashkil qilish, bu borada takliflarni kiritish;

Ijtimoiy pedagogika - shaxsni ijtimoiylashuvi qonuniyatlarini o'rganish, jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilish maqsadida ijtimoiy pedagogik faoliyatning samarali usullari texnologiyalarini ishlab chiqish va ularni qo'llashga qaratilgan pedagogika sohasi.

Rivojlangan davlatlarda ijtimoiy tarbiyani amaliy tashkil etish maxsus kasb darajasiga ko'tarilgan. Janubda bu kasb "Ijtimoiy faoliyat" deb yuritiladi. Bizning yurtimizda aholining, umuman jamiyat a'zolarini ijtimoiy muhofazalashga doir qator ishlar amalga oshirilishidan qat'iy nazar, u bilan shug'ullanuvchi maxsus fan yo'nalishi to'liq shakllanmagan. Ijtimoiy ish jamiyat a'zolarining bir - biriga insoniy munosabatda bo'lishini taqozo etadi. Qadim zamonlarda bu faoliyatning diniy mas'ullik, saxiylik, xayrixohlik singari qirralari namoyon bo'lgan.

“Ijtimoiy pedagogika”ning paydo bo‘lishi jamiyatning iqtisodiy, siyosiy va ijtimoiy hayotidagi o‘zgarishlar bilan boq‘liq. Chunki bu o‘zgarishlar tarbiya jarayonini murakkablashtirib, yoshlar tarbiyasida yangi muammolarni vujudga keltirib, yosh avlodning ijtimoiy shakllanish jarayonini ilmiy o‘rganishni talab etmoqda. An’anaviy pedagogika fani ta’lim muassasalari qobig‘ida cheklanib qolib, ijtimoiy muhit omilining tarbiyaga bo‘lgan ta’siriga yetarlicha e’tibor bermadi. Ayniqsa, ijtimoiy tarbiyaning umumiy xarakterini chetga surib qo‘ydi. Ijtimoiy pedagogika Rossiyada o‘tgan asrning 80 - yillarida alohida fan sifatida shakllandi. Mustaqil yurtimizda esa uning ma’lum qirralari yoritilgan bo‘lishiga qaramasdan bu yo‘nalish bo‘yicha hali alohida tadqiqot ishlari yuzaga chiqqanicha yo‘q. Bu fan har bir jamiyatning, har bir mamlakatning, har bir millatning ijtimoiy hayoti va milliy psixologiyasi bilan bevosita boq‘liq. Shu nuqtai nazardan mazkur fanni turmush pedagogikasi, deyish ham mumkin.

Turmush - shaxsning jamiyatda o‘z o‘rnini topishini taqozo qiladi. Biz ta’lim-tarbiya muassasalari va ulardan tashqari, ya’ni har kungi ijtimoiy hayotimiz orqali tarbiyaviy ta’sir ko‘rsatish asosida barkamol, komil insonni voyaga yetkazishimiz kerakki, toki biz tarbiyalagan shaxs jamiyatga “kirishib keta olsin”. Ular jamiyatdan chetda qolishi mumkin emas. Ma’lum sabablarga ko‘ra “jamiyat tan olmagan”, “sotsiumga kirisha olmagan” shaxslarning o‘z yo‘lini topib ketishi uchun ijtimoiy faoliyat talab etiladi. Ushbu muammo dolzarb kasb etib, Rossiyada 1960 - 1970 yillardayoq shunday ijtimoiy - pedagogik faoliyatga yo‘naltirilgan mutaxassislarni tayyorlash bo‘yicha ishlar olib boriladi. Jumladan, sinfdan va maktabdan tashqari tarbiyaviy ishlar tashkilotchisi, uy - joy kommunal xizmati tashkilotchisi, maktabdan tashqari muassasalar xodimlari, yotoqxonalar, maktab klublari xodimlari singari kadrlar faoliyat olib borishdi, qator chet mamlakatlarda esa 1970 - 1980 yillarda ijtimoiy talab - bu muammoni hal etishning yangi darajalarini vujudga keltirdi. Amaliyotda ijtimoiy pedagogik va yoshlarning yashash komplekslarida, turli yoshdagi xodimlardan iborat birlashmalarda ijtimoiy pedagogik tajribalarni to‘plash ishlari shakllantirilgach, maktablarning ijtimoiy institutlar bilan hamkorligi o‘zgardi. Shu asosda ijtimoiy muhitni pedagoglashtirish jarayoni intensiv tarzda rivojlanib bordi. Lekin bu boradagi kadrlar masalasi muammo bo‘lib qolaverdi. Buning ustiga tarbiya ishlari bilan faqat

maktab, bog'cha kabi ta'lim - tarbiya maskanlari shug'ullanadi, - degan fikr jamiyat a'zolari ongida o'rnashib qolgan.

Ijtimoiy pedagogikaning zarurligini quyidagi holatlar talab etayotgan edi:

Birinchidan, Bugungi kunda ta'lim va tarbiya maqsadi bilan uning ba'zi natijalari o'rtasidagi qarama - qarshilik sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo'llarini aniqlash zarurligi talab etilmoqda. Ushbu talab pedagogika olamiga jamiyatdagi munosabatlar bilan Shug'ullanuvchi sotsiologiyani olib kirish zaruriyatini uyg'otdi. Chunki ongli xususiyatga ega bo'lgan inson faoliyati, sotsiologiya fanining o'ziga xos ob'ektini tashkil etadi. Har bir shaxsning jamiyatdagi o'z o'rnini, o'zligini anglashi, hayotiy - axloqiy me'yorlarni o'zida mujassam etishi jamiyatda Shu ma'naviy - axloqiy sifatlarni namoyon etib, ijtimoiy hayotimiz, zamonamiz bilan hamnafas yoshlarni tarbiyalashda Pedagogika va sotsiologiya fanlarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Vaholanki ta'lim - tarbiyaning o'zi ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayondir.

Ikkinchidan, ba'zi jamiyat a'zolarining ongidagi ma'naviy bo'shliqning ijtimoiy kelib chiqishi sabablarini aniqlash, ularni hal qilish mexanizmini yaratish kabi yangi muammolarning yechimini topish uchun pedagogik va sotsiologik tushunchalarning tutashligiga asoslangan yangi metodologiyani talab etmoqda. Inson shaxsini shakllantirishda undagi tabiiy (irsiy) va ijtimoiy xususiyatlarini, uning oliy nerv faoliyati imkoniyatlarini hisobga olib yondashmoq lozim. Inson organizmining biologik va sub'ektiv (shaxsiy tomonlari) asosida o'z - o'zini tarbiyaga olish, sharoitga moslashish, ma'lum ob'ektga yo'naltirish qonunlarini bilish asosida uning tarbiyasini tashkil etish lozim. Shaxs shakllanishi jarayonida ichki va tashqi ta'sir imkoniyatlari o'zaro omuxta qilish, tarbiya jarayonini yoshlar faoliyatining xususiyatlari, qiziqishini anglash kabi muhim xususiyatlari asosida shaxsning erkinligi va g'ururini paymol qilmasdan, demokratik, insonparvarlik va milliy tamoyillarga tayanib, ularda ma'naviy - axloqiy fazilatlarni shakllantirish davr talabidir. Jamiyatga insonlar ongini, tafakkurini ijobiy tomonga o'zgartirish ijtimoiy - ma'rifiy jarayonlar bilan bog'liq bo'lib. Uni ilmiy jihatdan o'rganish muhimdir. Pedagogika va sotsiologiyaning tutashganligi tufayli yuzaga kelgan muammolar o'zbekistonlik olimlarning diqqat e'tiborini ham o'ziga tortmoqda.

Uchinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy munosabatlar va bunda davlatning roli, axborotlar, ustoz - shogird munosabatlari, kadrlar muammolari, yoshlarning ma'naviyatida ro'y berayotgan zaiflikning sabablari, ularni aniqlash, tekshirish, hal etish, ijtimoiy faollik kasbiy mahorat, Shuningdek mustaqil O'zbekistonda kechayotgan ma'naviy va mafkuraviy islohatlarni, umuman, jamiyatni «pedagog so'zi» bilan o'rganish ijtimoiy pedagogikaning muammolaridan bo'lib hisoblanadi. Eng asosiysi, ijtimoiy hayotda Shunday holatlar uchraydiki, bunda bolalar o'smirlar, tarbiyachilar bunday og'ir vaziyatda o'zlariga ruhan malham bo'ladigan sotsial pedagogning yordamiga muhtoj bo'ladi. Demak, bugungi jamiyatimiz asoslariga sotsial psixolog bilan bir qatorda ijtimoiy pedagogga bo'lgan ehtiyoji ham sezilmoqda.

Hayotdan umid uzgan, o'ziga ishonmaydigan, hayotiy muammolarni mustaqil hal eta olmaydigan shaxslar insoniy yordam, tushunish, uning qayg'usiga sherik bqlishlarini kutadilar. O'z so'zi va faoliyati bilan Shu kabi shaxslarda o'ziga ishonch uyg'otish, o'z imkoniyatlarini anglab yetishlariga yordam berish sotsial pedagogning asosiy vazifasidir. Ijtimoiy hayotimizdagi voqelikning insonlarga bo'lgan ta'siri ularning ongida yuz berayotgan jarayonlar haqida bahs yuritadigan mazkur fan yo'nalishi bugungi kunda ijtimoiy buyurtma sifatida vujudga kelmoqda.

Ijtimoiy pedagogika - odamlarning jamiyatda hamkorlikdagi ish faoliyatlari jarayoni davomida ularda hosil bo'ladigan fikrlar, e'tiqodlar, g'oyalar, qarashlar, his - tuyg'ular, turli xulq - atvor shakllarini tushuntirib beruvchi fandır.

Demak, ta'lim tarbiya bilan shug'ullanuvchi fanlar va o'quv muassasalaridan farqli o'laroq ijtimoiy pedagogika ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalari bilan boqliqdir. Shuning uchun ham u juda ko'plab fanlar bilan uzviy bog'liq. Pedagogika, Psixologiya, Sotsiologiya, Tibbiyot, Biologiya, Geneologiya, Filosofiya, Mantiq, Iqtisod, Tarix, Etnografiya, Huquq fanlari bilan Ijtimoiy pedagogika uzviy bog'langan. Barcha ijtimoiy fanlar inson xulq - atvorining turli tomolarini o'rganadi. Ijtimoiy pedagogika ijtimoiy psixologiya, sotsiologiya, antropologiya, tarix, iqtisod, siyosatshunoslik fanlari bilan hamkorlikda boyib va rivojlanib boradi.

Falsafa va ijtimoiy pedagogika. Falsafa inson borlig'i masalalarini o'rtaga qo'yadi va ularga javob topishga harakat qilib,

dunyoqarashining umumlashgan tizimini ishlab chiqadi. Ijtimoiy pedagogikaning “ijtimoiy tarbiya falsafasi” bo‘limi inson va uning tarbiyasiga muayan qarashlardan kelib chiqadi va bu qarashlarda har doim u yoki bu falsafiy asoslarni uchratsak bo‘ladi.

Etika va ijtimoiy pedagogika. Etika axloqiy tasavvur va qarashlar rivojlanishining umumiy qonuniyatlarini, Shuningdek, u tartibga solayotgan axloqiy ong shakllarini va ularning axloqiy faoliyatini tahlil qiladi. Ijtimoiy pedagogika etika shakllantirgan tamoyillardan foydalanadi, tarbiya usullari va maqsadlarini ishlab chiqadi. Falsafa, ijtimoiy tarbiya nazariya va uslubiyatining boshqa muammolarini o‘rganadi.

Sotsiologiya va ijtimoiy pedagogika. Sotsiologiya - jamiyat, ijtimoiy munosabatlar va ijtimoiy tarbiya uslubiyati rivoji faoliyat yuritishi, shakllanishi qonuniyatlari haqidagi fan ijtimoiy tarbiya sotsiologiyasi ijtimoiylashuv muammolarini o‘rgana turib ijtimoiy bitimlar sohalarining birqator ma’lumotlari: (yosh, shahar va qishloq, dam olish, ommaviy aloqalar, yoshlar, axloq, ta’lim, jinoyatchilik, din, oila sotsiologiyasi)dan foydalanadi.

Etnografiya, etnopsixologiya va ijtimoiy pedagogika. Etnografiya xalqlarning maishiy va madaniy xususiyatlarini o‘rganadi. Etnopsixologiya insonlar ruhiyatining etnik xususiyatlari, milliy xarakteri, milliy o‘z - o‘zini anglashning shakllanishi qonuniyatlari, etnik steriotiplarini o‘rganuvchi bilim sohasi. Ijtimoiy tarbiya sotsiologiya va psixologiya inson hayotining yosh davrlarga bo‘linishi, etnik xususiyatlari haqidagi ma’lumotlar, etnosda u yoki bu yoshdagi yoki jinsdagi insonlarning tutgan o‘rnini belgilaydigan omillar ijtimoiylashuv va tarbiyaning etnik va qonuniyatlari haqidagi ma’lumotlardan foydalanadi.

Ijtimoiy tarbiya nazariyasini ishlab chiqishda etnografiya va etnopsixologiya ma’lumotlari ham inobatga olinadi. Etnik xususiyatlarni tarbiyaning aniq vazifa va mazmunini aniqlashda, tarbiya tizimini tashkil qilishda inobatga olish lozim. Shu bilan birga umuminsoniy tarbiya tamoyillariga mos tushadigan etnosda shakllangan tarbiya usullaridan Shu xalq doirasida ijtimoiy tarbiya tizimida foylanish maqsadida muvofiqdir. Bundan tashqari ijtimoiylashuv va tarbiyaning ba’zi bir etnik xususiyatlarini muayyan doirada jadallashtirish va o‘rnini to‘ldirish ham lozimdir.

Ijtimoiy va yosh psixologiyasi hamda ijtimoiy pedagogika. Ijtimoiy psixologiya insonlarni ijtimoiy guruhlariga qo‘shilishlari faktini keltirib chiquvchi inson faoliyati va yurish - turish qonuniyatlari, Shuningdek bu guruhlarining psixologik ta’riflarini ham o‘rganadi. Yosh psixologiyasi inson ruhiyati dinamikasi va yosh xususiyatlari Shuningdek shaxs rivojlanishining yoshga bog‘liq omillarini ham o‘rganadi. Ijtimoiy pedagogika ijtimoiylashuv va viktimologiya (jinoyatshunoslik) muammolarini o‘rgana turib va ijtimoiy tarbiya uslubiyat va psixologiyasini ishlab chiqa turib ijtimoiy va yosh psixologiyasi ma’lumotlaridan foydalanadi.

Ijtimoiy psixologiya jamiyatimizda shaxslararo munosabatlarning tabiati va qonuniyatlarini o‘rganuvchi fan sifatida o‘zining nazariy tamoyillarini amaliyotga tadbiq etadi va shu orqali yangicha mazmundagi demokratik munosabatlarning jamiyatning har bir jamoasida, oilasida va fuqarosida qaror topishiga, yoshlarda yangicha fikrlashni va dunyoqarashni shakllantirish jarayoniga ko‘maklashadi.

Sotsiologiya insonning ijtimoiy turmushini, guruh va jamiyatni o‘rganadi. Ijtimoiy mavjudot bo‘lgan odamlarning xulq - atvori uning predmetidir.

Antropologiya - odamning kelib chiqishi va evolyutsiyasi, odamzot irqalarining paydo bo‘lishi, odamning tana tuzilishidagi farq - tafovut, o‘zgaruvchanlik haqidagi fan. Antropologiyaning muhim sohasi odam organizmining tuzilishi va rivojlanishiga ta’sir qiladigan fiziologik. Biokimyoviy va genetik omillarini o‘rganadigan bo‘limi - Odam biologiyasi degan umumiy nom bilan XX asr o‘rtalaridan boshlab rivojlandi. Siyosatshunoslik jamiyatning siyosiy hayoti va siyosiy munosabatlarida ro‘y beradigan voqea - hodisalar, o‘zgarishlarni ilmiy - nazariy jihatdan asoslab beradi. Uning siyosiy fan sifatidagi roli va ahamiyati uning siyosiy mohiyatga ega bo‘lgan voqea - hodisalarni alohida olingan bir mamakat doirasida emas, balki jahonning turli mamlakatlarida siyosiy muammolarni hal qilishida erishilgan natijalar bilan belgilanadi. Iqtisod fanlari esa ishlab chiqarish kuchlari va munosabatlari, jamiyatning iqtisodiy turmushini o‘rganishga yordam beradi.

Pedagogika - bu fan sifatida o‘sib kelayotgan yosh avlod tarbiyasi va ta’limi haqidagi fan bo‘lsa, ijtimoiy pedagogika esa tarbiya va ta’limning bolalar hayotining jamiyatdagi o‘rnini belgilab beradi. Bu jarayon bolaning jamiyatga kirishi, ularning ma’lum bir ijtimoiy tajribaga

ega bo'lishi (bilim, boylik, o'zini tutish qoidalari, yo'naltirish) **sotsializatsiya** (ijtimoiylashuv) deb yuritiladi.

Bolaning ijtimoiylashuvi - juda uzoq va murakkab jarayon hisoblanadi. Har qanday jamiyat shunga intiladiki, har bir bola ma'lum ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar tizimiga, shu jamiyat me'yor va qoidalariga ega bo'lishi, shu jamiyatda yashash uchun, teng huquqli a'zosi bo'lishga intiladi.

Agarda biz ijtimoiy pedagogika mohiyatini uning obyekt va predmetini qiyoslash orqali aniqlamoqchi bo'lsak quyidagi holat kelib chiqadi. Pedagogikaning ham, ijtimoiy pedagogikaning ham obyektu bu bola, biroq o'rganish predmetlari turlicha. Pedagogikaning o'rganish predmeti bolani tarbiyalash qonuniyatlari hisoblansa, ijtimoiy pedagogikaning predmeti esa bolani ijtimoiylashtirish qonuniyatlaridir.

Shu sababli ijtimoiy pedagogika jamiyatni va ijtimoiy munosabatlarni o'rganadi, hamda insonlar bir - birlari bilan qanday muomalaga kirishishlarini, nima uchun bir guruhga birlashishlarini va jamiyatning boshqa ijtimoiy masalalarini aniqlashga harakat qiladi. Shuningdek u bu muammolarni ijtimoiy pedagogika vazifalariga mos ravishda organadi. Bugungi kunga kelganda ijtimoiy pedagogika mustaqil fan sifatida faoliyat ko'rsatmoqda.

Ijtimoiy pedagogika fanning vazifasi quyidagi to'rt bosqichni o'z ichiga oladi:

1. Bolani va o'smirni haqiqatgo'y qilib tarbiyalash va voyaga yetkazish;
2. Shaxsning mustaqil fikrlay olishi, muammoga duch kelganida uni mustaqil ravishda hal qila olishi va o'z munosabatini bildirishi;
3. Atrofdagi kishilar bilan erkin va madaniy holda muomala qilishni o'rgatish;
4. Hayotdagi o'z oldiga qo'ygan maqsad va vazifalarini ongli ravishda tushunishga o'rgatish;

Jamiyat o'zining qurilishiga ko'ra turli xildagi o'zaro bog'langan va o'zaro ta'sir etuvchi ijtimoiy institutlarga ega. Ijtimoiy institut - insonlar jamiyatdagi hayotining tarixan murakkab shaklda tashkil etilganligi va tartibga solinganligini o'rganadi. Xuddi ana shular orqali bola jamiyat me'yorlari va axloq qoidalarini o'zlashtiradi. Shunday ijtimoiy institutlarni ijtimoiylashgan institut deb nomlash mumkin va bularga oila, ta'lim, madaniyat va din kabilar kiradi.

Oila - ijtimoiylashishning yetakchi instituti, bu orqali bola asosiy ijtimoiy bilimni egallaydi, axloqiy mohirlik va ko'nikmani oladi,

ma'lum baho va eng yuksak maqsad qilishni o'zlashtiradi, hayotida nima kerak bo'lsa shu jamiyatdan oladi.

Ta'lim - talim orqali bola bu jamiyatga hukmronlik qilayotganlarni baholay oladi. Ta'limda bilim olish jarayonida, u nafaqat rivojlanadi, balki jamiyatdagi hayotga moslashadi.

Madaniyat - bu shunday ijtimoiy institutki, insoniyat o'zi uchun yaratilgan moddiy va ma'naviy boyliklarni tanlaydigan maskan. Bolaga uning shakllanish jarayonida adabiyot, musiqa, rasm, ommaviy axborot vositalari va boshqalarning ta'siri tegadi.

Din - ijtimoiy institut sifatida murakkab ijtimoiy ko'rinishga ega. Bir butunicha tizimda alohida tasavvur, sezgi, ibodat harakatlari, tashkilotlar va sig'inuvchilarning turli xil birlashmalari mavjud. Doimiy axloqiy qadriyatlar, islom, xristian (yaqinlarga sevgi va g'amxo'rlik, halollik, chidamlilik, yaxshilik, mehr - muruvvatlilik va b...), diniy bayram va an'analar, diniy musiqa va boshqalar bolaning jamiyatdagi axloqiy me'yorlari ta'sir etishi mumkin.

Ijtimoiy pedagogikaning tamoyillari

Prinsip so'zi- lotincha "principium" so'zidan hosil bo'lgan va asos, boshlanish degan ma'noni bildiradi. Har qanday fan uchun ishlatilishi, muayyan qoidalardan kelib chiqadigan o'z prinsiplari mavjud. Fanda prinsip va qoidalar, bizga bog'liq bo'lmagan holda mavjud. Ulardan chetga chiqish mumkin emas, aks holda pedagogik faoliyat nafaqat befoyda, balki zararli ham bo'ladi.

Ijtimoiy pedagogika pedagogikadan ajralib chiqdi va tabiiyki, o'z asosida shu fan prinsiplariga tayanadi. Pedagogikadagi prinsiplar shaxs ta'lim - tarbiyasining umumiy yo'nalishini beradi va aniq pedagogik vazifalarni hal etish uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Biz uchta prinsipni ko'rib chiqamiz - tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi to'g'risidagi prinsip, tarbiyaning madaniyat bilan uyg'un

bo'lishi prinsipi va gumanizm prinsipi. Shu prinsiplardan har biri ijtimoiy pedagogikada o'zining talqiniga va o'ziga xos xususiyatiga ega.

1. Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi prinsipi

Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi - ijtimoiy pedagogika prinsipi, shunga ko'ra ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida bolaning tabiiy holda rivojlanishi omillariga tayanadi.

Tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi prinsipi ilk bor buyuk slavyan pedagogi Yan Amos Komenskiy (1592 - 1670) bilan uning - Buyuk didaktika (1632) degan eng asosiy ishida ta'riflangan Komenskiy, inson tabiatning bir qismi sifatida uning eng asosiy, umumiy qonunlariga bo'ysunadi, deb hisobladi. Komenskiyning fikricha, tabiatning bu qonunlari o'simliklar va hayvonlar olamida ham, shuningdek, insonga nisbatan ham o'z ta'sirini o'tkazib turadi. Ya.A.Komenskiy nafaqat tabiatning umumiy qonunlariga, balki bola shaxsi psixologiyasiga ham tayanardi. U bolalar, o'spirinlar va yosh yigitlarning yoshiga oid tavsifiga tayanga holda o'z bolalar ta'lim - tarbiyasi tizimini ilgari suradi, asoslaydi va quradi.

Komenskiydan ancha ilgari Sharq uyg'unlash davri buyuk qomusiy olimi va mutafakkiri Abu Ali ibn Sino (980 - 1037) o'z ishlarida tarbiyaning tabiatga uyg'un bo'lishi haqida gapirgan edi.

Masalan, uy - ro'zg'or tutish haqidagi asarida Ibn Sino yozgan ediki, inson aqlli mavjudot, shuning uchun tabiatda alohida o'rin tutadi va uning qonunlariga ko'ra rivojlanadi. Yomon xislatlarni qayta tarbiyalash asarida esa Ibn Sino yozadiki, kimki axloqsiz insonni tarbiyalamoqchi (qayta tarbiyalamoqchi) bo'lsa, unda u uni har tomonlama o'rganishi (insonni), inson tabiati qoidalarini bilishi kerak.

Natijada tarbiyaning tabiat bilan uyg'un bo'lishi prinsipi ko'pgina buyuk pedagoglar tomonidan o'z pedagogik va ijtimoiy pedagogik nazariyalari qurish asosi sifatida olingan edi. Masalan, fransuz faylasufi Jan Jak Russo (1712 - 1778) hisoblagan ediki, bola tarbiyasi tabiat bilan uyg'un ravishda amalga oshirilishi kerak. U yozadiki, "Bolalar katta bo'lishidan ilgari bola bo'lishi kerak".

Shveytsar pedagogi Iogann Genrix Pestalotstsi (1746 - 1827) etim va qarovsiz bolalar uchun muassasalar va bolalar uyini yaratgan, u hisoblardiki, tabiat maqsadi - inson tabiiy kuchlari va qobiliyatlarini rivojlantirishdir, bunda rivojlanish har tomonlama va uyg'un bo'lishi lozim.

Nemis olim - pedagogi Adolf Disterveg (1790 - 1866) ham I.G.Bestalotstsi ketidan bu prinsipni eng muhim tarbiya prinsipi deb hisoblagan. O‘z ishlarida yozgan ediki, ta’lim va tarbiya jarayonida yosh va individual xususiyatlarni e’tiborga olish lozim.

Tarbiyaning tabiat bilan uyg‘un bo‘lishi rus klassik pedagoglari ishlarida ham o‘z aksini topgan. K.D.Ushinskiy (1824 - 1871) O‘zining asosiy “Inson tarbiyaning mavzusi sifatida” degan psixologik - pedagogik asarida yozgan ediki, bola tarbiyasi va ta’limi uchun tarbiya prinsiplari va qoidalarini bilish, balki inson tabiati asosiy qonunlarini bilish, ularni har bir aniq holda tatbiq qila olish lozim. K.D.Ushinskiy fiziologiya, gigiena va psixologiya (diqqat, xotira, tasavvur, hislar, iroda) asoslarini oldindan O‘rganish zaruriyatini asoslab berdi, buning asosida so‘zlash qobiliyatini, axloqiy, estetik va diniy hislarni, didaktikani o‘rganishga o‘tish mumkin.

Sharq Uyg‘onish davri mutafakkir qomusiy olimi Abu Nasr al - Farobiy (873 - 950) pedagogikaning mustaqil fan sifatida ajralib chiqishiga qadar o‘z asarlarida ediki, inson tabiatning eng ta’kidlagan oliy yutug‘idir va o‘z aqliga ko‘ra atrof - muhitni har tomonlama idrok qilish mumkin. Forobiy pedagogikani mustaqil fanga ajratmagan, uni siyosiy (fuqaro) fan tarkibiga kiritgan. Uning fikricha, bolalarda ijobiy axloq xislarini tarbiyalashda atrof - muhit katta tabiiy kamolotiga ishonardi, bola tabiatidan go‘zallik va mehr - oqibat bilan uyg‘un ravishda tug‘iladi.

Abdulla Avloniy (1878 - 1934) ”Turkiy guliston yohud axloq” degan asarida turli shaxs axloqiy xislatlarini tarbiyalashga katta e’tibor beradi. Uning asarini o‘zbek tilida yozilgan pedagogika bo‘yicha birinchi darslik deb hisoblash mumkin. Pedagogika mustaqil fan sifatida Ya.A.Komenskiyning - Buyuk didaktika (XVII asr) degan asaridan so‘ng ajralib chiqdi, unda didaktika prinsiplari va pedagogik jarayon qonuniyatlari aniq ta’riflangan.

Ijtimoiy pedagogikada tarbiyaning tabiat bilan uyg‘un bo‘lish prinsipiga amal qilib, quyidagi qoidalariga tayanish lozim:

- bolalar yoshi xususiyatlarini e’tiborga olish;
- bolalar jinsiy xususiyatlarini e’tiborga olish;
- me‘yordan chetga chiqish bilan bog‘liq bo‘lgan bolalarning individual xususiyatlarini e’tiborga olish;
- bola shaxsidagi ijobiy, kuchli tomonlarga tayanish;
- bola tashabbuskorligini va mustaqilligini rivojlantirish.

2. Tarbiyaning madaniyat bilan uyg‘un bo‘lish prinsipi

Bu prinsip tarbiyaning tabiat bilan uyg'un bo'lishi prinsipining davomidir. Uning zaruriyati inson tabiati bilan shartlangan. Inson biologik mavjudot sifatida tug'iladi, shaxs bo'lib esa bir avloddan ikkinchi avlodga shaxs tarbiyasi va rivojlanishi jarayonida o'tadigan o'zini tutish ijtimoiy tajribani o'zlashtirib, etishadi.

Antiq jamiyatdagi faysuflar va pedagoglar shaxs shakllanishi va madaniyat O'rtasidagi chuqur bog'liqlikni tahlil qilganlar. Shu narsaga Sharq uyg'onish davri mutafakkirlari va qomusiy olimlari bo'lgan Farobiy, Beruniy, Ibn Sino, XII asr insonparvari Alisher Navoiy ham o'z asarlarida tayanganlar. Bunda ikkita muhim tezis belgilandi: shaxs madaniyat orqali shakllanadi, har qanday madaniyat asosiy boyligi esa insondir. O'tmish faylasufi va pedagoglari hisoblardiki, madaniyat yuqori axloqiy insonni shakllantirishning zaruriy va eng muhim omilidir.

Madaniy uyg'un bo'lish prinsipi pedagogikada A.Disterveg (XIX asr) bilan ilgari surilgan. U hisoblardiki, tarbiya qilishda joy va vaqt shart - sharoitlarini, ya'ni inson tug'ilgan vaqti va joyini, bir so'z bilan aytganda butun zamonaviy madaniyatni e'tiborga olish zarur. Butun insoniyat, har bir halq va har bir avlod madaniyat rivojlanishining ma'lum bir pog'onasida turadi - bu ajdodlar bilan ular tarixi natijasi sifatida qoldirilgan meros. Madaniy uyg'un bo'lish prinsipi muayyan tashqi, ichki va ijtimoiy madaniyat asosida o'quv - tarbiyaviy jarayonni tashkil qilishni bildiradi. Distervegga ko'ra tashqi madaniyat - bu axloq turmush, iste'mol qilish me'yorlari ichki madaniyat - insonning ma'naviy hayoti. Ijtimoiy madaniyat ijtimoiy munosabatlar va milliy madaniyat.

Rossiya pedagogikasida madaniy uyg'un bo'lish g'oyasi K.D.Ushinskiy asarlarida berilgan edi. U shu haqida yozardiki, agar biz ziyoli inson va fuqaroni tarbiyalamoqchi bo'lsak, yozish, o'qish, sanash, malakasidan, o'z dini, o'z vatani, uning tabiati, geografiya, tarix, madaniyatni bilishidan boshlash kerak. K.D.Ushinskiy asarlarida bu g'oya xalqchilik g'oyasi sifatida aks ettiriladi. Xalqchilik deganda K.D.Ushinskiy har bir xalqning o'ziga xosligini uning tarixiy rivojlanishi, geografik va tabiiy shart - sharoitlari bilan shartlanishi orqali tushungan.

Madaniy uyg'un bo'lish g'oyasi pedagogikamizda Abdulla Avloniy bilan berilgan. Bu g'oya uning "Turkiy guliston yoxud axloq" degan asarlarida Vatanga muhabbat sifatida aks ettiriladi.

Inson tugʻilgan va oʻsgan shaharni, yozadi A.Avloniy - hamda shu shahar joylashgan mamlakatni shu inson Vatani deb ataydilar biz, Turkistonliklar, hayotimizdan ham afzal oʻz quyoshli oʻlkamizni sevganimizdek, arablar ham oʻz Arabistonini, uning issiq qumli choʻllarini, eskimoslar oʻz Shimolini, abadiy muz va qorlar bilan qoplangan eng sovuq erlarini sevadi.

Madaniy uygʻun boʻlish prinsipi umuminsoniy madaniyat qadriyatlari salohiyatini umuminsoniy va milliy madaniyati qadriyatlari va meʼyorlarini tarbiyalashda hisobga olishni koʻzda tutadi.

Umuminsoniy qadriyatlarga eng katta boʻlgan qadriyat inson, inson yashaydigan tabiiy muhit - oila, hayot faoliyati asosi mehnat, yashash sharti - yerdagi tinchlik, inson faoliyati asosi - bilim, insoniyatning tarixiy tiklangan ijtimoiy tajribasi - dunyoviy madaniyat kiradi.

Turli jamiyat madaniyatlariga bolani jalb etish: turmush, jismoniy, aqliy, siyosiy, maʼnaviy - juda murakkab masala, bu masala oila va jamiyat, turli muassasa va birlashmalarning (maktab, bolalar bogʻchasi, maktabdan tashqari tashkilotlar, yoshlar tashkiloti va b.) birgalikdagi harakatlari orqali hal qilinadi. Sababi bola hayotining turli davrlarida bu yerlarda boʻladi. Agar bola normal rivojlansa, unda u jamiyat madaniyatini oʻzlashtiradi va tabiiy yoʻl bilan jamiyatga kiradi.

Agar bola jismoniy, psixologik yoki ijtimoiy kamchiliklarga ega boʻlsa, unda uning xalq madaniy qadriyatlariga jalb qilinishi ancha murakkablashadi. Shuning uchun shunday bolalar uchun madaniyat qadriyatlariga bolalarni jalb etish metodikasi va texnologiyasi ishlab chiqilgan. Madaniy uygʻun boʻlish prinsipini tatbiq etish bir qator qoidalarning bajarilishini talab etadi:

- bolalarda har xil madaniyat turlarining shakllanishida meʼyordan chetga chiqishini eʼtiborga olish;
- rivojlanishda nuqsonli bolalar ijodini rivojlantirish.

3. Gumanizm prinsipi

Gumanizm va insoniylik soʻzlari lotincha - humanus soʻzidan kelib chiqib, insoniy degan maʼnoni bildiradi. Gumanizm - inson qadriyatini shaxs deb, erkinlikka, baxtga boʻlgan huquqini, qobiliyatlari rivojlanishi va namoyon boʻlishini tan oladigan qarashlar tizimi. Biz inson manfaatini ijtimoiy hodisalarni baholash mezoni, tenglik, haqoniylik, insonparvarlikni jamiyatdagi munosabatlarning istalgan meʼyori deb hisoblaydigan tizimdir.

Ijtimoiy himoya - keng ma'noda - mamlakat aholisini ijtimoiy va moddiy muhofaza qilinishini ta'minlaydigan va jamiyatda qaror topgan xuquqiy, iqtisodiy, ijtimoiy choratadbirlar majmui; tor ma'-noda - davlat va jamiyatning yoshi, salomatligi holati, ijtimoiy ahvoli, tirikchilik vositalari bilan yetarli ta'minlanmagani tufayli yordamga, ko'makka muhtoj fuqarolar to'g'risidagi g'amxo'rliqi. Uning asosiy maqsadi aholi farovonligining to'xtovsiz yaxshilanishini ta'minlash, aholi qatlamlarining ta'lim, madaniyat, kasb malakasi, daromadlari jihatidan keskin tafovutlariga barham berish, jamiyat tomonidan insonga munosib hayot darajasini va inson taraqqiyotini ta'minlashga yordam berishdan iborat. Ijtimoiy himoyaning asosiy yo'nalishlari: erkin ijtimoiy - iqtisodiy faoliyat ko'rsatishni ta'minlash; ish bilan bandlik, kasb tanlash, o'qish va bilim olish; daromadlarning kafolatlanishi; har bir fuqaroning o'z iqtisodiy faoliyatida daromadga ega bo'lishi; iste'molchilar himoyasi, iste'molchilar jamiyatlari; tovarlar va xizmatlar sifati, iste'mol kafolatini ta'minlash; aholiga tibbiy xizmat ko'rsatish; ijtimoiy ta'minot tizimi va aholining muhtoj, kam ta'minlangan qismlariga pensiyalar, nafaqalar, turli xil imtiyozlar berish.

Ijtimoiy pedagogikaning kategoriyalari

Ta'lim tizimi fanda tushuncha va kategoriyalarda o'z ifodasini topadi. Tushuncha ifodasining bir formasi bo'lib haqiqiy borliqni tushunib bilish jarayonida amalga oshadi. Tushuncha ilmda birdaniga belgilanmaydi. Har qanday ilmda rivojlanish jarayonida tushuncha ilm kategoriyalarda birlashadi, mustaxkamlanadi, o'zgaradi va keng ma'nodagi fundamental tushuncha sifatida hozirgi davrda fanda qo'llaniladi. Fanda tushunarli kategoriyali tizim undagi tushunchalarga kiruvchi o'zaro borliqni va o'zaro ta'sir qiluvchilikni tasvirlash natijasida shakllanadi, Ijtimoiy pedagogikada uchta asosiy kategoriya bor:

1. Ijtimoiy-pedagogik faoliyat.

2. Ijtimoiy ta'lim

3. Ijtimoiy tarbiya

Ijtimoiy - pedagogik faoliyat - bu bolani ijtimoiylashtirish jarayoniga yordam berishga qaratilgan, ijtimoiy madaniy tajriybalarni hamda jamiyatdagi o'z ishlarni amalga oshirish sharoitlarni yaratish yo'llarini

o‘zlashtirishga qaratilgan har xil professional faoliyat hisoblanadi.
Ijtimoiy pedagogik faoliyatning asosiy yo‘nalishlari.

1. Bolalarda ijtimoiy ko‘nikmalarining yuqori darajasiga yetish uchun ularning shaxsiy rivojlanishiga bog‘liq bo‘lgan faoliyat;

2. Rivojlanishda u yoki bu turdagi normadan orqada qoluvchilikka ega bo‘lgan bolalarni ijtimoiy qayta tiklash bilan bog‘liq bo‘lgan faoliyat.

Mazmuniga ko‘ra ijtimoiy pedagogik faoliyat har xil kasbga bog‘liq xilma - xildir. Nazariy qarashlar bo‘yicha ko‘pchilik guruh bolalar bilan ishlashdagi profilaktik faoliyat muassasa va tashkilotlarda amalga oshirish kerak bular quyidagilar:

- O‘quv yurtlaridagi ijtimoiy pedagogik faoliyat;
- Bolalar jamoasi va tashkilotlardagi ijtimoiy pedagogik faoliyat;
- Ijodkorlik to‘garaklari va bolalarning bo‘sh vaqtlariga ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- bolalarning yozgi ta‘tildagi ijtimoiy pedagogik faoliyat. Rivojlanishida nuqsoni bor bolalar olib boriladigan ishlar qanaqa nuqsoni bor ekanligiga qarab ijtimoiy pedagogik faoliyat turlariga ajratish va maxsus metodika va texnologik yondoshishni talab qiladi;

- aqliy rivojlanishida nuqsoni bor bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat - pedagogik nuqsonlari bor bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- ota - ona tomonidan nazoratsiz qolgan bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat;

- tarbiyasi og‘ir(deviant) bolalar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat.

Ijtimoiy pedagogning oila bilan birga olib boradigan ijtimoiy pedagogic faoliyati alohida ahamiyatga egadir, sababi oilada bolaga boshqa ijtimoiy omillarining ta‘sirining qanday bo‘lishini aniqlashga imkon beradi. Shuning uchun ham ijtimoiy pedagogning oila bilan hamkorlikdagi ishchangligi ijtimoiy pedagogic faolitning barcha kategoriyalari ya‘ni bolalar muammolari ba‘zi hollardagi profilaktika ishlarini olib borishdagi zarur komponentlardan hisoblanadi.

Ijtimoiy ta‘lim. Umumiy o‘rta maktablarda ya‘ni boshqada bir o‘quv yurtlarida bola ta‘lim jarayonlarida akademik bilimlariga va ularni egallash uchun eng zarur bo‘lgan ko‘nikmani egallash va ko‘llashni o‘rgatadi. Shuningdek ular alohida tizimlashtirilgan ijtimoiy bilim ko‘nikma va tajribalarni ham egallaydi. Ular bola tomonidan o‘rganilgan malaka va ijtimoiy talablarini yutuqlarini egallashni ta‘minlaydi. Qachon

bolaga va uning ijtimoiylashuvida maxsus yordam zarur bo'lgandagina bu bilim ko'nikma va malakalar as qotadi. Maqsadga qaratilgan ijtimoiy bilim berish ko'nikma va malakalarning yigindisi ijtimoiy ta'lim deyiladi. Ijtimoiy ta'lim termini ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy ishchanglik institutlarining ochilishi bilan paydo bo'ldi, lekin hozirgi kunda bu tushunchalarning ma'nosi to'la ochilmadi. Bu so'zlarni qo'llashda asosan ikki xil holatlarda ajratiladi.

Ijtimoiy ta'lim deganda ijtimoiy sohada ishlash uchun maxsus kadrlarni tayyorlash bunda barcha mutaxassislik bo'yicha ta'lim turlarini kiritgan holda boshlangich, o'rta va yuqori o'quv yurtlarida shuningdek kurslar tayyorlash kadrlarni qayta tayyorlashlar kiritilgan. Bu termin ya'ni insonning jamiyatdagi hayotiy ishchangligining asosiy qoidalari, ijtimoiy madaniyatni egallash, ijtimoiy tafakkur va harakat, ijtimoiy hissiyot madaniyati va ijtimoiy masalalar madaniyati tushuniladi. Bu holda Ijtimoiy ta'lim tushunchasi Ijtimoiy o'qitish tushunchasiga yaqindir.

Ijtimoiy tarbiya - bu ijtimoiy pedagogikada "tarbiya" kategoriyasiga kiruvchi shakli bo'lib pedagogika, sotsiologiya, psixologiya va boshqa fanlarda o'rganiladi.

Inson shaxsining sifati uning xatti - harakatlarida ko'rinadi, shuning natijasida insonning xulq - atvori shakllanadi, agar qandayda bir sabab bilan ijtimoiy bilim shakllanmagan bo'lsa, demak munosabatlar shaxsning ijtimoiylashuv sifati ham shakllanmaydi. Shu sababli ijtimoiy pedagogic faoliyat jarayonida shunday zaruriy sifatlar bolalarda shakllantirish talab qilinadi, bu ijtimoiy tarbiyaning asosiy vazifasidir. Demak ijtimoiy tarbiya deganda bir maqsadga qaratilgan bolalar shaxsiyatidagi ijtimoiy zaruriy sifatlar va uning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvini shakllantirish tushiniladi. Tarbiya aspektlarining biri ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishiga bog'liq amaliy yo'nalgan pedagogic bilim sohalarida va professional amaliy faoliyat sohasida javob beruvchi tarbiya ijtimoiy tarbiya hisoblanadi.

Ijtimoiy pedagogika fanining paydo bo'lishi va rivojlanishi

Ijtimoiy pedagogika garchi u avvaldan yurtimizda pedagogik bilim sohasi va fan sifatida mavjud bo'lgan bo'lsa ham, O'zbekiston uchun yangi hodisa va tushunchadir. Uning mustaqil fanga aylanganligi va

amaliy tajribalari tizimlashtirilmaganligining sabablari O‘zbekiston tarixiy rivojlanishining murakkabliklari va qarama - qarshiliklari bilan izohlanadi. Ijtimoiy pedagogikaga salbiy ta’sir ko‘rsatgan hodisalarga XX asrning 30 - yillarida boshlangan ijtimoiy tarbiyaning diskreditatsiyalashuvi milliy olimlar va pedagoglarni xorij tajribasi va chet ellik hamkasblaridan ajratgan “temir parda”ning tushirilishi, umuminsoniy qadriyatlarni sinfiy qadriyatlarga almashtirilishi, ijtimoiy muammolar haqida jim turish siyosati, rahmdillik, mehr-muruvvat an’analarining yo‘q qilinishi kiradi. Yurtimizning iqtisodiy, siyosiy, ma’naviy, ijtimoiy hayotida islohotlar izchil amalga oshirilmoqda. Mamlakat taraqqiyotining asosini tashkil etuvchi ushbu sohalarda amalga oshirilayotgan islohotlar, asosan insonga, uning manfaatlariga qaratilgandir. Buni biz birinchi Prezidentimizning “Islohot - islohot uchun emas, balki islohot inson uchun, mamlakat aholisining farovonligi va turmush darajasini ko‘tarishga qaratilganligidadir” degan fikrlaridan ham ko‘rishimiz mumkin. Hayot, bozor iqtisodiyotiga o‘tish, isloqotlar jarayonida ya’ni jamiyat a’zolarining, fuqarolarning ongida qanday o‘zgarishlar ro‘y bermoqda, fuqarolik jamiyati qayotini farovon barpo etishni kim qanchalik anglab yetmoqda. Bu yo‘lda o‘z yo‘lini topayaptilaru, kimlar adashmoqda, jamiyat insonlarga qanchalik va qanday ta’sir o‘tkazmoqda hamda qolaversa, insonlar jamiyatga qanday ta’sir ko‘rsatmoqda. Muhtojlarga ijtimoiy - pedagogik yordamni amalga oshirish, jamiyatda insoniylik, fuqarolarning haq - huquqlarini amalga oshirishga asoslangan yangi demokratik qadriyatlar paydo bo‘lgani bilan ham izohlanadi. Bu masalaning ahamiyatliligi davlatimizning boshqaruv tizimlari tomonidan mustaqillikning ilk kunlaridanoq anglangan.

Quyidagilar bundan dalolat beradi:

1) kuchli ijtimoiy siyosatni respublika taraqqiyotining ustuvor yo‘nalishi sifatida e’lon qilinishi;

2) aholining kam ta’minlangan qatlamlarini himoya qilish yuzasidan bir qator qonun va farmonlarning qabul qilinishi;

3) sobiq ijtimoiy himoya muassasalarining moddiy texnik bazasining yaxshilanishi va yangilarining ta’sis etilishi;

4) “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ning har tomonlama barkamol shaxsni shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy pedagogik choralari majmuasi sifatida joriy qilinishi. O‘zbekiston fuqarolari hayotida ijtimoiy barqarorlikni ta’minlash masalasi birinchi prezidentimiz I.Karimov asarlari va chiqishlarida ham muhim o‘rin tutmoqda. Ularda

insoniylik, mehribonlik o'zbek xalqining ajralmas xususiyati ekanligi ta'kidlanadi va ijtimoiy xarakterdagi ko'pgina muammolar - sog'liqni saqlashni, maktab va shifoxonalarning moddiy - texnik bazasini yaxshilash, yashash va sport majmualarini qurish, ko'p bolali oilalarga yordam berish muhokama qilinadi. Yurtimiz mustaqillikka erishgach, o'zining mustaqil taraqqiyot yo'lini belgilab oldi. Bu yo'l jamiyatimizning kelajagini o'z qo'llariga oluvchi - yoshlarga beriladigan ta'lim - tarbiya asosida belgilandi. Ta'lim - tarbiya muassalari o'z vazifalarini amalga oshiraverishi mumkin, ammo hayot qarama - qarshilik va ziddiyatlardan iborat. Yoshlar, qolaversa jamiyatning barcha a'zolari ushbu ziddiyatlarni yengib, ulardan to'g'ri xulosa chiqara oladilarmi! Demak, ta'lim - tarbiya muassasalaridan tashqari tarbiyaviy ta'sirlar, ya'ni kundalikli ijtimoiy voqeliklarning shaxsga ko'rsatayotgan ta'siri, ularni ijtimoiy pedagogik, ilmiy, nazariy va amaliy o'rganish, pedagogikada shu kunga qadar yetarlicha e'tibor berilmagan ijtimoiy pedagogikaga zaruratni vujudga keltirmoqda. Ijtimoiy hayotning turli jabhalari shaxsga, ayniqsa yoshlarga, albatta o'z ta'sirini ko'rsatadi. Bunga misol tariqasida quyidagilarni misol tariqasida keltirishimiz mumkin: Ommaviy axborot vositalari Iqtisodiyot, ko'cha - kuy, mahalladagi voqe'liklar ota - ona, yoshi kichik va kattalar orasidagi munosbatlar.

Bugungi kunda ijtimoiy pedagogikaga qiziqish jamiyat taraqqiyotining ehtiyojlari va davlatning ijtimoiy buyurtmasi asosida paydo bo'ldi. Hozirda respublika siyosiy, iqtisodiy, ta'lim va ma'rifiy - madaniy islohotlarni boshdan kechirmoqda. Ijtimoiy tuzilmalarni insonparvarlashtirishning yangi tamoyillari, bozor iqtisodiyoti munosabati qonunlari, mafkuraviy va axloqiy tamoyillarning o'zgarishi ishsizlik, moddiy yetishmovchilik, bolalarning nazoratsizligi, oilalarning ajralib ketishi, g'ayri ijtimoiy hodisalar - alkogolizm, narkomaniya, jinoyatchilik, fohishalik kabi ijtimoiy muammolarni keskinlashuviga sabab bo'lmoqda. Bu holatda birinchi navbatda bolalar, so'ngra esa kattalar ijtimoiy yordamga muxtojdirlar. Bunday sharoitlarda jamiyatning ijtimoiy muammolariga bog'liq bo'lgan pedagogik masalalarni hal qiluvchi, uning ijtimoiylashuvi jarayonida shaxsga yordam beruvchi mutaxassis sifatida ijtimoiy pedagogga talab paydo bo'ladi. Ijtimoiy pedagogikaning zarurligini quyidagi holatlar talab etayotgan edi: Birinchidan, bugungi kunda ta'lim va tarbiya maqsadi bilan uning ba'zi natijalari o'rtasidagi qarama - qarshilik

sabablarini aniqlash va ularni bartaraf etish yo‘llarini aniqlash zarurligi talab etilmoqda. Ushbu talab pedagogika olamiga jamiyatdagi munosabatlar bilan shug‘ullanuvchi sotsiologiyani olib kirish zaruriyatini uyg‘otdi. Chunki ongli xususiyatga ega bo‘lgan inson faoliyati, sotsiologiya fanining o‘ziga xos obyektini tashkil etadi. Har bir shaxsning jamiyatdagi o‘z o‘rnini, o‘zligini anglashi, hayotiy - axloqiy me‘yorlarni o‘zida mujassam etishi jamiyatda shu ma‘naviy - axloqiy sifatlarni namoyon etib, ijtimoiy hayotimiz, zamonamiz bilan hamnafas yoshlarni tarbiyalashda Pedagogika va sotsiologiya fanlarining hamkorligi alohida ahamiyat kasb etadi. Vaholanki ta‘lim - tarbiyaning o‘zi ijtimoiy hodisa va pedagogik jarayondir. Ikkinchidan, ba‘zi jamiyat a‘zolarining ongidagi ma‘naviy bo‘shliqning ijtimoiy kelib chiqishi sabablarini aniqlash, ularni hal qilish mexanizmini yaratish kabi yangi muammolarning yechimini topish uchun pedagogik va sotsiologik tushunchalarning tutashligiga asoslangan yangi metodologiyani talab etmoqda. Inson shaxsini shakllantirishda undagi tabiiy (irsiy) va ijtimoiy xususiyatlarini, uning oliy nerv faoliyati imkoniyatlarini hisobga olib yondashmoq lozim. Inson organizmining biologik va subyektiv (shaxsiy tomonlari) asosida o‘z - o‘zini tarbiyaga olish, sharoitga moslashish, ma‘lum obyektga yo‘naltirish qonunlarini bilish asosida uning tarbiyasini tashkil etish lozim. Shaxs shakllanishi jarayonida ichki va tashqi ta‘sir imkoniyatlari o‘zaro omuxta qilish, tarbiya jarayonini yoshlar faoliyatining xususiyatlari, o‘zini anglash kabi muhim xususiyatlari asosida shaxsning erkinligi va g‘ururini paymol qilmasdan, demokratik, insonparvarlik va milliy tamoyillarga tayanib, ularda ma‘naviy - axloqiy fazilatlarni shakllantirish davr talabidir. Jamiyatga insonlar ongini, tafakkurini ijobiy tomonga o‘zgartirish ijtimoiy - ma‘rifiy jarayonlar bilan bog‘liq bo‘lib. Uni ilmiy jihatdan o‘rganish muhimdir. Pedagogika va sotsiologiyaning tutashganligi tufayli yuzaga kelgan muammolar o‘zbekistonlik olimlarning diqqat e‘tiborini ham o‘ziga tortmoqda. Uchinchidan, bozor iqtisodiyoti sharoitida ijtimoiy munosabatlar va bunda davlatning roli, axborotlar, ustoz - shogird munosabatlari, kadrlar muammolari, yoshlarning ma‘naviyatida ro‘y berayotgan zaiflikning sabablari, ularni aniqlash, tekshirish, hal etish, ijtimoiy faollik kasbiy mahorat, shuningdek mustaqil O‘zbekistonda kechayotgan ma‘naviy va mafkuraviy islohatlarni, umuman, jamiyatni pedagog so‘zi bilan o‘rganish ijtimoiy pedagogikaning muammolaridan bo‘lib hisoblanadi. Eng asosiysi, ijtimoiy hayotda shunday holatlar

uchraydiki, bunda bolalar o'smirlar, tarbiyachilar bunday og'ir vaziyatda o'zlariga ruhan malham bo'ladigan sotsial pedagogning yordamiga muhtoj bo'ladi. Demak, bugungi jamiyatimiz asoslariga sotsial psixolog bilan bir qatorda ijtimoiy pedagogga bo'lgan ehtiyoji ham sezilmoqda. Hayotdan umid uzgan, o'ziga ishonmaydigan, hayotiy muammolarni mustaqil hal eta olmaydigan shaxslar insoniy yordam, tushunish, uning qayg'usiga sherik bo'lishlarini kutadilar. O'z so'zi va faoliyati bilan shu kabi shaxslarda o'ziga ishonch uyg'otish, o'z imkoniyatlarini anglab yetishlariga yordam berish sotsial pedagogning asosiy vazifasidir. Ijtimoiy hayotimizdagi voqelikning insonlarga bo'lgan ta'siri ularning ongida yuz berayotgan jarayonlar haqida bahs yuritadigan mazkur fan yo'nalishi bugungi kunda ijtimoiy buyurtma sifatida vujudga kelmoqda. Demak ijtimoiy pedagogikaning vujudga kelishi ijtimoiy zarurat asosida namoyon bo'ldi. Ijtimoiy pedagogika va pedagogik sotsiologiya - bu bolalarning ijtimoiylashuvi va bolalarga ijtimoiy ta'lim va ijtimoiy tarbiya berish qonuniyatlarini o'rganuvchi pedagogika fanining tarmog'idir. Ya'ni tarbiya - bu nafaqat o'quv muassasalari balki butun jamoatchilik, jamiyatning barcha jabhalarida o'z ko'rinishiga ega. Ijtimoiy pedagogika - odamlarning jamiyatda hamkorlikdagi ish faoliyatlari jarayoni davomida ularda hosil bo'ladigan fikrlar, e'tiqodlar, g'oyalar, qarashlar, his - tuyg'ular, turli xulq - atvor shakllarini tushuntirib beruvchi fandır. Har bir shaxsning jamiyatda yashashi, uning ijtimoiy normalarga rioya qilgan holda o'ziga o'xshash shaxslar bilan o'rnatadigan murakkab o'zaro munosabatlari va ularning ta'sirida hosil bo'ladigan hodisalarning pedagogik tabiatini va qonuniyatlarini tushuntirib berish - ijtimoiy pedagogikaning asosiy vazifasidir. Ijtimoiy pedagogika O'zbekistonda ham, dunyodagi boshqa mamlakatlarda ham uzoq va chuqur an'analarga ega. Shunga qaramay sobiq sovet tuzumi davrida ijtimoiy pedagogika yutuqlari e'tiborga olinmadi. Mana shuning uchun ham ijtimoiy pedagogika yangi soha sifatida faqat ijtimoiy - pedagogik mutaxassislar davlat va jamoat organlari boshqarmalarinigina emas, balki mutaxassislar tayyorlaydigan tizimni, shuningdek ijtimoiy - pedagogik faoliyatning ilmiy - tadqiqot bazasini ham o'z ichiga oladi. Ijtimoiy pedagogikani rivojlantirish va mazkur yo'nalishda mutaxassislar tayyorlash muhim ahamiyat kasb etmoqda. Ijtimoiy pedagogika yaqin kelajakda o'qituvchi yoki tibbiy xodim singari ommaviy kasbga aylanadi, chunki ayrim odamning ijtimoiy kasalligini oldini olish va ma'naviy - axloqiy og'ishini davolash ijtimoiy

epidemiya qarshi kurashga nisbatan ancha osondir. Bir obyektni turli fanlar tomonidan o'rganish mumkin. Ijtimoiy pedagogika - tarbiya va ta'lim jarayonida bolalarga jamiyatda birga yashash bilan bog'liq bo'lgan holat va hodisalarni o'rgatadi. Bu jarayon jamiyatga kirish va o'zaro munosabatda bo'lishni anglatadi. Ular ma'lum ijtimoiy tajriba (bilim, qadriyat, axloqiy qoida, ko'rsatma) oladilar, ya'ni ijtimoiylashtirish yuz beradi. Ijtimoiy pedagogika kursi talabalarning umumpedagogik bilim darajasini kengaytirish bilan birga, ularni jamiyatdagi turli munosabatlarni, ma'naviy faktorlarni tekshirish shuningdek, mazkur fanning obyekti, predmeti, uning boshqa fanlar bilan aloqadorligi, kategoriyalari ijtimoiy pedagog kasbining spetsifik xususiyatlari kabi muammolar ustida bosh qotirishga undaydi. Bozor iqtisodiyotiga o'tishning ijtimoiy munosabatlari va bunda davlat hamda jamiyatning roli, ba'zi jamiyat a'zolarining ma'naviyatida ro'y berayotgan zaifliklar, ularning sabablarini aniqlash, tekshirish, qayd etish, umuman jamiyatda kechayotgan ma'naviy va mafkuraviy isloqotlarni, jamiyatni pedagogik nuqtai nazardan o'rganish ijtimoiy pedagogikaning asosiy muamolaridan biridir. Demak, ijtimoiy pedagogikaning vujudga kelishi ijtimoiy zaruriyat, ijtimoiy buyurtmadir. Ijtimoiy munosabatlarni ilmiy pedagogik nuqtai nazardan o'rganish va yanada takomillashtirish davr taqozasidir. Rahmdillik va xayr - saxovat ijtimoiy - pedagogik faoliyatning madaniy - tarixiy an'anasi sifatida. O'zbekistonda xayr - saxovatning rivojlanish bosqichlari. Ijtimoiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti xalqning tarixiy - madaniy va etnik an'analari, davlatning ijtimoiy - iqtisodiy rivojlanishiga bog'liq holda rivojlanadi va xalqning inson va insoniy qadriyatlar haqidagi qarashlariga tayanadi. Insoniyat rivojlanishining turli bosqichlarida va barcha jamiyatlarda ham o'zini to'laqonli boshqarishga imkoni bo'lmagan kishilarga, masalan, bolalar, qariyalar, kasallar, jismoniy yoki ruhiy rivojlanishida cheklanishlari bo'lganlarga munosabat masalasiga duch kelganlar. Bunday masalalar turli jamiyat va davlatlarda turlicha hal etilgan, ya'ni, ojiz va qarovsiz qolganlarni jismoniy yo'q qilishdan tortib ularni jamiyatga to'liq integratsiyasigacha yo'llar tutilgan. O'zbekistonda qadimdan bunday kishilarga nisbatan insonparvarlik yo'li tutilib, ularga doimo rahm ko'rsatib kelingan, ayniqsa, islom dini kirib kelganidan keyin rahmdillik va xayr - saxovatga e'tibor kuchaygan. Muhtojlarga doimiy yordam ko'rsatib kelingan.

Xorijda ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanish tarixidan.

Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishi ancha qadimiylikka borib tutashadi. Uning qadimiyligi buyuk mutafakkirlarning ilmiy qarashlarida o'z tasdig'ini topgan. Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatida rivojlanishining birinchi bosqichi - qadimgi davrlardan XVII asrgacha bo'lgan davrini o'z ichiga oladi. Bu davrda faktlar to'planishi, tarbiya tajribasining anglanishi, pedagogik va ijtimoiy nazariyalarning shakllanishi ro'y bergan. Ijtimoiy pedagogikaning bu rivojlanish bosqichi tarbiyani ijtimoiy hodisa sifatida asta - sekin tan olinishi bilan xarakterlanadi. Buning natijasida turli tarbiya nazariyalari paydo bo'lgan.

Birinchi bosqichning bu kabi davriy chegaralanishi avvalambor, insoniyat tarixining ilk bosqichlarida ham ijtimoiylashtirish muammosining mavjud bo'lganligi bilan izohlanadi. Chunki ibtidoiy jamoada to'plangan boy tarbiyaga oid ijtimoiy pedagogik g'oyalar haqida gapirishga imkon beradi. Tarbiya ijtimoiy hodisa sifatida insonning hayvonot olamidanda ajralishi bilan paydo bo'lgan. Dastlab tarbiya faoliyat turi sifatida yuzaga kelgan bo'lsa, keyinchalik esa o'ziga xos faoliyat turiga aylangan va bu bilan shug'ullanuvchi odamlar, tarbiyachilar paydo bo'lgan. Vaqt o'tgani sari tarbiya jarayoni ham murakkablashib borgan, yosh, jins, mazmuniga ko'ra farqlana boshlagan, uning axloqiy jihatlariga e'tibor qaratila boshlagan. Juft oilalarning oilaviy tarbiya ham ommalasha boshlagan. Bundan tashqari, arxeologik ma'lumotlar ibtidoiy jamoada kasal va yaradorlarga yordam ko'rsatilganligini bolaligida olingan jarohatlar tufayli vafot etganlarning skeletlari asosida to'la tasdiqlaydi. Bu kabi qarashlar etnografik ma'lumotlarda paydo bo'lish bilan ham o'z tasdig'ini topgan. Ibtidoiy jamoa tuzumida yashagan barcha elatlarida mehnatning jins va yoshga qarab ajratish an'anasi bo'lgan. Mavjud yoshlarni muntazam ravishda turli kasb - hunarlarga o'rgatishgan.

Bularning hamasi ibtidoiy jamoada ijtimoiy - pedagogik tajribaning ilk ko'rinishlari mavjud bo'lganligi haqida tasavvur qilishga imkon beradi.

Agar ibtidoiy davrni ijtimoiy pedagogik amaliyotning vujudga kelishiga zamin yarangan bo'lsa, qadimgi dunyoning ilk sivilizatsiyalarining paydo bo'lishi ijtimoiy - pedagogik fikrning shakllanishiga kuchli ta'sir ijtimoiy - pedagogik fikrning shakllanishi yozuv hamda pedagogik

g'oyalarning yozma manbalarda ko'rsatilgan saqlanib qolish hodisasi bilan bog'liqdir.

Sharqning quldorlik davlatlarida ijtimoiy pedagogik g'oyalar bir nechta mualliflar tomonidan shakllantirilgan va odatda muqaddas kitoblar shaklida butun xalq mulkiga aylangan (Xitoyda - Shukit, Hindistonda - Vedalar, Misrda - Tot xudosi kitoblari, O'rta Osiyoda - Avesto va boshqa). Faqatgina miloddan avvalgi I ming yillikning O'rtalari va ikkinchi yarmida ijtimoiy pedagogik g'oyalarni yaratuvchilarining nomlari ma'lum bo'la boshlaydi.

Shubhasiz, ijtimoiy pedagogik tafakkurning rivojlanishiga antik davr (yunon va rim) faylasuflari katta hissa qo'shishgan. Xususan, Suqrot (mil. avv. 469 - 399 y) "o'z - o'zingni angla" degan shiorni ilgari surgan va shu bilan ong insonda barcha yovuzlikni yo'qotishi mumkinligini ta'kidlagan.

Demokrit (mil. avv. 460 - 370 y) o'z ta'limotida tarbiyada bola tabiatini hisobga olish tamoyilini asoslab bergan. Bundan tashqari uning fikricha, bola tarbiyasini yoshligidan boshlamoq kerak.

Aflotun (mil. avv. 423-347 y) ilk marotaba davlat va tarbiyaning o'zaro munosabati g'oyasini ilgari surgan. Uningcha tarbiya davlatning eng muhim vazifasi bo'lgan.

Arastu (mil. avv. 384 - 322 y) faylasuf, qomusiy olim. U antik davrda tarbiyaning eng to'liq nazariyasini ishlab chiqqan. Aflotundan farqli o'laroq u inson tarbiyasida asosiy urg'uni davlatga to'liq bo'ysundirishga emas, balki insonning o'zini manfaatlariga qaratadi. shaxsning jamoat bilan uyg'un rivojlanishi to'g'risidagi g'oya ham unga tegishlidir.

Mark Fabiy Kvintilian (mil. avv. 42 - 118 y) notiqlik san'atining qadimgi yunon nazariyotchisi, pedagog. ilk pedagogik asar bo'lmish "Notiqning tarbiyasi haqida" unga tegishli bo'lib, unda tarbiyaning muhim g'oyalari, ta'lim metodikasi bayon etilgan. Kvintilianning asosiy g'oyalari - O'z "men"ligini saqlab qolish, "o'z ustidan" hukmronlikka erishish kabilarni tashkil etadi.

Feodalizm davri tarbiyasining o'ziga xos xususiyatlari asketizm, dunyo dinlari qoidalariga qattiq amal qilish bo'lgan. O'sha davrning (VI - XII asrlar) ijtimoiy - pedagogik g'oyasini yaratuvchilari o'sib kelayotgan avlodga singdirmoqchi bo'lgan axloqiy qadriyatlar orasida hamdardlik, yaqinlarga yordam, xususan kasallar va nochorlarga yordam kabilar paydo bo'ldi.

XV - XVI asrda avval Italiyada, so'ngra yevropaning boshqa davlatlarida kapitalistik munosabatlar rivojlana boshladi. Paydo bo'layotgan yangi toifa vakillariga, aksariyat ziyolilarga asketizmning tamoyillari begona edi. Yangi burjua madaniyati shakllana boshlaydi va uni xarakterlashtirish uchun odatda insoniylashtirish va qayta tiklash tushunchalar qo'llanilgan. Gumanizm (insoniylik) tushunchasi yangi madaniyat markazida ilohiylik emas, inson turishi guvohlik berardi. Uning o'zi ham qalban, ham jisman go'zal bo'lishi lozim. Faqatgina inson ongi, kuchi, muvaffaqiyatiga ishonchi, faolligi, irodasi tufayli barcha qadriyatlar va o'z baxtining yaratuvchisiga aylana oladi. Asketizm(yunoncha) - tuyg'u va istaklarni cheklash yoki bostirish, azob tortish, hayot ne'matlaridan voz kechish. Bu yerda gap uning shaxsiy hislatlari, shaxsiyati, mashhurligida emasligi hisobga olingan. Shu bilan birga gumanistlar cherkovga qarshi ochiq qarshi chiqmaganlar. Ular xudoni, olamni harakatga keltirgan va o'shandan beri unga aralashmagan yaratuvchi deb bilishgan.

XIV - XVI asrlar gumanistlarining aksariyati yoki o'zlari pedagog bo'lishgan yoki pedagogik nazariyaga murojaat qilishgan. Gumanizm g'oyasi pedagogikada xuddi ana shu davrlardan boshlab o'rnasha boshlagan. Asl tarbiya o'z mohiyatiga ko'ra doim go'zallik haqida, uning kelajagi haqidagi g'amxo'rlikni bildirgan. Uyg'onish davrida ijtimoiy gumanizm g'oyalarini amalga oshirila boshlanishi mashhur italiyalik pedagog - gumanist Vittorino de Genotre (1378 - 1446) tomonidan ilk marta "Quvonch uyi" nomli internat maktabning yaratilishi bilan bog'liq. Shuni ta'kidlash joizki, ta'riflanayotgan davrda din, pedagogika va ijtimoiy - pedagogika bir - biriga uzviy ravishda rivojlangan.

Diniy qarashlarda asosiy e'tibor umuminsoniy qadriyatlarga qaratilgan. Diniy rivoyatlarda, muqaddas kitoblarda oyatlarda axloqiy o'g'itlar, insonlararo munosabatla, qavm - qarindoshlarga, bolalarga g'amxo'rlik haqida ko'p gapirilgan. Bu asosda ko'pgina avlodlar tarbiya topishgan va bu borada yevropada cherkov uzoq vaqt mobaynida "nogiron bolalar" rahnamosi bo'lgan. Unga nafaqat ruhiy yordam so'rab, balki tibbiy, moddiy yordam so'rab, adolatsizlikdan himoya so'rab murojaat qilishgan. Butun dunyoda diniy tashkilotlarning boy ana'nalari mavjud. Masalan, yevropada antik davrlardan buyon ota - onasiz qolgan bolalarni ibodatxonalar eshigi oldiga qo'yib ketishgan. Manbalarga ko'ra ota - onasiz qolgan bolalar uchun ilk tarbiya uylari IV asrda

Kesariya (Kichik Osiyo) shahrida yepiskop Vasiliy Kesariyning tashabbusi bilan paydo bo'lgan. 787 yilda bunday muassasa Milandagi soborda ham paydo bo'lgan. Uzoq vaqt u yevropada yagona bo'lib tashkilot qolaverdi va faqat XIV asrga kelib tarbiya uylari soni 30 tagacha ko'paydi. Qizig'i, endi unda faqat tarbiya bilan shug'ullanishmagan, ularda amaliy ishlar ham olib borilgan: onalarga yordam berilgan, bolalarni oilalarga berishgan, ularning tarbiyasini nazorat qilishgan. Keyinchalik ham bolalar uylari ruhoniylar tomonidan boshqarilgan. Parijda 1640 yil ruhoniy Vinsentom Depolen tomonidan asos solingan tarbiya uyi juda mashhur bo'lgan. U uyni qirol Lyudovik XIV tomonidan moliyalashtirishga erishgan. Mehribonlik bilan shug'ullanuvchi organlar - yirik cherkov tashkilotlari ham tuzila boshlagan.

Ijtimoiy pedagogika rivojining ikkinchi davr i- XVII - XIX asrlar ijtimoiy pedagogika eng ilg'or g'oyalar va ilmiy konsepslar bilan boyitilgan davr bo'ldi desak, xato bo'lmaydi. XVIII - XIX asrlar (burjua demokratik inqiloblar davri) olimlarining (pedagog, faylasuf, sotsiolog, psixologlar) davlat va jamoat institutlari bilan biri ijtimoiy - pedagogik muammolarni hal qilish g'oyalarining paydo bo'lishi davridir. Tarbiya masalalari jamiyat islohotlari, inson huquqlari tengligi bilan bog'lana boshlandi. Aynan shu davrda ijtimoiy - pedagogikaning asosiy yo'nalishlarining aniq faoliyatda amalga oshishi sodir bo'ladi.

Ijtimoiy pedagogik g'oyalarning rivojlanishiga fransuz faylasufi, yozuvchi, ma'rifatparvar J.J.Russo (1712 - 1778 y) ulkan hissa qo'shgan. U tabiiy huquq, din va tabiiy rivojlanish asosiga qurilgan tabiatan shakllangan tarbiya g'oyalarini ilgari suradi. Rus qomusiy olimi va pedagog M.V.Lomonosov (1711 - 1765 y) o'z "reglamentlari"da tarbiyaning xalqparvar g'oyalarini, insonga faol shaxsga bo'lganidek yondashuvni, bolani axloqiy sifatlarini shakllantirish muhimligini bayon etgan.

Yangi ijtimoiy pedagogik g'oyalar fransuz faylasufi va ma'rifatparvari Klod Adriana Gelvetsiy (1715 - 1771 y) ishlarida ham tilga olingan. Ular tarbiya omillari - muhit va pedagogik ta'sir, shaxsiy va jamiyat manfaatlarining birligi masalalaridir.

Shvetsariyalik buyuk pedagog Iogann Genrix Pestalotssi (1746 - 1827 y) o'z faoliyatida ijtimoiy pedagogik nazariyani va amaliyotni birlashtirgan va o'z mablag'lari evaziga yetimlar uchun uylar ochgan.

XIX asr shunisi bilan xarakterliki, bu davr mobaynida ijtimoiy pedagogikaning pedagogikadan ajralishi jarayoni sodir bo'lgan. Ikkinchi tomondan uning boshqa fanlar psixologiya, ijtimoiyogiya, tibbiyot, falsafa kabi fanlar yaqinlashuvi bilan ham ro'y bergan.

XIX asr ijtimoiy pedagogikaning asosiy yo'nalishlariga esa quyidagilar tegishli:

1). Ijtimoiy pedagogikaning nazariy asoslarini ishlab chiqish - bu uning fan bo'lishiga olib kelgan. Bu yo'nalishga mafkurani ham kiritsa bo'ladi.

2). Ta'lim sohasidagi ijtimoiy pedagogik faoliyat. Gap ijtimoiy pedagogik ta'lim, tarbiya maqsadi va xarakteriga ta'siri haqida ketmoqda.

3). Xayriya va o'quv - tarbiya muassasalarining tuzilishi bo'yicha ijtimoiy pedagogik faoliyat (Bazedovning "filantropi", Ouenning "yangi institut" konsepsiyalari).

4). Ijtimoiy pedagogikaning harakat doirasining kengayishi, "nochor" va tanlab olingan bolalardan tashqari unga boshqa toifadagi katta yoshdagilar ham kiradi. Asosiysi ijtimoiy pedagogika o'z faoliyatida davlat darajasiga chiqadi va o'z sheriklari bilan birga talablarini qonuniy rasmiylashtirishga erishiladi. XIX asrning 60 - 70 yillarida Germaniya, Angliya, AQSHda ijtimoiy qonunchilik tizimlari yaratiladi.

Ijtimoiy pedagogika rivojlanishining barcha yo'nalishlarini uning eng asosiy vazifasi - bolalarning huquqlarini himoya qilish birlashtiradi. Biroq XVIII - XIX asrlarda u avvallari e'tiborsiz bo'lgan g'oyalar bilan to'ldiriladi. Aniqrog'i, ijtimoiy pedagogika g'oyasi nazariyasi va amaliyotida birinchi o'ringa umuminsoniy qadriyatlar chiqadi. Ijtimoiy pedagoglarni birlashtirib turgan boshqa muhim g'oya tarbiya va ta'limning uzviy bog'liqligini anglash bo'ldi.

Ingliz faylasufi va pedagogi Robert Ouenning ijtimoiy pedagogik faoliyati bir qancha qiziqarli va sermahsul tajribalardan iborat. Nyu - Lenarkda "Inson xarakterini tuzishni yangi instituti"ni ishchilarning turmush darajasini yaxshilash uchun yaratib, u amaliyotda ishlab chiqarish ta'limini madaniyat bilan bog'lab qo'ydi. Jahonda ilk marta didaktik o'yinlar o'tkaziladigan, bolalarning jismoniy holati haqida g'amxo'rlik qiluvchi muassasalar u tomonidan tuzilgan.

Ingliz faylasufi Gebert Spenser (1820 - 1903 y) oilaning shaxs shakllanishidagi o'rni haqidagi ijtimoiy pedagogik g'oyalar bilan to'ldirilgan asarlar yaratgan. Bu maqsadlarga erishishi uchun u qiziq

usulni ilgari surgan Angliyaning davlat va siyosiy tuzilmasini oila va maktab tomonidan imitatsiyalashuvi.

XIX asrning ikkinchi yarmidan boshlab pedagogika va ommaviy tarbiya tizimiga buyurtmalar kengayadi. Unga asta - sekin yoshlarni tarbiyalash, shuningdek ijtimoiy xulq - atvor normalarini buzuvchi shaxslarni qayta tarbiyalash kirgan. Industiryalashtirish qishloq aholisining shaharga ommaviy migratsiyasini keltirib chiqardi. Buyurtmaning kengayishini keltirib chiqargan holat yevropa va Amerika mintaqalarining ijtimoiy madaniy jarayonlari bilan ham bog'liq. Qishloq aholisining shaharga ko'chib o'tishlari g'ayriaxloqiy xulq - atvor, jinoyatchilik, daydilikning ko'payishiga olib keldi. Ayniqsa, AQSHda holat nihoyatda og'ir edi. Bu davlatga boshqa kam rivojlangan davlatlardan aholi ko'chib kelishi bilan bog'liq. Ayni vaziyatda cherkov rolining susayishi kuzatildi. U shu paytgacha axloqiy normalarning ana'naviy tashuvchisi bo'lib kelgan. Biroq u jamiyatning yangi ehtiyojlari va voqeliklarini anglay olmadi va ko'pgina odamlar hayotida o'zining avvalgi mavqeini yo'qotdi. Shu bilan birga yevropada milliy davlatchilikning shakllanishi va Amerikada millatning yuzaga kelishi barcha ijtimoiy qatlamlarda muayyan g'oya va qadriyatlarning madaniylashuvini talab qilardi. Bu esa masalani yechish vositalarini topishni taq azo etardi. XIX asr oxirida mustaqil fanga aylangan ijtimoiy pedagogika rivojiga aynan shu omil vosita bo'ldi. Bu paytda esa nemis pedagogi Fridrix Disterveg tomonidan faqatgina XX asrda keng qo'llanilgan ijtimoiy pedagogika atamasi fanga kiritildi.

Aynan shu vaqtdan ijtimoiy pedagogikaning mustaqil fan sifatida rivojlanishining uchinchi bosqichi boshlanadi. XX asr inson sivilizatsiya tarixiga ilmiy - texnikaviy inqiloblar asri sifatida nom qoldirdi. Fan ishlab chiqarish ob'ektidan iqtisodiy va madaniy sohaning yetakchi omiliga aylandi. Ilmiy inqiloblar ijtimoiy pedagogikaning keyingi rivojiga o'z ta'sirini ko'rsatdi. Bu avvalambor falsafa orqali amalga oshdi. Ijtimoiy pedagogikaning boshqa fanlar - psixologiya, fiziologiya, anatomiya, tarix, sotsiologiya va boshqalar bilan yaqinlashuvi ro'y berdi. Eng asosiysi XX asrda insonning muammolari, uning tarbiyasi va ta'limi uchun ijtimoiy sharoitlarni yaratish zamonning eng global muammosiga aylanadi. Aynan shu davrda pedalogiya - bolani har tomonlama o'rganish haqidagi fan rivojlana boshlaydi. Uning asoschilari E.Meyman, S.Xoll, Torndayk hisoblanishadi. Bu borada Rudolf Shteynerning pedagogikasi ham muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy

pedagogikani yangi g'oyalar va tarbiya usullari bilan boyitgan pedagogika arboblardan Georg Kirshenshteyner (1854 - 1932 y) Germaniya, Jon Dyui (1859 - 1952 y) AQSH, Vilgelm Layni (1862 - 1926 y) Germaniya ko'rsatsa bo'ladi.

G.Kirshenshteynerning pedagogik nazariyasi maktablarni bolalarning sust qabul qilinishidan faol harakatdagi ehtiyojlarini amalga oshirishga, ijodga ko'ra isloh qilish g'oyasiga asoslanadi. Kirshenshteyner ijtimoiy pedagogik tizimining asosiy tamoyillari - bolalarni jamiyatda har tomonlama tayyorlash uchun mehnat maktablarini yaratish, hamkorlik malakalarini rivojlantirish, davlat manfaatiga xizmat qiluvchi bolalarning fuqarolik tarbiyasidir.

Jon Dyui pragmatik pedagogika asoschisi hisoblanadi. Uning oliy qadriyatlari amaliy natija, biznesda muvaffaqiyatga erishish hisoblanadi. Bu pedagogning xizmati shundaki, u maktab bilan hayotning aloqasi, ta'limning individuallasuvi kabi ijtimoiy psixologik g'oyalarga murojaat qilganidir.

Vilgelm Lay "Harakatlar pedagogikasi"ni yaratdi. U inson faoliyati va mavjudligining fiziologik va psixologik mexanizmlarini o'zida mujassamlashtiruvchi biologik reaksiya tamoyiliga tayangan. U tarbiyaning biologik tomonini - tug'ma reflekslar, sezgi, reaksiyalar, ularning bolalar o'yinlarida paydo bo'lishini va ijtimoiylik tarbiyachining reaksiyalarga ta'sirini ko'rsatgan. Hozirgacha turli davlat olimlari O'rtasida ijtimoiy pedagogikaning boshqa pedagogik fanlari orasidagi o'rnini borasida - bu mustaqil fan bo'la oladimi yoki faqatgina yosh guruhlarini O'rganish bilan cheklanadigan pedagogikaning mustaqil bir sohasi bo'lib qolaveradimi, degan masaladabahs - munazara davometmoqda. Bu bahslar, yangi fan tushunchasining shakllanmaganligi ijtimoiy pedagogika mohiyatini inkor etuvchi ba'zi pedagoglar nazariyalarida paydo bo'lgan. Masalan G.Noll va G.Boymer (20 - 30 y) ijtimoiy pedagogikani bolalarga yordam berish va voyaga yetmaganlar huquqbuzarliklarining profilaktikasi deb tushunishgan.

Ijtimoiy pedagogikaning mohiyatini nemis olimi Paul Natori (XX asrning 20 - yillari) umuman boshqacha ta'riflangan. U ijtimoiy pedagogik jamiyatning tarbiyaviy kuchlarining yaqinlashtirish muammosini xalqning madaniy va axloqiy darajasini ko'tarish maqsadida tadqiq etadi deb hisoblagan. Bunaqa tushunish yangi davrning buyurtmasiga ko'proq mos kelgan va ijtimoiy pedagogika inson hayoti davomida tarbiyalash haqidagi bilim sohasi ekanligini

tasdiqlagan. XX asrning 60 - yillarida ijtimoiy pedagogika huquqbuzarlik sodir etgan bolalarga yordam berish, bolalar uyida tarbiya ishlari o'tkazish maqsadidagi ijtimoiy tarbiya asosi sifatida ta'rif etilaboshladi. Ijtimoiy pedagogika pedagogikani rivojlanishi bilan birga chet ellarda ijtimoiy pedagogika sohasidagi mutaxassislarning kasbga oid faoliyati ham rivojlandi. Xususan, XX asrning 70 - yil Germaniyada oliy ma'lumotli pedagoglar tayyorlana boshlandi.

XX asrning 50 - yillariga kelib ijtimoiy pedagogika muammolarining global darajaga yetganiga BMT Bosh Assambleyasi tomonidan 20.11.1959 yil va 20.11.1989 yilda bola huquqlari deklaratsiyasini qabul qilinganligi guvohlik beradi. Unda aloxida e'tibor yetimlarning ijtimoiy himoyasiga, ko'p bolali oilalar, kam ta'minlangan oilalar bolalariga ijtimoiy yordam ko'rsatishga qaratilgan. Bizning respublikamizda ijtimoiy pedagogika an'ana va tamoyillarini tiklanishi murakkab sharoitlarda amalga oshmoqda; davlat ta'lim standartlari, mutaxassisliklar, darsliklar, o'quv rejalari va dasturlarning yetishmasligi, ijtimoiy muxofazaning davlat siyosati darajasiga ko'tarilishi chet el mutaxassislari bilan yaqin hamkorlik asosida bo'lish kerak. Chunki Germaniya, Angliya, AQSHlarda boy ijtimoiy pedagogik tajriba mavjud.

O'zbekistonda ijtimoiy pedagogikaning rivojlanishi tarixi

Ijtimoiy pedagogika fan sifatida respublikamiz mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng o'qitila boshlagan bo'lsa - da, ijtimoiy tarbiya, ijtimoiy faoliyat - ijtimoiy himoya ko'rinishida qadimiy ildizlarga ega. Ilk diniy - falsafiy (Avesto) va adabiy (Alpomish, Go'r o'g'li) manbalarda biz insonning ijtimoiy kelib chiqishi nuqtai nazaridan pedagogik qarashlarning aks etishini ko'ramiz. Keyinchalik VI - VII asrlarda Markaziy Osiyo hududida islom dinining tarqalishi yangi ma'naviy, axloqiy qadriyatlarni olib keldi va ular mintaqada oila va jamiyat tarbiyasi tizimiga ta'sir ko'rsatdi. Markaziy Osiyoning arab halifaligi tarkibiga kirishi madaniy almashuv, fikr va qarashlarning erkin kurashi, o'zaro munosabatlarning shakllanishiga olib keldi. Moddiy barqarorlik va ishlab chiqarish hamda savdo rivoji ehtiyojlariga asoslangan yangi ijtimoiy - iqtisodiy holat ma'naviy va madaniy hayotning yuksalishiga, dunyoviy ilm va fanlarning gullab -

yashnashiga, fors, arab, qadimgi yunon madaniyati yutuqlarini o'zlashtirishga yordam berdi.

«Avesto» va jamiyatning ijtimoiy hayoti eramizdan oldingi minginchi yillarning o'talarida eng qadimgi ajdodlarimiz tomonidan qahramonlik mazmunidagi juda ko'p afsonalar, rivoyatlar aytilgan bo'lib, ular zardushtiylik dinining muqaddas kitobi «Avesto»ga kiritilgan. Ma'lumotlarga ko'ra, «Avesto» eramizdan avvalgi VII asrning oxiri va VI asrning boshlarida yaratilgan bo'lib, to'liq kitob holida eramizdan avvalgi I asrda shakllangan. «Avesto»ni qadimgi davrlarda ajdodlarimizning tabiiy, ilmiy, ma'rifiy fikrlari to'plangan dastlabki pedagogik asar deb hisoblash mumkin. Shuningdek, tadqiqotchilar uning diniy xarakterdaligini ta'kidlash bilan birga falsafa, siyosat, ta'lim - tarbiya adabiyot masalalarini ham qamrab olgan asar sifatida ta'riflaydilar.

Manbalarda «Avesto»ning kitob holidagi matni eramizdan oldin, 12 ming oshlangan mol terisiga oltin harflar bilan bitilgani keltiriladi. Zardushtiylik ta'limoti aks etgan Zardushtning «Avesto» kitobi bizgacha 2 - nusxada yetib kelgan.

Birinchisi - duolar to'plamidan iborat bo'lib, «Vendidat - sede», ya'ni «Pok Vendidat» deb ataladi. Bu kitobga «Yasna»lar, «Vispered» ham kiritilib, yaxlit tarzda shakllangan. Ikkinchisiga birinчисidagi kabi «Vendidat», «Yasna», «Vispered»lar qatori ularning izohli tarjimai «Zand» (sharx ma'nosida) kiritilgan. Shuning uchun ham sharxli nusxasi «Avesta va Zend» yoki «Zend Avesta» deb yuritiladi.

Zardushtiylikda yaxshilik va yomonlik tushunchalari orqali butun yaxshilik va yomonlik dunyosi tushuniladi. Taqvodor chorvador odil, oqil va hurmatga sazovor bo'lsa, katta podaga ega bo'ladi. Chorvadorlar nazdida ko'chmanchilar dushman sanaladi. Chunki ular odamlarni talaydi, molini haydab ketadi. Bular xloqsiz maxluqlarga o'xshatiladi, ular azob - uqubatga loyiq, chunki ser hosil yaylovlarni yakson etadilar, yaxshilik homiylariga hujum qiladilar. Demak, bulardan ko'rinib turibdiki, shaxsning axloqiy xislatlari birinchi o'ringa qo'yiladi. Zardushtning asosiy yo'riqlaridan biri ham Axuramazdaning ko'makchisi sifatida inson saxovatli bo'lishi kerak, degan aqidadir. Garchi zardushtiylikda diniy rasm - rusmlarga rioya etish, Zardushtning barcha axloqiy yo'l - yo'riqlarini bajarish har bir kishining muqaddas burchi deb qaralsa ham, ayni paytda dunyoviy ishlar ham targ'ib etiladi.

«Avesto»ning katta qismi bo'lgan «Yasna»larda inson kamolini ko'rsatuvchi axloq - odob mezonini ana shu uchlikda xumata (gumata) - yaxshi fikr, xukta (gukta) - yaxshi so'z va Xvarsha (Gvarshta) - yaxshi ishlarda ifodalanadi. «Men yaxshi fikr, yaxshi so'z, yaxshi ishga shon - shavkat baxsh etaman. Men yaxshilikdan iborat Mazda qonuniga shon - shavkat baxsh etaman» Zardusht ta'limotida 15 yosh balog'at yoshi sanalgan. Usmir balog'at yoshiga yetganda Zardusht qonunlari, axloqiy yo'riqlari o'rgatilgan. Usmirlarning xudojo'y, mehnatkash, adolatli, uy - niyatlari, so'zlari, ishlarida halollikka alohida e'tibor berilgan.

Zardushtiylikning axloqiy yo'riqlariga binoan insonning o'z burchini his etishining eng birinchi belgisi ma'naviy poklik hisoblangan. Bunda ayniqsa, ayollarga, jumladan homilador ayollarga g'amxo'rlik qilish asosiy insoniy burch hisoblangan. Tozalikka rioya qilish - insonning o'z tozaligiga rioya qilishi, kanallar, ko'llar, suv havzalarining tozaligiga alohida e'tibor berilgan. Fuqarolik jamiyatini shakllantirishda rostgo'ylik, qaqiqat, demokratiya, o'z huquqini bilish va talab etish doimo muqim ijtimoiy masalalarning biri bo'lib kelgan. Shu manoda «Avesto»dek nodir yodgorlik ayniqsa ijtimoiy - pedagogik masalalarni tarixiy nuqtai nazardan yoritganligi bilan aloqida aqamiyat kasb etadi.

Yunon tarixchisi Gerodotning ta'kidlashicha Markaziy Osiyoda qaqiqatga, tartibga siq'inish zardushtiylik dini shakllangunga qadar qam mavjud bo'lgan, haqiqatga sajda qilish - do'stga bo'yin egish bu buyuk qonun hisoblangan. Bu marosimlarda yigitlar qilichlar bilan qo'llaridan qon chiqazib, do'stga sodiq qolish uchun qasamyod qilganlar. Shuningdek, «Avesto» da jamiyat bir butun ijtimoiy tuzum sifatida tasvirlanadi. Bunda davlat muassasalari bilan birga jamoat tashkilotlari bahamjihat faoliyat ko'rsatishlari kerakligi ta'kidlanadi. Ijtimoiy hayotda jamiyatni boshqarish masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Jamiyatni boshqarish uchun Ilohiy Nizom va Odil Nizom zarurligi aytilib, davlat mahkamalari va jamiyat tashkilotlaridagi barcha yo'nalishlar shu Nizomlar doirasida faoliyat ko'rsatishlari kerak bo'ladi. Ilohiy Nizom talablari «Avesto» ning «Vendidod» va «Xot» qismlarida bayon etilgan. Ilohiy Nizomga ko'ra odam faoliyatining barcha yo'nalishlari ezgulik ruhi bilan sug'orilgan bo'lishi shart. Podshoh va vazirlar muhim, davlat ahamiyatiga molik ishlar bilan band bo'lganlar. Mahalliy o'z - o'zini boshqarish mahkamalari samarali ishlashi uchun unga yordam berganlar, ammo ularning ichki ishlariga huda - behudaga aralashmaganlar. Bu hol mahalliy mahkamalar va «erkaklar uylari» kabi

(hozirgi choyxonalar) jamoat muassasalari ma'suliyatini oshirishga imkon tug'dirgan. Har bir odamning fe'l - atvori, hatti - harakati, butun faoliyati jamoatchilik nazorati ostida bo'lib, ularning musbat va manfiy jihatlari belgilashning aniq mezonlari bo'lgan. Atrof - muhit tozaligi va jamoat joylari pokizaligini maxsus kishilar nazorat qilib borganlar. Kimda kim tozalik va ozodalikka rioya qilmasalar, ularni avvalo tartibga chaqirgan, qilgan ishlari uchun javobgarlikka tortilgan. Daraxtning bir shoxini sindirgan ham, nopok ko'zani hovuzga solgan ham 25 qamchi kaltak bilan jazolangan. Er - xotinning bir - biri bilan kelisha olmasligi, kelinning qaynonaga yoqmasligi, fitna, bo'xton, chaqimchilik tufayli oilalarning buzilib ketishiga mahalla ko'y va jamoatchilik sira yo'l qo'ymagan. Zinokorlik qattiq qoralangan. Zinokor 14 ta ariqqa ko'prik solib berish bilan o'z gunohlarini yuvishi mumkin bo'lgan. Har bir sog'lom inson diniy talab va Nizomni bekamu - ko'st bajarish bilan birga ijtimoiy foydali mehnat bilan shug'ullanishi shart bo'lgan. Gunoh ish qilganlar jamoatchilik nafrati metodi bilan jazolangan.

“Avesto” da shu kabi ko'plab ijtimoiy pedagogik muammolar o'z ifodasini topgan. Jamiyat manfaati yo'lida o'zidagi barcha bilim, qobiliyat va iste'dodini baxshida etishga tayyor turgan yetuk insonlar, uddaburon yoshlar, fidoiylar bo'lmasa, O'zbekistonni dunyodagi eng ilg'or davlatlar safiga qo'shish qiyin kechadi.

Yoshlarni tarbiyalashda birinchi galda Sharq va G'arb mutafakkirlarining ma'naviy va madaniy meroslari katta ahamiyat kasb etadi. Abu Nasr Farobiy, Abu Rayxon Beruniy, Axmad Yassaviy, Bahouddin Naqshband, Ismoil Al Buxoriy, Abu Abu Ibn Sino, Al - Xorazmiy, Firdavsiy, Amir Temur, Navoiy va Bobur singari alloma va mutafakkirlarimizning shuningdek G'arb allomalarining ham ijtimoiy - siyosiy va falsafiy ta'limotlariga tayanib ish ko'rilsa tarbiya ta'sirchanligi yanada samarali kechadi. Ular ijtimoiy hayotimizning barcha jabhalariga doir o'z qarashlarini bildirib o'tganlar. Aynan “Ijtimoiy pedagogika” degan atamani o'z ijodlariga foydalanmagan bo'lsalarda, ijtimoiy hayotimizning, atrof - muhitning insonlarga, ularning ma'naviy dunyosiga ta'sirini atroflicha yoritib berganlar.

So'nggi paytlarda respublikamiz olimlari xalq pedagogikasining manbalari doirasini kengaytirishni taklif qilishmoqda. “Evropa pedagogikasida tarbiya uchun zarur bo'lgan umuminsoniy xislatlarning mavjudligini tan olgan holda. Yan Amos Komenskiy, Ushinskiy, Makarenkolarning ilmiy merosiy ahamiyatini e'tibordan chetda

qoldirmay, bizda ham boshqa xalqlarda bo‘lgani kabi Beruniy, Forobiy, Imom al - Buxoriy, At - Termiziy, Navoiy, Avloniy, Behbudiy, Munavvarqori kabi mashhur mutaffakkirlar borligini unutmashimiz lozim. Bizning yoshlar ko‘p yillar mobaynida ulardan, buyuk merosdan bebahra bo‘lishganligi esa achinarli holdir”.

Shuni ham nazarda tutish kerakki, bu sanab o‘tilgan shaxslarning barchasi Beruniy, Farobiy va Navoiylardan tashqari bevosita islomga aloqador bo‘lishgan. Imom Buhoriy (810 - 870) islom olamida mashhur hadisshunoslik olim hisoblanadi. 60.0000 hadis ichidan 7400 sahih hadisni tanlab olib, u “Al - Jome’ Sahih” kitobini yozgan, bu asar Qur’ondan keyingi o‘rinda turuvchi muqaddas kitob hisoblanadi.

At - Termiziy - eng yirik musulmon olimlaridan biri, 80 tadan ko‘p islom tarixi, ta’limoti, so‘fiylik nazariyasiga bag‘ishlangan asarlar yozgan. Uning “SHamoyili Muhammadiya” (Muhammad hayoti) asari barcha diniy o‘quv yurtlarida darslik hisoblanadi. Bu yerda gap diniy manbalar avvalambor hadislarni xalq boyligiga aylantirish haqida ketmoqda. Gap shundaki, aksariyat real hodisa va voqealar islomning paydo bo‘lish davriga tegishli, biroq ularning katta qismi islomning keyingi rivojiga bog‘liq. Hadislarning obro‘si bilan islomda shakllanayotgan yangi tamoyillar, diniy, huquqiy, maishiy va ma’muriy amaliyotning barcha sohalari yoritilgan. Hadis shaklida islomga madaniy va g‘oyaviy merosning ko‘pgina turlari kirdi. Biroq hadislar Qur’on va islomdan tashqarida mavjud bo‘lmaydi.

Islom monoteistik din, ya’ni uning mazmuni yagona xudo - Allohga iymon keltirishdir. Bu dinning asoschisi Muhammad (sav) hisoblanib (570 - 632) u ushbu dinning payg‘ambari hisoblanadi. Musulmonlar o‘limdan keyingi hayotga ishonishadi. Ularning muqaddas kitobi Qur’ondir.

Qur’on matni VII asrda yozilgan. Xalifa Usmon davrida Qur’on yagona kitob shakliga keltirilgan va uning boshqa barcha matnlari yo‘q qilingan. Qur’on 114 suradan iborat. Oddiy musulmon Qur’onning murakkab suralarini faqatgina tafsirlar orqali tushunishi mumkin. Eng mashhur tafsirlar At - Tabariy, Zamahshariy, Baydoviy, Fahriddin, ar - Roziy, al - Qurtubiyga tegishli. Natijada sunna - Qur’onni mazmunini tushunishini boshqarish yaratilgan. Sunna oila a’zolari, qabila a’zolari orasidagi munosabatlarini tartibga keltirgan, yozilmagan axloqiy qoidalar sifatida ham qo‘llanilgan. Sunna hadis shakliga ega. Hadislarni yig‘ish, ularni ajratishga ko‘p olimlar o‘z umrlarini bag‘ishlaganlar.

Islomga muvofiq Qur'on barcha musulmonlar bo'ysunishlari lozim bo'lgan muqaddas kitobdir.

Muhammad (sav) va sahobalarning hayotidagi hatto ahamiyatsiz oilaviy sunnalar ham ilohiylashtirilgan va insonlarning eng katta xohishi payg'ambarga O'xshashga harakat qilish bulgan. Bu o'xshashlik nafaqat milliy tamoyillarni qabul qilish balki marosimlar, odatlarni ham qamrab olgan. Qur'on aslida ijtimoiy - huquqiy qoidalar yig'indisi hisoblanadi. Qur'on nafaqat sharqda balki yevropada ham nihoyatda e'zozlanadi. VII asrning o'zidayoq islom inson hayotining barcha jabhalarini qamrab oluvchi insonning ijtimoiy huquq va erkinliklarini e'lon qildi. Shariatning huquqiy qadriyatleri ijtimoiy xarakterga ega va quyidagi tamoyillarga asoslangan odil jamiyatni ifodalaydi:

- jamiyatning barcha a'zolarini irqi, tili va diniy mansubligidan qat'iy nazar tengligi;
 - jamiyat barcha a'zolarining teng mas'uliyatga egaliklari, chunki ular bitta manbadan kelib chiqishadi;
 - Inson hayoti va erkinligi tengligi;
 - Oila jamiyatning asosidir: jamiyat oilani o'z himoyasiga oladi va unga g'amxo'rlik qiladi;
 - Boshqaruvchi va boshqariluvchilarining tengligi;
 - Yagona Alloh barcha narsaning egasi va u tomonidan yaratilganlar uning barcha yaratishlariga hadyasidir. Har bir inson bu hadyadan o'z bo'lagini olishga haqli;
 - Xalq va jamiyatga tegishli barcha siyosiy, ijtimoiy va boshqa masalalar xalq bilan maslahatlashib hal qilinishi lozim;
 - O'zining dunyoviy ishlari uchun har kishi jamiyat oldida javob beradi. Inson va ma'naviy hayotga tegishli ishlari uchun esa faqatgina Alloh oldida;
 - Jamiyatning bir bo'lagi bo'lmish inson, ma'n e'tilganlarni sodir etayotgan shaxsga qarshi da'vo qilishi mumkin va sh.k.
- Islom hadislarda bayon etilgan eng muhim inson huquqlari sifatida quyidagilarni kafolatlaydi.
- Yashash huquqi, o'limdan so'ng esa janoza o'qilishiga "Agar birortangiz birodarini kafanlasa, uni hurmat va mehr bilan qiling", "O'liklarni urishmang, ular o'tmishlarini tugatishdi".
 - Erkinlik huquqi "siz qachon odamlarni qulga aylantirdingiz. Axir ular ozod tug'ilishgan edi - ku?"

- Tenglik huquqi. “arab boshqalardan, boshqalar esa arabdan ustun emaslar, qora sariqdan, sariq esa qoradan ustun emas. Ustunlikka sazovor bo‘lgan inson ustundur”
- Adolat huquqi Islom dini besh asosga tayanadi:
- Iymon - Allohdan boshqa iloh yo‘q va Muhammad (sav) uning rasuli.
- Solat - musulmon kunida besh mahal bajaradigan ibodat (namoz).
- Zakot - rahmdillik. Beruvchi insonning munosabati, u berayotgan miqdordan muhimroqdir.
- Ro‘za, ramazon musulmonlar uchun muqaddas oy, chunki aynan shu oyda Muhammad (sav) payg‘ambar bo‘lgan.
- Haj - har bir imkoni bor musulmon Makkaga haj safari uyushtirishi lozim.

Tarbiyaviy vositaga ega bo‘lgan Qur‘on oyatlari muhim ahamiyatga ega. Ularda ota-ona va farzand o‘rtasidagi munosabat haqida bolalarni tarbiyalayotgan ota - ona nimaga intilishi haqida, shuningdek ular yetmoqchi bo‘lgan maqsadlar ham aniq belgilab qo‘yilgan.

Qur‘on musulmonlar hayotining mazmuni va maqsadi haqidagi qarashlariga katta ta‘sir ko‘rsatgan va uning g‘oyalari musulmon halqlarining madaniyatidan chuqur joy olganlar hamda xalq pedagogikasi manbalari - maqol, rivoyat, ertaklar va boshqalarga har tomonlama ta‘sir ko‘rsatgan.

O‘sib kelayotgan avlodning tarbiyasi va ijtimoiy jarayonlarga moslashuvida bilim, unga munosabat masalasi doimiy muammo hisoblanadi. Bu muammo zamonaviy sharoitda yanada keskin ko‘rinish kasb etmoqda. Bir tomondan iqtisodiy hayotda ro‘y berayotgan jarayonlar shunga olib keldiki, bilimsiz odamlar katta pul topadigan bo‘lishdi. Ularning topganlari bilan ziyolilarning maoshini tenglashtirib bo‘lmaydi. Buning hammasi yoshlarda bilim olishga qiziqish pasayishiga sabab bo‘ldi. Ularga bilim olish moddiy va ma‘naviy muvaffaqiyat garovi bo‘lib tuyulmayapti. Boshqa tomondan esa bozor munosabatlari va unga bog‘liq bo‘lgan texnikaning doimiy yangilanishi, korxonalar orasidagi raqobat, ishsizlik yoshlardan faqat chuqur bilimlar balki ularning doimiy yangilanishini ham talab qiladi.

Yoshlarning bilim olishida Qur‘on suyang‘ich bo‘lishi mumkin. Ma‘lumki, Qur‘onda “ilm” so‘zi 750 marta uchraydi. Agar Qur‘on 780.000 so‘zdan iboratligini inobatga olsak, “ilm” so‘zi muqaddas kitobning 1/104 qismini tashkil qilishi ma‘lum bo‘ladi.

Qur'on inson bilimlarini ikkiga ajratadi - diniy va dunyoviy. Diniy bilimlar dunyo asoslarini, dunyo yaratilishini bilish. Bilimning bu turi inson yetishishi mumkin bo'lgan eng oliy cho'qqidir. Bu masalaga qisqa to'xtalib o'tsak. Qur'onda bir inson ega bo'lgan dunyoviy bilim haqidagi oyatlarni uchratamiz. U badanning uch a'zosi ko'z, quloq va yurak bilan qo'lga kiritildi.

Endi esa Qur'on qoidalari hadislarida o'z rivojini topishini ko'rib chiqamiz. F.Rouzentel to'liq hajmda Imom Buxoriyning "as - Sahih" asarini tahlil qilib chiqqan va ularda bilimlarga tegishli quyidagi g'oyalarni topgan:

- bilim talab qilish jannatga yo'l ochadi;
- bilim faqatgina o'qish orqali qo'lga kiritiladi;
- inson rahbar bo'lishidan oldin bilimli bo'lishi kerak;
- ayollarni o'qitishga ruhsat berilgan;
- ilm va olimlarning yo'qolishi dunyoning oxiriga yetganini bildiradi.

Boshqa mashhur hadis to'plamlari ham islom uchun bilim va fanlar naqadar qadrliligi ekanligini bildiruvchi g'oyalar uchraydi:

- olimlar mo'minlardan shunchalik ustunlarki, to'liq oy qancha yulduzlardan ustun.
- olimlar o'zlaridan keyin pul emas, bilim qoldiruvchi vorislardir.

Har bir alohida shaxsning ijtimoiylashtirish munosabati bilan Qur'onning hayot va inson mehnatiga nisbatan bo'lgan munosabati haqidagi g'oyalarining aloqasi bor. Uzoq yillar davomida daxriylar adabiyotlari Qur'on va shariat "mehnat ahamiyatini keskin kamsitishadi va jamiyatni isloh qilishga qaratilgan faol va bunyodkor faoliyatni inkor etishadi" "islomning hayotga nisbatan tashvish sifatidagi, mehnatni Alloh qarg'ishida qolganga nisbatan bo'lgan munosabati, shuningdek esa ruhoniylarning yaqinda qismat kuni kelishi nihoyatda reaksiyon diniy yo'nalishlarning paydo bo'lishiga sabab bo'ldi deb ta'kidlashardi.

Islomshunoslarning tadqiqotlari esa islomning inson hayoti va mehnatiga nisbatan umuman o'zgacha munosabati dalolat bermoqda. Qur'on boyliklarni qoralaydi, biroq u barcha boylikni emas, balki xudo qismatni musulmonning farzlarini unutishga chorlovchi boylikni qoralaydi. Agar boylik din nuqtai nazaridan halol topilgan bo'lsa va zakoti berilsa uni islom qonuniy hisoblaydi. Qur'on harakatsizlikni ham qoralaydi. U ham dunyoviy ham diniy ishlardagi faol kishilarni yoqlab chiqadi.

Nazorat uchun savollar:

1. Ijtimoiy pedagogikaning mazmuni, maqsad va vazifalari nimalaridan iborat?
2. Ijtimoiy pedagogika predmeti va obykti haqida ma`lumot bering.
3. Ijtimoiy pedagogikaning prinsiplarini sanab bering?
4. Ijtimoiy pedagogikaning asosiy tushunchalari mazmunini yoritib bering.
5. Ijtimoiy pedagogikaning qanday kategoriyalari bor?

2-MAVZU: IJTIMOIYLASHUV OMILLARI VA MEXANIZMLARI

REJA:

1. Shaxsni o`zini boshqarish mexanizmlari
2. Ta`lim - tarbiya bola (o`quvchi) shaxsni ijtimoiylashtirish omili sifatida
3. Bola (o`quvchi) shaxsning ijtimoiy sifatlari
4. Ijtimoiy pedagogikaning sohalari va vazifalari
5. Ijtimoiy - pedagogik faoliyatda qo`llaniladigan metodlar

Shaxsning o`zini boshqarish mexanizmlari

Inson dunyoga individ sifatida keladi. Individ deganda biz odamning insonlik jinsiga mansubligini tushunamiz. Individga yangi tug`ilgan chaqaloq ham, katta yoshdagilar ham, til va oddiy malakalarni egallay olmaydigan telbalar ham kiradi. Lekin ulardan ijtimoiy munosabatlarga qatnashuvchi, jamiyatda ijtimoiy taraqqiyotda faol ishtirok etuvchi odamgina shaxs deb ataladi.

Shaxsning uch asosiy belgisi bor: **1.** Shaxsning ijtimoiyligi. **2.** Ongi. **3.** O`zini anglashi. Individ sifatida dunyoga kelgan chaqaloq ijtimoiy munosabatlar tizimiga duch keladi va ijtimoiy tajribalarni atrof -muhitdagi kishilar bilan bo`lgan munosabatlarda egallay boshlaydi. Unda narsa va hodisalarga, atrofdagi kishilarga bo`lgan munosabatlarda faollik paydo bo`ladi. Ijtimoiy muhit bilan organizm orasidagi qarama -

qarshiliklar jiddiylashadi va ularga moslashish, yengish jarayonida faollik kuchayadi. Faollik shaxsga xarakterli bo'lgan xulq - atvor motivlarida, amal - usullarida keyinchalik bolani tevarak - atrofdagi voqelikni o'zgartirishga qaratilgan turli - tuman faoliyatlarida namoyon bo'ladi. Odamga ta'sir qilayotgan hamma tashqi ta'sirlar ijtimoiy shart - sharoitlar tizimi yoki faoliyatning ichki sharoitlari bilan o'zgartiriladi va shaxs shakllana boshlaydi. Jamiyatdan tashqarida odam odam bo'lolmaydi va kishilar o'rtasidagi ijtimoiy aloqa ularning amaliy faoliyatidagi, ijtimoiy ishlab chiqarish jarayonidagi munosabati bilan belgilanadi. Odam boshqa kishilarga munosabatda bo'lish tufayligina ongliroq bo'lib qoladi va uning psixik hayoti muayyan mazmunga ega bo'ladi. Ana shu munosabatlar nechog'li mazmundor va rang - barang bo'lsa, odamning psixik hayoti ham shunchalik mazmundor va rang - barang bo'ladi. Odam ongining yuksak belgisi - uning o'zini anglashidir, odamning o'zini anglashi ham shaxsning muhim belgisidir.

Ijtimoiylashuv mexanizmlari. Insonning ijtimoiylashuvi turli omillar, agentlar bilan hamkorlikda va bir qator mexanizmlar asosida amalga oshadi. Fransuz olimi Gabriel Tard Amerikalik Uri Bronfenbrenner, rus olimlari V.S.Muxina va A.V.Petrovskiylarning tadqiqotlari ijtimoiylashuv mexanizmlariga turli yondoshuvlarni keltirib chiqaradi. Mavjud ma'lumotlarning umumlashtirilishi quyidagi mexanizmlarni alohida ajratib ko'rsatish imkonini beradi:

I.P.Podlasov tasnifi bo'yicha: *Bostirish mexanizmi*, uning mazmuni muayyan g'oya, fikr, xohish, istaklarni ongdan chiqarib tashlashdan iborat. Bu mexanizmning tashqi va ichki turlari mavjud. Ichki mexanizm ham o'z o'rnida ixtiyoriy va g'ayri ixtiyoriyga bo'linadi. G'ayri ixtiyoriy mexanizm-unutishdir. Ixtiyoriy bostirish mexanizmi esa iroda kuchi bilan amalga oshiriladi.

Tashqi bostirish mexanizmi tarbiyaning keng tarqalgan usulidir; ***ajratish mexanizmi*,** bu mexanizm ijtimoiylashuv mexanizmi sifatida inson o'zi uchun yomon taassurotlardan voz kechishi bilan bog'liq.

Ajratish mexanizmi odatda nizolarni hal qilishda kuzatiladi. ***O'z - o'zini cheklash mexanizmi*,** bu mexanizm ijtimoiylashuv jarayonida muhim o'rin tutadi. Agar tarbiyalanuvchiga uning yutuqlari do'stlarinikidan ko'ra ahamiyatsizroq tuyulsa, uning o'z - o'ziga hurmati pasayadi, yomon o'qiy boshlaydi. Bu o'z menini cheklab qo'yish, qiyinchiliklar oldida ojiz qolishdir. Ba'zi hollarda o'z - o'zini cheklash mexanizmini qo'llashni oqlasa bo'ladi. Chunki bu holatda moslashuv sodir bo'lishi

mumkin. Biroq uzoq muddatli o‘z - o‘zini cheklash, o‘z - o‘ziga baho berishning pasayishiga olib keladi. Buning natijasida o‘z salohiyatini bilmay turib tarbiyalanuvchi ilk muvaffaqiyatsizlikdan so‘ng boshlagan ishini tashlab qo‘yadi, oqimda suza boshlaydi;

O‘z kamchiliklarini boshqalarga tegishli deb hisoblash **loyihalash mexanizmining** mohiyatini tashkil qiladi. O‘ziga, boshqalarga qarshi qaratilga qaratilgan salbiy hissiyotlar bilan inson o‘ziga bo‘lgan hurmatni saqlab qoladi. Shubhali inson hammadan gumonsiraydi, xudbin hammani xudbin hisoblaydi;

ijtimoiylashuvning yana bir asosiy mexanizmlaridan biri bu - **identifikatsiyadir**. Identifikatsiya jarayonida tarbiyalanuvchi xayolan o‘zini o‘rtoqlari bilan qiyoslaydi. Identifikatsiya obykti nafaqat real insonlar, balki tasavvurlardagi insonlar ham bo‘lishi mumkin. Identifikatsiyaning to‘liq, qisman, ongli, ongsiz turlari mavjud. Identifikatsiya mexanizimi **introyeksiya mexanizimi** bilan juda bog‘liq. Bunda boshqalarning xislatlari o‘zgarmagan holda o‘zlashtirib olinadi. Garchi bu mexanizm xayolan amalga oshirilsa ham uning natijalarini anglab olish qiyin emas;

Empatiya mexanizmi, ya’ni boshqa odamning hissiy holatiga hamdard bo‘lish. Shaxsning muammo, qiyinchiliklarini yengishga yordam berish hissiyotga boy shaxslarning ijtimoiylashuvida muhim ahamiyatga ega;

Qiyin holatlarda **intellektuallashuv mexanizmi** ishga tushadi. Katta yoshdagi tarbiyalanuvchi abstrakt fikrlay boshlaydi va vaziyatdan chiqib ketish yo‘lini o‘zi uchun emas, go‘yoki boshqa odam uchun qidiriyotgandek tuyuladi. Bu mexanizm tarbiyalanuvchi hayotiy muhim muammolarga (kasallik, boshqa maktabga O‘tish, institutga kirish) duchor bo‘lganda namoyon bo‘ladi.

Ratsianallashuv mexanizmida tarbiyalanuvchi o‘z xatti - harakatlarining mantiqiy xulosasini chiqaradi. Yosh ratsianalizatorlar odatda maqsadning diskreditatsiyasini qo‘llashadi. Fikr, hissiyot, harakatlarni susaytirish uchun **harakatlarni bekor qilish mexanizmi** qo‘llaniladi. Tarbiyalanuvchi kechirim so‘raganida, uning harakatlari kechirilishi va sof vijdon bilan harakat qila boshlashiga ishonadi. Ko‘p shaxslar shu tarzda komillikka erishishadi.

2. I.V.Mudrikning fikricha psixologik va ijtimoiy psixologik mexanizmlarga quyidagilarni kiritga bo‘ladi:

Imprinting (xotirada saqlab qolish) insonga ta’sir qiladigan hayotiy muhim obyektlarni eslab qolishi. Bu mexanizm odatda go‘daklik davrida

ko'p qo'llaniladi. Biroq keyingi yosh davrlarida ham imprintingni kuzatishimiz mumkin. **Eksiztensial bosim mexanizmi** tilni o'zlashtirish va munosabatga kirishganda kerak bo'ladigan ijtimoiy xulq - atvor normalariga anglamagan holda ega bo'lish. *Taqlid* -biror bir namunaga o'xshashga harakat qilish. Bu holat insonning ijtimoiy tajriba to'plashining ixtiyoriy va asosan ixtiyorsiz yo'llaridan biridir. **Refleksiya mexanizmi** - ichki suhbat. Unda inson jamiyatning turli institutlari, oila, tengdoshlar jamoasi, obro' e'tiborli shaxslarga xos xususiyatlarga baho beradi, ularni ko'rib chiqadi yoki inkor etadi. Refleksiya insonning turli "men" obrazlari orasidagi real va hayoliy shaxslarning ichki suhbatidir. Bu mexanizm yordamida insonning shakllanishi ro'y beradi. Bundan tashqari ijtimoiylashuvning ijtimoiy pedagogik mexanizmlariga quyidagilarni ham kiritsa bo'ladi:

1) ijtimoiylashuvning **an'anaviy mexanizmi** inson tomonidan oila, atrof -muhit, qo'shnilar, o'rtoqlariga xos norma, qarash stereotiplarini o'zlashtirishni ko'zda tutadi. Bu o'zlashtirish ongsiz holatda amalga oshib taasurotlar yordamida sodir bo'ladi.

2) **institutsional mexanizm** insonning jamiyat institutlari va turli tashkilotlari bilan o'zaro munosabati jarayonida kuzatiladi.

Ta'lim - tarbiya bola (o'quvchi) shaxsini ijtimoiylashtirish omili sifatida

"Ijtimoiylashuv" so'zi dastlab siyosiy - iqtisodiyotdan kelib chiqqan. U siyosiy - iqtisodiyotda yer, ishlab chiqarish vositalarining umumiylashuvi ma'nosini anglatgan.

"Ijtimoiylashuv" atamasining muammoli deb bu atamani "Ijtimoiylashuv nazariyasi" (1987) kitobida hozirgiga yaqin ma'noda qo'llagan amerikalik sotsiolog F.G.Keddings hisoblanadi. Uning zamonaviy ma'nosi "ijtimoiy tabiat yoki individ xarakterini rivojlantirish, insonni ijtimoiy hayotga tayyorlash"dir.

XX asr o'rtalarida ijtimoiylashuv inson rivojlanishini uning butun umri mobaynida o'rganuvchi mustaqil ilmiy sohaga aylandi. Ijtimoiylashuvning turli konsepsiyalarining tahlili uni shartli raivshda ikki asosiy yondoshuvga ajratish imkonini beradi:

- sub'ektiv - obyektiv. Unda insonga jamiyat ta'sirining passiv iste'molchisi sifatida qaraladi (E.Dyurkgeym, T.Parsons)

- sub'ektiv - sub'ektiv. Bunda ijtimoiylashuv jarayonida insonning faol o'rni, uning hayotiy holatlarga ta'sir etish qobiliyati nazarda tutiladi.

Jamiyat va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini tushunishning hozirgi talablariga ikkinchi yondashuv ko'proq mos tushadi, chunki zamonaviy fanda ijtimoiylashuv insonning madaniyatni o'zlashtirish jarayonidagi rivojlanish va o'zgarishi bilan aniqlanadi.

Ijtimoiylashuv jarayoni Bolaning ijtimoiylashuvi xususan insonning ijtimoiy moslashuvi uning hamma narsani egallashga bo'lgan ob'ektiv ehtiyoji jarayonidapaydo bo'ladi. Biroq bu bilan uzviy ravishda bola boshqa bir ob'ektiv ehtiyoj - o'ziga xosligini namoyon qilish hissi ham shakllanadi. Bola uni yuzaga chiqarish uchun turli usul va vositalarni qidira boshlaydi va buning natijasida uning individuallashuvi ro'y beradi. Bu hodisa shunda namoyon bo'ladiki, shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega hislatlari individual, faqat shu shaxsga tegishli tarzda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy yurish - turishi takrorlanmas jihatlariga ega bo'ladi. Shunday qilib bolaning ijtimoiy rivojlanishi ikki o'zaro bog'liq yo'nalishda olib boriladi: ijtimoiylashuv (ijtimoiy madaniy tajriba madaniyatni o'zlashtirish) va individuallashuv (mustaqillik, nisbiy o'ziga xoslikni qo'lga kiritish). Shu tarzda ijtimoiylashuv tushunchasi zamonaviy fanda moslashuv (birlashish) va individuallashuv jarayonlari bilan bog'liq ijtimoiylashuv jarayonining mazmuni inson(bola)ning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvidir. moslashuv sub'ekt va ijtimoiy muhit faolliklarining yaqinlashuv jarayoni va natijasidir. (J.Pia Je, R.Mertoj).

Ijtimoiy moslashuv esa ijtimoiy muhit talablariga insonning munosabat bildirishidir. Shunday qilib, ijtimoiylashuv (moslashuv) individning ijtimoiy mavjudodga aylanish jarayoni va natijasidir.

Individuallashuv insonning hali yoshligidayoq paydo bo'ladigan ob'ektiv ehtiyojlari bilan bog'liq jamiyatdagi o'z - o'zini egallashdir. Bu ehtiyoj:

a) o'z qarashlariga ega bo'lish;

b) o'ziga xosliklariga ega bo'lish;

v) unga tegishli bo'lgan masalalarni hal qilish, uning o'z darajasini aniqlab olishiga xalaqit beradigan hayotiy holatlarga qarshi turish xohishi sifatida namoyon bo'ladi.

Agar shaxsning jamiyatga kirishida ijtimoiylashuv va individuaalashuv jarayonlari o'rtasida tenglik yuzaga kelsa, insonning jamiyatga yaqinlashuvi ro'y beradi. Shu bilan birga bu yerda shaxs va muhitning o'zaro ta'sir etish ham sodir bo'ladi. Shunday qilib, muvaffaqiyatli

ijtimoiylashuv moslashuv va individuallashuv o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshishi mumkin. Bu jarayon 3 asosiy sohada amalga oshadi:

- faoliyat turlarning kengayishi, uning shakl va vositalarini qo'lga kiritish, erkin mo'ljal olish.
- muomala - muomala doirasini kengaytirish, uning mazmunini chuqurlashtirish, xulq - atvor me'yorlarini o'zlashtirish.
- anglash - shaxsiy men obrazini faoliyatning faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish, o'z ijtimoiy mansubligi va o'rnini anglash, o'ziga baho berishni shakllantirish.

Bolaning ijtimoiylashuvi xususan insonning ijtimoiy moslashuvi uning hamma narsani egallashga bo'lgan obyektiv ehtiyoji jarayonida paydo bo'ladi. Biroq bu bilan uzviy ravishda bola boshqa bir obyektiv ehtiyoj - o'ziga xosligini namoyon qilish hissi ham shakllanadi. Bola uni yuzaga chiqarish uchun turli usul va vositalarni qidira boshlaydi va buning natijasida uning individuallashuvi ro'y beradi. Bu hodisa shunda namoyon bo'ladiki, shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega hislatlari individual, faqat shu shaxsga tegishli tarzda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy yurish - turishi takrorlanmas jihatlarga ega bo'ladi. Shunday qilib bolaning ijtimoiy rivojlanishi ikki o'zaro bog'liq yo'nalishda olib boriladi: **ijtimoiylashuv** (ijtimoiy madaniy tajriba madaniyatni o'zlashtirish) va **individuallashuv** (mustaqillik, nisbiy o'ziga xoslikni qo'lga kiritish). Shu tarzda ijtimoiylashuv tushunchasi zamonaviy fanda moslashuv (birlashish) va individuallashuv jarayonlari bilan bog'liq ijtimoiylashuv jarayonining mazmuni inson(bola)ning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvidir. Moslashuv subyektt va ijtimoiy muhit faolliklarining yaqinlashuv jarayoni va natijasidir. (J.Pia Je, R.Mertoj).

Ijtimoiy moslashuv esa ijtimoiy muhit talablariga insonning munosabat bildirishidir. Shunday qilib, ijtimoiylashuv (moslashuv) individning ijtimoiy mavjudodga aylanish jarayoni va natijasidir. Individuallashuv insonning hali yoshligidayoq paydo bo'ladigan obyektiv ehtiyojlari bilan bog'liq jamiyatdagi o'z - o'zini egallashdir. Bu ehtiyoj:

- a) o'z qarashlariga ega bo'lish;
- b) o'ziga xosliklariga ega bo'lish;
- d) unga tegishli bo'lgan masalalarni hal qilish, uning o'z darajasini aniqlab olishiga xalaqit beradigan hayotiy holatlarga qarshi turish xohishi sifatida namoyon bo'ladi.

Agar shaxsning jamiyatga kirishida ijtimoiylashuv va individuaalashuv jarayonlari o'rtasida tenglik yuzaga kelsa, insonning jamiyatga yaqinlashuvi ro'y beradi. Shu bilan birga bu yerda shaxs va muhitning o'zaro ta'sir etish ham sodir bo'ladi. Shunday qilib, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv moslashuv va individuallashuv o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshishi mumkin. Bu jarayon 3 asosiy sohada amalga oshadi:

- faoliyat - turlarning kengayishi, uning shakl va vositalarini qo'lga kiritish, erkin mo'ljal olish.

- muomala - muomala doirasini kengaytirish, uning mazmunini chuqurlashtirish, xulq - atvor me'yorlarini o'zlashtirish.

- anglash - shaxsiy men obrazini faoliyatning faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish, o'z ijtimoiy mansubligi va o'rnini anglash, o'ziga baho berishni shakllantirish. **Ijtimoiylashuv vositalari.** Inson ijtimoiylashuvi u yoki bu jamiyat ijtimoiy qatlamlariga xos bo'lgan universal vositalar orqali amalga oshiriladi, ularga: go'dakni emizish va g'amxo'rlik qilish usullari, maishiy va gigiyenik yurish - turish qoidalari, insonni o'rab turuvchi moddiy madaniyat mahsulotlari, ma'naviy madaniyat unsurlari(alladan boshlab ertaklargacha), muomala usuli va mazmuni, shuningdek oilada jazolash va mukofotlash usublari, insonning hayotiy faoliyatidagi ko'p sonli munosabatlari - muloqot, O'yinlar, ma'naviy - amaliy faoliyat, sport bilan shug'ullanish kiradi.

Har bir jamiyat, davlat, ijtimoiy guruh ijobiy va salbiy ta'qiqlar - man etish, ruxsat berish, majburlash chora - tadbirlarini ishlab chiqshadi. Bu choralar yordamida inson xulq - atvori shu jamiyatda qabul qilingan me'yoriy qadriyatlarga moslashtiriladi.

Ijtimoiylashuv jarayonida muhitning o'рни. Ijtimoiy pedagogikada jamiyat, ijtimoiy muhit avvalambor bolaning yangi muhitlarga integratsiyalashuvi nuqtai nazaridan o'rganiladi. Shu nuqtai nazardan inson va unga ta'sir qiluvchi tashqi omillarning jamiyatdagi o'zaro munosabati hamkorlik xarakteriga ega ekanligi muhimdir. Muhit - inson kirishishi, o'zini qulay sezishi uchun joylashuvinigina yetarli bilishi lozim bo'lgan ko'cha, uy va boshqa narsalar emas. Balki, muhit bu alohida o'zaro munosabatlar tizimi va qoidalari bilan xarakterlanadigan inson jamoalari hamdir. Shuning uchun inson muhitga yangilik kiritadi, muayyan darajada ta'sir qiladi hamda o'zgartiradi va o'z o'rnida muhit ham inson oldiga o'z talablarini qo'yadi. U insonni, uning xatti - harakatlarini qabul qilishi ham, inkor qilishi ham mumkin. Muhitning

insonga munosabatini insonning yurish - turishi, uning talablariga qanchalik javob berishiga qarab aniqlasa bo‘ladi. Insonning xulq - atvori uning jamiyatda tutgan o‘rni bilan belgilanadi.

Inson jamiyatda bir vaqtning o‘zida bir qancha mavqe’larni egallashi mumkin. Masalan, ayol ham rafiqa, ham ona, ham ustoz mavqe’larini egallashi mumkin. Har bir mavqe’ insonga muayyan talablarni qo‘yadi va shu bilan birga unga bir qancha huquqlarni beradi. Insonning jamiyatdagi muayyan huquq va majburiyatlar bilan xarakterlanadigan mavqe’i ijtimoiy maqom deyiladi. Insonda tug‘ma maqomlar bo‘lishi mumkin. Insonning ijtimoiy maqomiga millati, tug‘ilgan joyi, familiyasi va boshqa omillar ta’sir ko‘rsatishi mumkin. Bunday maqomlarga odatda tug‘ma maqom deyiladi. Boshqalari esa inson jamiyatda nimalarga mustaqil erishganligiga qarab belgilanadi. Masalan, ijtimoiy pedagog maqomiga Shu sohadagi kasb tayyorlovchi o‘quv muassasasida ta’lim olgan va bu soha bo‘yicha diplomga ega bo‘lgan shaxs erishishi mumkin. Yuqoridagi maqomni qo‘lga kiritilgan maqom desak adashmagan bo‘lamiz.

Maqom insonning jamiyatdagi xulq - atvorini muayyan vaziyatlarda o‘zini shu maqomdagilar holatiga ko‘ra belgilaydi. Atrofdagilar u shaxsdan nima kutishlari xam muximdir. Shuning uchun inson maqomi bilan belgilanadigan xulq - atvor ijtimoiy rol deyiladi. Turli ijtimoiy rollarni o‘zlashtirish shaxs ijtimoiylashuvi jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning murakkabligi jihati Shundaki, jamiyatda faqat jamiyat tomonidan ma’qullanadigan maqomlar bo‘lmasdan ijtimoiy norma va qadriyatlarga mos kelmaydigan maqomlar ham mavjud. Shuning uchun bola shakllanishi va rivojlanishi jarayonida ham ijobiy ham salbiy rollarni o‘zlashtirishi mumkin.

Pozitiv rollarga avvalo oila a’zosining rolini kiritsak bo‘ladi. Oilada bola bunday rollarning bir nechtasini o‘zlashtiradi: O‘g‘il yoki qiz, aka yoki opa, jiyan, nabira, shuningdek bobokalonlari bilan ham tanishishi mumkin.

Bola o‘z rivojlanishi davomida o‘zlashtiradigan yana bir muhim roli bu jamoa a’zosi rolidir. Bolalar bog‘chasi va maktabda sport to‘garagida tengqurlari bilan muomala qilganda bola jamoa a’zosi, o‘rtoq, do‘st, o‘quvchi, yetakchi kabi rollarni o‘zlashtiradi. Har bir inson iste’molchi rolini bajaradi. Chunki u hayoti mobaynida zarur bo‘lgan narsalarga doim ehtiyoj sezadi. Bular: ovqat, kiyim - kechak, kitob va boshqalar. Jamiyat

insonga taqdim etgan xizmatlardan oqilona foydalana olishni bola yoshligidayoq o'zlashtirishi lozim.

Yana bir muhim ijtimoiy rol o'z vatani fuqarosi bo'lish, uni sevish, u bilan fahrlanish, vatanparvar bo'lish bilan bog'liqdir. Shu bilan birga bola o'zlashtirishi mumkin bo'lgan boshqa rollar ham bor. Masalan, mutaxassis roli. Uni bola maktab, litsey yoki boshlang'ich kasbiy bilim yurtlarida o'zlashtiradi. Salbiy rollarga daydi rolini misol qilsak bo'ladi. Katta shaharlar ko'chalarida, magazin, bozor, jamoa transportlarida tilanchi bolalarni ham uchratishimiz mumkin. Ular bu rollarga ko'nikishgan. O'tgan - qaytganlardan mohirlik bilan pul undirib olishadi. Ular orasida o'g'irlik bilan shug'ullanadiganlari ham uchraydi. Ba'zi hollarda bo'lsa, ularni bu ishga kattalar undashadi.

Bolaning xulq - atvor mexanizmlarini o'zlashtirishi unga ijtimoiy munosabatlarga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. ijtimoiy moslashuv deganda shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga ko'nikishi tushuniladi.

Ijtimoiy moslashuv bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvining sharti va natijasi hisoblanadi. Bu asosan uch yo'nalishda olib boriladi: faoliyat, muomala va anglash. Faoliyat sohasida bolada faoliyat turlarining kengayishi, faoliyatning zaruriy shakl va vositalarini qo'lga kiritishi, muomala sohasida muomala doirasining kengayishi, uning mazmunining chuqurlashishi, jamiyatda qabul qilingan xulq - atvor me'yorlarini o'zlashtirish sodir bo'ladi. Anglash sohasida o'z "men"i obrazini shakllantirish, o'zining ijtimoiy mansublik va ijtimoiy o'rnini anglash ro'y beradi. Bu jarayonlarning barchasini tarbiya tartibga soladi.

Bola (o'quvchi) shaxsining ijtimoiy sifatlari

Insonning rivojlanishi juda murakkab va qarama - qarshiliklardan iborat jarayondir. Bola o'z rivojlanishi jarayonida turli xil faoliyat o'yin, o'qish, sport turlariga hamda muloqatga kirishadi. Bu esa ularning ijtimoiy tajribalarining oshishiga yordam beradi. Bolaning dunyoga kelishidan tortib uning butun umri jarayonida yuqoridagi faktorlar (faoliyat va muloqat) bir - birini to'ldirib bola shaxsining rivojlanishini ta'minlaydi. Bola rivojlanishining harakatlantiruvchi kuchi bu qarama - qarshilikdir. U tashqi va ichki ta'sirlar orqali amalga oshiriladi. Tashqi ta'sirlarga insonni shakllantirishga qaratilgan maxsus faoliyat kirsas, ichki ta'sirlarga biologik va irsiy faktorlar kiradi. Shaxs deganda ruhiy

jihatdan taraqqiy etgan, o'z xususiyatlari va sifatleri bilan boshqalardan farq qiluvchi muayyan jamiyatning a'zosi tushuniladi. Odamning ijtimoiy mavjudod sifatida shaxs nomini olishi uchun unga ijtimoiy - iqtisodiy hayot va tarbiya kerak. Shuning uchun pedagogika fani bolaning shaxs sifatida rivojlanishi va unga ta'sir etuvchi omillarni ham o'rganadi.

Inson hayoti davomida o'zgarib, shakllanib, rivojlanib boradi. bolalik, o'smirlik va o'spirinlik davrida rivojlanish nihoyatda kuchli bo'ladi. Rivojlanish deb bola vaznining oshishi, suyak va muskul tizimining, tanosil a'zolarining, nerv - funktsional faoliyatining kamol topishi, aql - zakovatining shakllanishiga aytiladi. Shaxs rivojlanishi va kamolga yetishi murakkab va ziddiyatli jarayon bo'lib, bunda nasl - irsiyat (biologik omil), ijtimoiy muhit ham, maqsadga muvofiq amalga oshiriladigan ta'lim - tarbiya va nihoyat o'zining mustaqil faoliyati ham muhim ahamiyatga ega. "Ijtimoiylashuv" so'zi dastlab siyosiy - iqtisodiyotdan kelib chiqqan. U siyosiy iqtisodiyotda yer, ishlab chiqarish vositalarining umumiylashuvi ma'nosini anglatgan. "Ijtimoiylashuv" atamasining muammoli deb bu atamani "Ijt - nazariyasi" (1987) kitobida hozirgiga yaqin ma'noda qo'llagan amerikalik sotsiolog F.G.Keddings hisoblanadi. Uning zamonaviy ma'nosi "ijtimoiy tabiat yoki individ xarakterini rivojlantirish, insonni ijtimoiy hayotga tayyorlashdir. XX asr o'rtalarida ijtimoiylashuv inson rivojlanishini uning butun umri mobaynida o'rganuvchi mustaqil ilmiy sohaga aylandi. Ijtimoiylashuvning turli konsepsiyalarining tahlili uni shartli raivshda ikki asosiy yondoshuvga ajratish imkonini beradi:

- sub'ektiv - obyektiv. Unda insonga jamiyat ta'sirining passiv iste'molchisi sifatida qaraladi (E.Dyurkgeym, T.Parsons) - subyektiv - subyektiv. Bunda ijtimoiylashuv jarayonida insonning faol o'rni, uning hayotiy holatlarga ta'sir etish qobiliyati nazarda tutiladi. Jamiyat va ijtimoiy moslashuv jarayonlarini tushunishning hozirgi talablariga ikkinchi yondashuv ko'proq mos tushadi, chunki zamonaviy fanda ijtimoiylashuv insonning madaniyatni o'zlashtirish jarayonidagi rivojlanish va o'zgarishi bilan aniqlanadi. Ijtimoiylashuv jarayoni bolaning ijtimoiylashuvi xususan insonning ijtimoiy moslashuvi uning hamma narsani egallashga bo'lgan ob'ektiv ehtiyoji jarayonida paydo bo'ladi. Biroq bu bilan uzviy ravishda bola boshqa bir ob'ektiv ehtiyoj - o'ziga xosligini namoyon qilish hissi ham shakllanadi. Bola uni yuzaga chiqarish uchun turli usul va vositalarni qidira boshlaydi va buning

natijasida uning individuallashuvi ro'y beradi. Bu hodisa shunda namoyon bo'ladiki, shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega hislatlari individual, faqat shu shaxsga tegishli tarzda namoyon bo'ladi, uning ijtimoiy yurish - turishi takrorlanmas jihatlarga ega bo'ladi. Shunday qilib bolaning ijtimoiy rivojlanishi ikki o'zaro bog'liq yo'nalishda olib boriladi: ijtimoiylashuv (ijtimoiy madaniy tajriba madaniyatni o'zlashtirish) va individuallashuv (mustaqillik, nisbiy o'ziga xoslikni qo'lga kiritish). Shu tarzda ijtimoiylashuv tushunchasi zamonaviy fanda moslashuv (birlashish) va individuallashuv jarayonlari bilan bog'liq ijtimoiylashuv jarayonining mazmuni inson(bola)ning aniq bir jamiyat sharoitlariga moslashuvidir. moslashuv sub'ekt va ijtimoiy muhit faolliklarining yaqinlashuv jarayoni va natijasidir. (J.Piaje, R.Mertoj). Ijtimoiy moslashuv esa ijtimoiy muhit talablariga insonning munosabat bildirishidir. Shunday qilib, ijtimoiylashuv (moslashuv) individning ijtimoiy mavjudodga aylanish jarayoni va natijasidir.

Individuallashuv insonning hali yoshligidayoq paydo bo'ladigan ob'ektiv ehtiyojlari bilan bog'liq jamiyatdagi o'z - o'zini egallashdir. Bu ehtiyoj: a) o'z qarashlariga ega bo'lish; b) o'ziga xosliklariga ega bo'lish; v) unga tegishli bo'lgan masalalarni hal qilish, uning o'z darajasini aniqlab olishiga xalaqit beradigan hayotiy holatlarga qarshi turish xohishi sifatida namoyon bo'ladi. Agar shaxsning jamiyatga kirishida ijtimoiylashuv va individuaalashuv jarayonlari o'rtasida tenglik yuzaga kelsa, insonning jamiyatga yaqinlashuvi ro'y beradi. Shu bilan birga bu yerda shaxs va muhitning o'zaro ta'sir etish ham sodir bo'ladi. Shunday qilib, muvaffaqiyatli ijtimoiylashuv moslashuv va individuallashuv o'rtasida muvozanat saqlangandagina amalga oshishi mumkin. Bu jarayon uch asosiy sohada amalga oshadi:

- Faoliyat turlarning kengayishi, uning shakl va vositalarini qo'lga kiritish, erkin mo'ljal olish.

- Muomala muomala doirasini kengaytirish, uning mazmunini chuqurlashtirish, xulq - atvor me'yorlarini o'zlashtirish.

- Anglash - shaxsiy men obrazini faoliyatning faol ishtirokchisi sifatida shakllantirish, o'z ijtimoiy mansubligi va o'rnini anglash, o'ziga baho berishni shakllantirish, ijtimoiylashuv vositalari, inson ijtimoiylashuvi u yoki bu jamiyat ijtimoiy qatlamlariga xos bo'lgan universal vositalar orqali amalga oshiriladi, ularga: go'dakni emizish va g'amxo'rlik qilish usullari, maishiy va gigiyenik yurish - turish qoidalari, insonni o'rab turuvchi moddiy madaniyat mahsulotlari, ma'naviy madaniyat

unsurlari(alladan boshlab ertaklargacha), muomala usuli va mazmuni, shuningdek oilada jazolash va mukofotlash uslublari, insonning hayotiy faoliyatidagi ko'p sonli munosabatlariga muloqot, o'yinlar, ma'naviy - amaliy faoliyat, sport bilan shug'ullanish kiradi. Har bir jamiyat, davlat, ijtimoiy guruh ijobiy va salbiy ta'qiqlar man etish, ruxsat berish, majburlash chora - tadbirlarini ishlab chiqshadi. Bu choralar yordamida inson xulq - atvori shu jamiyatda qabul qilingan me'yoriy qadriyatlarga moslashtiriladi. Bola ijtimoiylashuvining yetakchi vositalari muomala (ota - onalar, tengdoshlar va boshqalar bilan) hamda faoliyat (o'yin, o'qish, ijod, sport)dir. Psixologik - pedagogik tadqiqotlar jarayonida turli yosh davrlariga turli faoliyat turlari mos kelishi aniqlangan. Bolaning me'yorida rivojlanishining eng muhim shartlaridan biri bu muomala. Muomala va faoliyatning yetakchi turlariga nisbatan quyidagi yosh davrlari qo'llaniladi:

- go'daklik davri bevosita hissiy - ruhiy;
- go'daklikdan keyingi davr - predmetli faoliyat;
- maktabgacha davr - rolli o'yinlar;
- ilk maktab davri - o'quv faoliyati;
- o'smirlik davri - kasb ta'limi faoliyati;
- o'spirinlik davri - shaxsiy muloqot faoliyati.

Ijtimoiylashuv agentlari. Insonning voyaga yetishida, uning shakllanishi jarayonida, u bevosita munosabatda bo'lgan kishilar muhim o'rin tutishadi. Ularni ijtimoiy pedagogikaga oid adabiyotlarda ijtimoiylashuv agentlari deb ham nomlanadi. Turli yosh davrlarida agentlarning tarkibi turli bo'ladi. Bolalar va o'smirlar uchun ota - ona, aka - uka, opa - singillar, qarindoshlari, tengdoshlari, qo'shnilar agent bo'lishlari mumkin. Yoshlik davriga kelib agentlar qatoriga turmush - o'rtog'i, hamkasblari ham qo'shilishlari mumkin. Ijtimoiylashuvdagi tutgan o'rinlariga, inson uchun qanchalik ahamiyatli ekanligiga qarab agentlar ham farqlanadi: faol ta'sir etuvchi va faol ta'sir ko'rsatmaydigan.

Ijtimoiylashuv omillari. Ijtimoiylashuv bolalar, o'smirlar, yoshlarning rivojlanishiga ta'sir qiluvchi ko'p sonli shart - sharoitlar bilan o'zaro munosabatida yuzaga keladi. Insonga ta'sir qiluvchi bu sharoitlar omil deyiladi. Aslida ularning hammasi ham aniqlanmagan. o'rganilgan omillar haqida bilimlar yetarli emas. Ijtimoiylashuvning omillari to'rt guruhga bo'linadi;

1. Megaomillar (mega - eng katta) - kosmos, planeta, dunyo, shuningdek bularga demografik, ijtimoiy siyosiy, ekologik, planetar jarayonlarni ham kiritsa bo'ladi. Ular boshqa omil guruhlari orqali yerning barcha aholisining ijtimoiylashuviga ta'sir ko'rsatadi.

2. Makroomillar (makro - katta) - davlat, xalq, jamiyat. Bu omillar muayyan hududda yashovchi aholi ijtimoiylashuviga ta'sir qiladi.

3. Mezoomillar (mezzo - o'rta) - hudud va yashash joyi ommaviy aloqa tarmoqlari, auditoriya, u yoki bu submadaniyatga tegishliligiga ko'ra ajratilgan guruhlarning ijtimoiylashuvi shart - sharoitlari. Mezoomillar etnik qurilmalarni shakllantirish jarayoniga, mintaqaviy sharoitlarga, shu hududning OAVlariga ta'sir qiladi.

4. Ijtimoiylashuvga mezoomillar mikroomillar orqali ta'sir qiladi. Mikroomillarga muayyan shaxslarga ta'sir qiluvchi omillar - oila, qo'shnilar, tengdoshlar guruhlari, tarbiya muassasalari, turli ijtimoiy, diniy, davlat, xususiy tashkilotlar kiradi.

Shaxs tug'ilganidan boshlab rivojlanadigan muhit sotsium yoki mikrosotsium deyiladi.

Tashqi ijtimoiy omillardan tashqari ichki biologik omillar ham mavjud. Ularni bir-biridan mustaqil o'rganishning iloji yo'q. Zamonaviy ilmiy nazariyalarda shaxs rivojlanishining asosiy omillari sifatida biologik va ijtimoiy omillar ajratib ko'rsatiladi.

Biologik omillar . Biologik irsiyat insonni inson qiluvchi umumiy jihatlarini aniqlaydi. Irsiyat deganda ota - onalardan bolalarga turli belgi, o'xshashlik, xususiyatlarning o'tishi tushuniladi. Irsiyatga ko'ra bolaga ota - onasidan inson organizmi, asab tizimi, miya va his - tuyg'u organlari, shuningdek, qomat tuzilishi, soch, teri rangi o'tadi. Bular insonni boshqa insonlardan ajratib turuvchi tashqi omillar hisoblanadi. Shuningdek irsiyat bo'yicha nerv faoliyatini rivojlantiradigan nerv xususiyatlari ham o'tishi mumkin. Irsiyat bolaning tabiiy xususiyatlari asosida biror - bir faoliyat sohasida muayyan qobiliyatlarining shakllanishini ko'zda tutadi. Psixologik ma'lumotlarga ko'ra qobiliyat insonning tabiiy xususiyati bo'la olmaydi. Bola qobiliyatlarining namoyon bo'lishi uning hayot, talim - tarbiya jarayonlariga bog'liq.

Ota-onadan bolaga o'tuvchi bir qator kasalliklar mavjud - qon kasalligi, shizofreniya, epilepsiya, daun kasalligi va boshqalar. Bu kasalliklarni genetika o'rganadi.

Hozirgi paytda bola rivojlanishiga ekologik muhit, atmosferaning buzilishi kabi tashqi omillar ham salbiy ta'sir ko'rsatadi. Buning natijasida jismoniy nuqsonli bo'lib tug'ilayotgan bolalar soni ko'paymoqda. Bunday bolalarning muomalaga kirishishi va faoliyat yuritishi nihoyatda og'ir kechadi. Shuning uchun ularga O'qitishning yangi metodlari joriy qilinmoqda va bu metodlar ularning aqliy rivojlanishiga erishishlariga yordam beradi. Jismoniy nuqsonli bolalar bilan maxsus pedagoglar shug'ullanishadi. Bu bolalar o'z tengqurlari bilan muomalaga kirishganlarida jiddiy muammolarga duch kelishadi. Bu esa ularning jamiyatga integratsiyalashuvlarini qiyinlashtiradi. Shuning uchun bunday bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borishning asosiy maqsadi bolaga tashqi olam bilan aloqa qilish kanallarini ochishdir.

Ijtimoiy omillar. Insonning biologik mavjudotdan ijtimoiy subyektga aylanishi, uning ijtimoiylashuvi, jamiyatga integratsiyasi natijasida sodir bo'ladi. Bu jarayon shaxsning ijtimoiy ahamiyatga ega xislatlari asosida shakllanadigan qadriyat, ijtimoiy norma, xulq-atvor namunasi orqali amalga oshadi.

Ijtimoiylashuv insonning butun hayoti davomida kechadigan ko'p qirrali jarayondir. U ayniqsa bolalik va yoshlik davrida nihoyatda jadallik bilan kechadi. Chunki aynan bolalikda asosiy ijtimoiy me'yorlar o'zlashtiriladi.

Bola ijtimoiylashuvida sotsium muhim ahamiyatga ega. Bu ijtimoiy muhitni bola asta-sekinlik bilan o'zlashtiradi. Agar bola tug'ilgandan keyin asosan oilada rivojlansa, uning keyingi rivojlanishi yangi va yangi muhitlar - maktabgacha ta'lim muassasalari, maktab, maktabdan tashqari tarbiya muassasalari, turli ko'ngilochar maskanlarda kechadi. Yosh ulg'aygan sari ijtimoiy muhit "hududi" kengayib boradi. Bola qanchalik ko'p muhitlarni o'zlashtirsa, u shunchalik keng doira hududini egallashga harakat qiladi. Bola doimo o'zi uchun qulay bo'lgan uni yaxshi tushunadigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'ladigan muhitni izlashga urinadi. Suning uchun u bir muhitdan boshqa muhitga ko'chib yuradi. Muhit bolaning shakllantirishida, uning ijtimoiy tajriba to'plashida ijtimoiylashuv jarayoni uchun muhim ahamiyatga ega.

Muhit tushunchasi turli fan vakillari-sotsiologlar, psixologlar, pedagoglarning o'rganish obyekti hisoblanadi. Ular muhitning bunyodkorlik salohiyati va bola shakllanishi, rivojlanishidagi ta'sirini o'rgandilar.

Ijtimoiylashuv jarayonida muhitning o'ri. Ijtimoiy pedagogikada jamiyat, ijtimoiy muhit avvalambor bolaning yangi muhitlarga integratsiyalashuvi nuqtai nazaridan o'rganiladi. Shu nuqtai nazardan inson va unga ta'sir qiluvchi tashqi omillarning jamiyatdagi o'zaro munosabati hamkorlik xarakteriga ega ekanligi muhimdir. Muhit - inson kirishishi, o'zini qulay sezishi uchun joylashuvinigina yetarli bilishi lozim bo'lgan ko'cha, uy va boshqa narsalar emas. Balki, muhit bu alohida o'zaro munosabatlar tizimi va qoidalari bilan xarakterlanadigan inson jamoalari hamdir. Shuning uchun inson muhitga yangilik kiritadi, muayyan darajada ta'sir qiladi hamda o'zgartiradi va o'z o'rnida muhit ham inson oldiga o'z talablarini qo'yadi. U insonni, uning xatti-harakatlarini qabul qilishi ham, inkor qilishi ham mumkin. Muhitning insonga munosabatini insonning yurish-turishi, uning talablariga qanchalik javob berishiga qarab aniqlasa bo'ladi. Insonning xulq-atvori uning jamiyatda tutgan o'ri bilan belgilanadi.

Inson jamiyatda bir vaqtning o'zida bir qancha mavqe'larni egallashi mumkin. Masalan, ayol ham rafiqqa, ham ona, ham ustoz mavqe'larini egallashi mumkin. Har bir mavqe' insonga muayyan talablarni qo'yadi va shu bilan birga unga bir qancha huquqlarni beradi. Insonning jamiyatdagi muayyan huquq va majburiyatlar bilan xarakterlanadigan mavqe'i ijtimoiy maqom deyiladi. Insonda tug'ma maqomlar bo'lishi mumkin. Insonning ijtimoiy maqomiga millati, tug'ilgan joyi, familiyasi va boshqa omillar ta'sir ko'rsatishi mumkin. Bunday maqomlarga odatda tug'ma maqom deyiladi. Boshqalari esa inson jamiyatda nimalarga mustaqil erishganligiga qarab belgilanadi. Masalan, ijtimoiy pedagog maqomiga shu sohada kasb tayyorlovchi o'quv muassasasida ta'lim olgan va bu soha bo'yicha diplomga ega bo'lgan shaxs erishishi mumkin. Yuqoridagi maqomni qo'lga kiritilgan maqom desak adashmagan bo'lamiz.

Maqom insonning jamiyatdagi xulq-atvorini muayyan vaziyatlarda o'zini shu maqomdagilar holatiga ko'ra belgilaydi. Atrofdagilar u shaxsdan nima kutishlari xam muhimdir. Shuning uchun inson maqomi bilan belgilanadigan xulq - atvor ijtimoiy rol deyiladi. Turli ijtimoiy rollarni o'zlashtirish shaxs ijtimoiylashuvi jarayonining ajralmas qismi hisoblanadi. Uning murakkabligi jihati shundaki, jamiyatda faqat jamiyat tomonidan ma'qullanadigan maqomlar bo'lmasdan ijtimoiy norma va qadriyatlarga mos kelmaydigan

maqomlar ham mavjud. Shuning uchun bola shakllanishi va rivojlanishi jarayonida ham ijobiy ham salbiy rollarni o'zlashtirishi mumkin.

Pozitiv rollarga avvalo oila a'zosining rolini kiritsak bo'ladi. Oilada bola bunday rollarning bir nechtasini o'zlashtiradi: O'g'il yoki qiz, aka yoki opa, jiyani, nabira, shuningdek bobokalonlari bilan ham tanishishi mumkin.

Bola o'z rivojlanishi davomida o'zlashtiradigan yana bir muhim roli bu jamoa a'zosi rolidir. Bolalar bog'chasi va maktabda sport to'garagida tengqurlari bilan muomala qilganda bola jamoa a'zosi, o'rtoq, do'st, o'quvchi, yetakchi kabi rollarni o'zlashtiradi. Har bir inson iste'molchi rolini bajaradi. Chunki u hayoti mobaynida zarur bo'lgan narsalarga doim ehtiyoj sezadi. Bular: ovqat, kiyim - kechak, kitob va boshqalar. Jamiyat insonga taqdim etgan xizmatlardan oqilona foydalana olishni bola yoshligidayoq o'zlashtirishi lozim.

Yana bir muhim ijtimoiy rol - o'z vatani fuqarosi bo'lish, uni sevish, u bilan fahrlanish, vatanparvar bo'lish bilan bog'liqdir. Shu bilan birga bola o'zlashtirishi mumkin bo'lgan boshqa rollar ham bor. Masalan, mutaxassis roli, uni bola - maktab, litsey yoki boshlang'ich kasbiy bilim yurtlarida o'zlashtiradi. Salbiy rollarga daydi rolini misol qilsak bo'ladi. Katta shaharlar ko'chalarida, magazin, bozor, jamoa transportlarida tilanchi bolalarni ham uchratishimiz mumkin. Ular bu rollarga ko'nikishgan. O'tgan - qaytganlardan mohirlik bilan pul undirib olishadi. Ular orasida o'g'irlik bilan shug'ullanadiganlari ham uchraydi. Ba'zi hollarda bo'lsa, ularni bu ishga kattalar undashadi.

Bolaning xulq-atvor mexanizmlarini o'zlashtirishi unga ijtimoiy munosabatlarga muvaffaqiyatli moslashuvini ta'minlaydi. Ijtimoiy moslashuv deganda shaxsning ijtimoiy muhit sharoitlariga ko'nikishi tushuniladi.

Ijtimoiy moslashuv bolaning muvaffaqiyatli ijtimoiylashuvining sharti va natijasi hisoblanadi. Bu asosan uch yo'nalishda olib boriladi: faoliyat, muomala va anglash. Faoliyat sohasida bolada faoliyat turlarining kengayishi, faoliyatning zaruriy shakl va vositalarini qo'lga kiritishi, muomala sohasida muomala doirasining kengayishi, uning mazmunining chuqurlashishi, jamiyatda qabul qilingan xulq - atvor me'yorlarini o'zlashtirish sodir bo'ladi. Anglash sohasida o'z "men"i obrazini shakllantirish, o'zining ijtimoiy mansublik va ijtimoiy o'rnini anglash ro'y beradi. Bu jarayonlarning barchasini tarbiya tartibga soladi.

Tarbiya ijtimoiylashuv omili sifatida

Soʻnggi oʻn yilliklar davomida pedagogika va boshqa fanlarda ijtimoiylashuv va tarbiya tushunchalarining oʻzaro munosabati keng muhokama qilib kelinmoqda. Davlat mafkurasining oʻzgarishi sababli bu muammoga alohida eʼtibor qaratish lozim. Shu bilan birga baʼzi mualliflar tarbiyani ijtimoiylashuv bilan almashtirishga harakat qilishmoqda. Boshqalari tarbiyani bola ijtimoiylashuvining bir qismi sifatida oʻrganishadi. Baʼzi olimlar esa ijtimoiylashuv deganda fuqaroviy va axloqiy tarbiyani tushunishadi. Toʻrtinchi guruh olimlari shaxs ijtimoiylashuvini tarbiyaning asosiy maqsadi deb hisoblashadi. Biroq tarbiya bola ijtimoiylashuvining asosiy omillaridan biri ekanligini hamma tan oladi. Tarbiyaning asosida ijtimoiy harakat boʻlishi, uni ijtimoiylashuvdan farqlaydi. Ijtimoiylashuv tushunchasini fanga kiritgan *Maks Veberg* uni muammolarni yechishga qaratilgan harakat, inson xulq-atvorining taxminiy variantlarini subyektiv anglash sifatida taʼriflagan.

Umuman olganda, ijtimoiylashuv uzluksiz jarayondir, yaʼni inson doimo jamiyat bilan munosabatda boʻladi. Tarbiya esa diskret (uzlukli) jarayondir. Chunki u muayyan tashkilotlarda amalga oshirilib, zamon va makonda cheklangan boʻladi. Tarbiya pedagogikaning asosiy kategoriyalaridan biridir. Shunga qaramay tarbiyaning umumeʼtirof etilgan taʼrifi mavjud emas. Bunga uning koʻp maʼnoliligini sabab qilib koʻrsatsak boʻladi. Tarbiyani ijtimoiy hodisa, faoliyat, jarayon, qadriyat, tizim, taʼsir, oʻzaro munosabat sifatida koʻrib chiqsak boʻladi. Bu tushunchalarning hech qaysisi tarbiya mazmunini toʻliq ochib bera olmaydi.

Quyida ijtimoiylashuvning nisbatan ijtimoiy nazorat qilinuvchi jarayonga xos boʻlgan umumiylikni aks etishga harakat qilingan tarbiyaning taʼrifi keltirilgan. Biroq unda oilaviy, diniy, ijtimoiy tarbiyaning xususiyatlari inobatga olinmagan.

1.A.V.Mudrik quyidagi taʼrifni ilgari suradi:

Tarbiya-insonning jamiyatga koʻnikishiga koʻmaklashuvchi va bu koʻnikish sodir etiladigan guruh va tashkilotlarning xususiyatlariga mos keluvchi sharoitlar yaratuvchi insonning ongli rivojlanishi. Bu taʼrif toʻliq toʻgʻri hisoblanmaydi. Bu faqat muallifning nuqtai nazarini aks ettiradi.

Ijtimoiy omillarni insonga ta'sir ko'rsatishining tarkibiy qismi bo'lgan tarbiya o'z xususiyatlariga ega. Bu jarayon boshqalaridan farqli ravishda doimo bir maqsad sari yo'naltirilgan va bu faoliyat maxsus tayyorlangan odamlar tomonidan amalga oshiriladi. Tarbiya jarayonida bola ijtimoiylashuviga ta'sir qiluvchi boshqa omillar - muhit, OAV, madaniyatlar inobatga olinadi. Biroq shuni esda tutish lozimki, tarbiya boshqa ijtimoiy omillar ichida o'z o'rniga ega hamda boshqa omillarning o'rnini to'ldira olmaydi ham, bekor qila olmaydi ham.

Tarbiyaning bola rivojlanishiga ta'siri vaqt o'tgan sari o'zgaradi. Bola qanchalik kichik bo'lsin, tarbiya uning shakllanishiga shuncha ko'p ta'sir ko'rsatadi. Vaqt o'tgani sayin tarbiyaning hissasi kamayib boradi. Bu vaqtda bolaning u yoki bu ijtimoiy qadriyatni tanlashdagi mustaqilligi ortadi.

Borgan sari tashqi tarbiyaviy omillarning ta'siri kamayadi. Biroq boshqa bir jarayon - *o'z - o'zini tarbiyalash* jarayoni rivojlana boshlaydi. Bolaning o'z shaxsini mukammallashtirish, o'z - o'zini rivojlantirish bo'yicha mustaqil faoliyatini anglashi ortadi. Ma'lumki, o'z-o'zini tarbiyalashga ehtiyoj shaxs rivojining eng yuksak shakli hisoblanadi. Bizning modelga binoan insonning o'z - o'zini tarbiyalashi ehrom bunyod etish bilan barobardir. Shuning uchun o'z - o'zini tarbiyalash jarayoni bir umrga cho'ziladi.

Tarbiya o'z - o'zini tarbiyalash va boshqa ijtimoiy omillarning (madaniy, diniy, tarixiy an'analar, OAV, maktab jamoasi, do'stlar, bolalar bog'chasi va boshqalar) ijobiy ta'siri natijasida bolaning jamiyatga integratsiyalashuvining tabiiy jarayonini sodir etadi. Ijtimoiy muhitning ta'siri qanchalik turli bo'lsa, bola undan shuncha erkin va mustaqil bo'ladi. Demak, bolaning rivojlanishi ikki yo'nalish asosida amalga oshiriladi: ijtimoiylashuv va individualizatsiyalanish.

Agar sotsium tomonidan qabul qilingan xulq-atvor me'yorlarini qabul qilishi bilan bir qatorda o'z navbatida bola o'zining ham individual xususiyatlarini sotsiumga qo'shib borishi mumkin va bu jarayon bolaning jamiyatga integratsiyalanishi deb ataladi. Bu jarayonlar spontan, stixiyali va tartibsiz holda amalga oshirilishi va aksincha boshqarilib, ma'lum maqsadga yo'naltirilib ham borilishi mumkin. Bu jarayon esa tarbiyalash deb ataladi. Bolaning ongli, faol va mustaqil faoliyati esa o'z-o'zini tarbiyalash jarayoni deb ataladi. Jamiyatdagi barcha mutaxassislarning va tarbiyachilarning harakatlari bolaning ijtimoiy adaptatsiyalanishiga qaratilgan.

Bolaning ijtimoiy muhitga moslashuviga to‘sqinlik qiluvchi ijtimoiy-ma’naviy fazilatlarining yo‘qligi hamda ularning shakllanmay qolishi ijtimoiy dezadaptsiya deb ataladi. Bunday holatlarda ularning oldini olish hamda ma’lum chora - tadbirlar ishlab chiqish kerak bo‘ladi. Demak, bolaning jamiyatda ijtimoiy adaptatsiyalanishiga, uning ijtimoiy statusini qayta tiklashga, yo‘qotilgan ijtimoiy munosabatlarni qayta tiklashga qaratilgan faoliyat turini ijtimoiy reabilitatsiya qilish deb ataladi.

Ijtimoiy pedagogikaning sohalari va vazifalari

Ijtimoiy pedagogika bilim sohasi sifatida bir nechta bo‘limlardan iborat. Bu bo‘limlarda olingan bilimlar ijtimoiy tarbiyani ijtimoiy amaliyoti turlaridan biri sifatida xarakterlashga va uni mukammallashtirish bo‘yicha muayyan yondashuv va tavsiyalarni berish imkonini yaratadi.

Ijtimoiy tarbiya falsafasi falsafa, etika, ijtimoiyogiy va pedagogika to‘qnashuvidan kelib chiqadi. Unda amaliy, uslubiy va dunyoqarashga oid masalalar o‘rganiladi. Xususan ijtimoiy tarbiya va uning vazifalari ta’rifi beriladi: inson obrazini muayyan tushunish asosida rivojlanish, ijtimoiylashuv va tarbiya nisbatiga umumiy yondashuvlar ishlab chiqiladi; ijtimoiy tarbiyaning qadriyat va tamoyillari ishlab chiqiladi va boshqalar.

Ijtimoiy tarbiya ijtimoiyogiyasi ijtimoiylashuvni ijtimoiy tarbiya konteksti va ijtimoiy tarbiyani ijtimoiylashuv tarkibi sifatida o‘rganadi. Olingan bilimlar ularning tarbiya solohiyatlaridan foydalanish, ijtimoiylashuv jarayonida inson rivojiga ta’sir etish mumkin bo‘lgan ijobiy ta’sirlarni kuchaytirish va salbiy ta’sirni kamaytirishning usullari va yo‘llarini izlab topish imkonini beradi. Umuman olganda ijtimoiy tarbiya ijtimoiyogiyasi tomonidan o‘zlashtirilgan bilimlar jamiyat tarbiyaviy kuchlarini birlashtirish yo‘llarini qidirishga asos bo‘lishi mumkin.

Ijtimoiy tarbiya nazariyasi ijtimoiy tarbiyaning faoliyat yuritishini tavsiflaydi, tushuntiradi va bashorat qiladi. Ijtimoiy tarbiya darajasidan kelib chiqib, ijtimoiy tarbiya ijtimoiyogiyasi ma’lumotlarini inobatga olib ijtimoiy tarbiya individual, guruh, ijtimoiy sub’ektlari nima ekanligini va ular o‘zaro qanday munosabatda bo‘lishlarini o‘rganadi.

Ijtimoiy tarbiya psixologiyasi guruh va insonlarning ijtimoiy psixologik tavsiflari, ularning turli yoshlardagi xususiyatlari asosida ijtimoiy tarbiya sub'ektlarining o'zaro munosabati samaradorligining psixologik sharoitlarini aniqlaydi.

Ijtimoiy tarbiya uslubiyati ijtimoiy tarbiyani maqsadga muvofiq tashkil qilishning yangi usullarini ishlab chiqadi.

Ijtimoiy tarbiya menejmenti va iqtisodiyoti bir tomondan jamiyatning inson mablag'iga ehtiyojini, boshqa tomondan ijtimoiy tarbiyani tashkil qilishda foydalanishi mumkin bo'lgan jamiyatning iqtisodiy resurslarini tadqiq etadi. Bundan tashqari bu bo'limda ijtimoiy tarbiya boshqaruvi ham ko'rib chiqiladi.

Ijtimoiy pedagogika fan sohasi sifatida bir qator vazifalarga ega. A.V.Mudrin bu vazifalarni 3 guruhga ajratib ko'rsatadi: nazariy, insoniylikka oid va amaliy.

Nazariy vazifa ijtimoiy pedagogik bilimlarni to'plab zamonaviy jamiyatda o'rganayotgan jarayon va hodisalarining to'liq tasvirini tuzishga intilishida namoyon bo'ladi.

Amaliy vazifalarga ijtimoiy pedagogikaning ijtimoiylashuviga tashkiliy - pedagogik va psixologik yo'nalishlardagi ta'sirini samarali takomillashtirish ishlarini aniqlash bilan bog'liq. Amaliy vazifalarga quyidagilar kiradi:

- 1) bola (o'smir) ongida yaxshilik, adolat, yaqinlariga, ijodga, o'zaro tushunishga muhabbatni tarbiyalash;
- 2) inqirozdan mustaqil chiqib ketish maqsadini qo'yish, chiqish yo'llarini aniqlash, atrofdagilar bilan muomala qilishni o'rganish, hayot mazmuni va maqsadini aniqlash;
- 3) atrof-muhit, inson, uning jismoniy va ma'naviy xususiyatlari, jamiyatdagi huquq va majburiyatlarini bilishga intilishni rivojlantirish;
- 4) g'urur, mustaqillik, o'ziga ishonch hissini rivojlantirish;
- 5) bola (o'smir)da insonlar bilan oila, maktab, tengdoshlari davrasida, ishda muomala qilishga ishtiyoqni oshirish. Bunda ijtimoiy pedagogika o'z tarbiyalanuvchilarining yosh xususiyatlarini bilishi zarur. Shuningdek, u bolaga ijtimoiy munosabatlarning axloq va huquq normalariga suyangan holda insonlar, shaxs va jamiyat o'rtasidagi nizolarni yechishga o'rgatishi kerak. Bu vazifalarni yaxshilik qilish, o'z hayotini tashkil qilishni o'rgatish, o'ziga xosligi va iqtidorini tashkil qilishga rivojlantirishda o'z aksini topadi.

Insonparvarlik vazifasi shaxsning rivojlanishi uchun sharoitlar yaratib beruvchi ijtimoiy pedagogik jarayonlarni mukammallashtirish uchun maqsadlarni ishlab chiqishda o'z ifodasini topadi. Zamonaviy ijtimoiy pedagogikaning insoniyligi bola va pedagog o'rtasidagi munosabatlarni qattiqqo'llik emas, o'zaro tushunishga asoslanadi. Ijtimoiy pedagogning vazifasi bolaning jismoniy, axloqiy va ma'naviy kuchlariga dalda berish, unda jamiyat qabul qilgan xislatlarni tarbiyalashga yordam berishdan iborat.

YU.V.Vaselkova ijtimoiy pedagogikaning asosiy vazifalari sifatida tarbiyaviy, ijtimoiyhuquqiy va ijtimoiyreabilitatsion umumlashmalarni ajratadi.

Tarbiyaviy vazifa bolani atrof muhitga qo'shilish, uning ijtimoiylashuv jarayoni, o'quv va tarbiya jarayoniga ko'nikishini ko'zda tutadi.

Ijtimoiy - huquqiy vazifa davlatning bolalarga g'amxo'rliqi, ularning huquqiy himoyasini bildiradi.

Ijtimoiy reabilitatsion vazifa - nogiron, jismoniy va ruhiy nuqsonlarga ega bolalar bilan tarbiyaviy va o'quv ishlarini olib borishdir. Bunda asosiy ijtimoiy vazifalarni pedagog bajaradi.

Shu bilan birga u vazifalarning yanada kengroq tavsiflarini ham beradi:

- 1) falokatga uchragan bola(o'smir)larga yordam ko'rsatish. Inqirozdan chiqish yo'llarini topish, qiyin vaqtda qo'llab - quvvatlash ham muhimdir;
- 2) bola (o'smir)ni, uning holatini, oila va maktabdagi munosabatlarini o'rganish;
- 3) bolani o'rab turgan va unga ta'sir qiluvchi turli ijtimoiy sohalardagi ijtimoiy tarbiya holatining tahlili;
- 4) ijtimoiy pedagogning ijobiy tajribani tahlil qilish, tarqatish, targ'ib qilishga qaratilish;
- 5) u bola(o'smir) faoliyatini o'z - o'zini tarbiyalash, o'z - o'zini o'qitish va o'z hayotini mustaqil tashkil qilishni bilishga qaratishi ;
- 6) ijtimoiy pedagog bola (o'smir) muammolarini hal qiluvchi, uning inqirozi, huquqlariga aloqador tashkilot, mutaxassislarni birlashtirish bilan ham shug'ullanish;
- 7) ijtimoiy pedagogning vazifalaridan biri ijtimoiy tarbiyaning turli muammolarini o'rganishni tashkil qilish, ijtimoiy pedagoglar faoliyatini tahlil qilishi lozim.

Ijtimoiy pedagogik faoliyatda qo'llaniladigan metodlar

Ma'lumki, metod - bu grekcha so'z bo'lib, ma'lum masalalarni hal etishga qaratilgan yo'l degan ma'noni anglatadi.

Ijtimoiy pedagogikada metod (methodos) - bu shaxsning ijtimoiylashuviga va ijtimoiy - pedagogik rehabilitatsiya ishlarini olib borishga, pozitiv ijtimoiy tajribalarni o'zlashtirishga qaratilgan bola qamda ijtimoiy pedagogning hamkorlik faoliyatidir.

Ijtimoiy pedagog tomonidan qo'llaniladigan asosiy metodlar quyidagicha tasnif etiladi:

1. Ijtimoiy ish metodlari. Bunga ijtimoiy tashxis metodlari (intervyu, monitoring, sotsiologik savol - javob ishlari, ekspertizadan o'tkazish va h.k.), ijtimoiy rehabilitatsiya metodlari (mehnat terapiyasi, guruhli terapiya va h.k) kiradi.

2. Psixologik metodlar. Bularga psixodiagnostika (intellekt va qobiliyatlarni aniqlovchi testlar, savol-javoblar, sotsiometriya), psixokorreksiya (psixogimnastika treninglar, psixologik konsultatsiyalar berish) kiradi.

3. Pedagogik metodlar (pedagogik tajriba, pedagogik nazorat, ta'lim-tarbiya berish metodlari)

4. Ijtimoiy pedagogik metodlar (ijtimoiy tarbiya, ta'sir ko'rsatish, ijtimoiy pedagogik hamkorlik qilish va h.k)

Olimlarning fikricha ijtimoiy pedagogik amaliyotidagi metodlar - bola ijtimoiylashuvi yoki rehabilitatsiyasiga yordam beruvchi ijobiy ijtimoiy tajriba to'planishini ta'minlovchi ijtimoiy pedagogik va bolaning o'zaro bog'liq faoliyati bo'lganligi uchun ijtimoiy pedagogika metodlari haqida gapirish hali erta. Ular hozir shakllanish bosqichidalar. Shuning uchun ijtimoiy pedagog o'z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishda qo'llanayotgan metodlardan foydalanadi.

Metoddan tashqari ijtimoiy pedagogikada "usul" va "vositalar" tushunchalari qo'llaniladi. usul metodning ifodasi sifatida tushunilib, metodga nisbatan xususiy, bo'ysunuvchan xarakterga ega. Aslida har bir metod amaliyot tomonidan to'plangan, nazariya tomonidan umumlashtirilgan usullar majmuasi orqali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy pedagogning u yoki bu usulni qo'llashi aniq ijtimoiy pedagogik vaziyatga, bola xulq-atvoriga, zahiradagi usullarga

bog‘liq.vosita usul va metoddan ko‘ra kengroq tushuncha hisoblanadi. Chunki usul va metod faqatgina muayyan holatlarda vosita vazifasini bajarishlari mumkin. Vositalar – ijtimoiy pedagog tomonidan oldiga qo‘yilgan maqsadga erishishi uchun qo‘llanadigan moddiy, emotsional, aqliy va boshqa shartlar majmuasidir. Vositalar o‘z mohiyatiga ko‘ra faoliyat usullari hisoblanishmaydi, faqatgina biror - bir pedagogik maqsad (masalan, o‘yin, suhbat, disput, konferensiya, trening va boshqalar)ga yetishishi uchun qo‘llanilganida faoliyat usuliga aylanishadi.

Savol va topshiriqlar:

- 1) Ijtimoiy pedagogikaning fan sifatidagi xususiyatlari qaysilar?
- 2) Ijtimoiylashuv omillari va mexanizmlarini ayting.
- 3) Ijtimoiy pedagogika atamalariga ta’rif bering.
- 4) Ijtimoiy pedagogikaning funksiyalarini aniqlang.
- 5) Ijtimoiy o‘qitish va ijtimoiy tarbiyaga ta’rif bering.
- 6) Bola rivojlanishiga muhitning ta’siri qanaqa bo‘ladi?

3-MAVZU: OILA BILAN OLIB BORILADIGAN IJTIMOIIY- PEDAGOGIK FAOLIYAT. VASIYLIK VA HOMIYLIK

REJA:

1. Ijtimoiy pedagogik nuqtai-nazardan oila turlari.
2. Ijtimoiy pedagogning oilalar bilan olib boradigan ishlari shakl, metod va vositalari.
3. Oilalarga ko'rsatiladigan ijtimoiy - pedagogik yordam shakllari
4. Yetimlikning kelib chiqish sabablari. Vasiylik va homiylik tushunchasi.

Tayanch tushunchalar: tashxis, ijtimoiy pedagogik tashxis, mikromuhit, psixologik tavsif, oila tarbiyasi, pedagogik jarayonlar, shaxsning individual - psixologik tavsifi, ijtimoiy pedagogik tekshiruv, oila tashxisi, oila tarbiyasi.

Ijtimoiy pedagogik nuqtai - nazardan oila turlari

Oila shaxs tarbiyasida boshqa ijtimoiy institutlar bilan taqqoslaganda birinchi darajali rolni bajaradi. Chunki, aynan oilada individual qobiliyatlar, shaxsiy, kasbiy qiziqishlar, axloqiy normalar shakllanadi. Oila omili insonga butun umur davomida ta'sir etadi. Ijtimoiy jihatdan oila inson turli ijtimoiy rollarni egallaydigan jamoa hisoblanadi. Oila insonning o'z - o'zini belgilab olishga, uning ijtimoiy - ijodiy faolligini oshishiga yordam beradi. Oilaviy munosabatlar oliy qadriyat hisoblangan bizning respublikamizda O'zbekistonda oilaning ijtimoiy maqomi nihoyatda balanddir va o'z mavqe'ini hozirgacha ushlab turibdi. Biroq bu holatdagi oila inqirozi ko'pgina oilalar, shu jumladan, o'zbek oilalariga ham ta'sir qiladi. Ko'p bolali O'zbek oilalarida patriarxal tartibning saqlanishi oiladagi munosabatlarning barqarorligini ta'minlagan, chunki O'zbek oilasida zaruriy tarbiyaviy omil va ko'nikmalar avloddan - avlodga o'tib keladi. Oila a'zolari sonining qisqarishi, avlodlarning uzoqlashuvi muammosining kuchayishi munosabati bilan oilaviy munosabatlarni shakllantirish masalasi borgan sari muhim ahamiyatga ega bo'lib bormoqda. Oila bugungi kunda yuksak malakali psixolog, ijtimoiy pedagog, ijtimoiy ishchilar yordamiga nihoyatda muhtoj bo'lib qolgan.

Oila ikki yo‘nalishda mavjud bo‘ladi: kichik ijtimoiy guruh sifatida va ijtimoiy institut sifatida. Birinchi holatda u qarindoshlik asosida tuzilgan va birga yashash bilan birlashtirilgan hamjamiyatdir. Ikkinchisida esa insonlarning kundalik hayoti kechadigan ijtimoiy institutdir.

Inson jamiyatida oila bir nechta vazifalarni bajaradi:
Reproduktiv - homilani davom ettirish bilan bog‘liq O‘zbekistonda ko‘p bolali oilalarning mavjudligi bilan bir qatorda oila a‘zolari sonining qisqarishi ham kuzatilmoqda. Bu hodisalar asosan moddiy - iqtisodiy qiyinchiliklar, ma‘naviy inqiroz, yosh oilalarning ota - ona uyidan ajralib chiqishi, tibbiy xizmatning past darajasi, noqulay ekologik holat bilan izohlanadi.

Iqtisodiy - oilaning bir a‘zosi tomonidan boshqalar uchun moddiy mablag‘lar topilishi, voyaga yetmaganlar va qariyalarni moddiy ta‘minlash, pul mablag‘larini to‘plash. Zamonaviy bozor munosabatlari mulk to‘plash, mulkka ega bo‘lish, meros masalalarida oilaning iqtisodiy vazifasini faollashuvini talab qiladi.

Ijtimoiylashuv vazifasi - oila bola shakllanishiga ta‘sir qiluvchi birinchi va asosiy ijtimoiy guruh hisoblanadi. Oilada ota-onalar va bolalarning tabiiy-biologik va ijtimoiy aloqalari uzviy bog‘lanib keladi. Oila mikromuhit sifatida bolaning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga o‘z ta‘sirini ko‘rsatadi. Oilaning vazifasi bolani asta-sekinlik bilan jamiyatga tayyorlashdir. Oilada insonga ta‘lim va tarbiya beriladi, uning aqliy, ijodiy qobiliyatlarining rivoji sodir bo‘ladi. Aynan oilada bola mehnat va mustaqillikka o‘rganadi.

Xo‘jalik-maishiy-oila jamiyatning asosiy va doimiy xo‘jalik negizidir. Unda oila a‘zolarining jismoniy holatini bir maromda ushlab turish, kasallar va qariyalarga g‘amxo‘rlik qilish amalga oshiriladi.

Tarbiyaviy vazifa. Biz bu funksiyani alohida ajratib ko‘rsatamiz, chunki u bolaning ilk ijtimoiylashuvi jarayonida muhim rol o‘ynaydi. Bola shakllanishiga Shuningdek, atmosfera va iqlimning ta‘siri ham bor. Tarbiyaning eng muhim vositalaridan biri shaxsiy namunadir.

Rekreatsioon va psixoterapevt funksiyasi. Bu funksiya Shunda namoyon bo‘ladiki, oilada hamma o‘zini qulay sezishi lozim. Ruhshunoslar, sotsiologlar, pedagoglarning kuzatishlariga ko‘ra inson kuchlari oila sharoitida jadal tiklanadi.

Reproduktiv - naslni davom ettirish bilan bog‘liq. O‘zbekistonda ko‘p bolali oilalarning mavjudligi bilan bir qatorda oila a‘zolari sonining

qisqarishi ham kuzatilmoqda. Bu hodisalar asosan moddiy - iqtisodiy qiyinchiliklar, ma'naviy inqiroz, yosh oilalarning ota - ona uyidan ajralib chiqishi, tibbiy xizmatning past darajasi, noqulay ekologik holat bilan izohlanadi. Iqtisodiy - oilaning bir a'zosi tomonidan boshqalar uchun moddiy mablag'lar topilishi, voyaga yetmaganlar va qariyalarni moddiy ta'minlash, pul mablag'larini to'plash. Zamonaviy bozor munosabatlari mulk to'plash, mulk ka'ega bo'lish, meros masalalarida oilaning iqtisodiy vazifasini faollashuvini talab qiladi. Ijtimoiylashuv vazifasi - oila bola shakllanishiga ta'sir qiluvchi birinchi va asosiy ijtimoiy guruh hisoblanadi. Oilada ota - onalar va bolalarning tabiiy - biologik va ijtimoiy aloqalari uzviy bog'lanib keladi. Oila mikromuhit sifatida bolaning ruhiy, jismoniy va ijtimoiy rivojlanishiga O'z ta'sirini ko'rsatadi.

Oilaning vazifasi bolani asta - sekinlik bilan jamiyatga tayyorlashdir. Oilada insonga ta'lim va tarbiya beriladi, uning aqliy, ijodiy qobiliyatlarining rivoji sodir bo'ladi. Aynan oilada bola mehnat va mustaqillikka o'rganadi. Xo'jalik - maishiy - oila jamiyatning asosiy va doimiy xo'jalik negizidir. Unda oila a'zolarining jismoniy holatini bir maromda ushlab turish, kasallar va qariyalarga g'amxo'rlik qilish amalga oshiriladi. Tarbiyaviy vazifa. Biz bu funksiyani alohida ajratib ko'rsatamiz, chunki u bolaning ilk ijtimoiylashuvi jarayonida muhim rol o'ynaydi. Bola shakllanishiga shuningdek, atmosfera va iqlimning ta'siri ham bor. Tarbiyaning eng muhim vositalaridan biri shaxsiy namunadir. Rekreatsion va psixoterapevt funksiyasi. Bu funktsiya shunda namoyon bo'ladi, oilada hamma o'zini qulay sezishi lozim. Ruhshunoslar, sotsiologlar, pedagoglarning kuzatishlariga ko'ra inson kuchlari oila sharoitida jadal tiklanadi. O'zbekistonda yuqori tug'ilish darajasi quyidagi mintaqaviy omillari bilan izohlanadi:

- inson organizmiga geografik va iqlim sharoitlarining ta'siri,
- erta nikohdan o'tish an'anasi,
- ijtimoiy omillar - ayolning jamiyat va oiladagi o'rni.

Hozirgi kungacha oilaviy tarbiya amaliyotida ko'p bolalikning ijobiy va salbiy xususiyatlari borasida bahslar olib borilmoqda, chunki bu muammoning ahamiyatli ekanligiga qaramay bu masala yetarli darajada O'rganilmagan. Ko'p bolali oila - kattalar va bolalardan iborat, o'ziga xos jamoadir. Unda shaxsning ijtimoiylashuvi uchun qulay sharoitlar yaratiladi. Bunaqa oilada tarbiya jarayonini tashkil etish muammosi bilan shug'ullanuvchi olimlar ham turli qarashlarga egadirlar. Ularning ba'zilari ko'p bolali oilada bola jamoa munosabatlari

orqali tajriba to'playdi deyishadi, chunki ko'p bolali oila tarbiya uchun qulay sharoitlar yaratadi va ota - onalarning bolalari haqida qayg'urishlari teng taqsimlangan bo'ladi. Boshqa tadqiqotchilar esa, aksincha ko'p bolali oilada bola har tomonlama yetarli rivojlanmaydi, deb hisoblashadi. Agar oilaviy tarbiya bola individualligini aniqlash va uning qobiliyatlarini rivojlantirish kerak degan qoidadan kelib chiqsak, bu uchun oila nihoyatda rivojlangan bo'lishi kerakligiga amin bo'lamiz. Ko'p bolali oilada individual yondashuv bo'ladimi? Bu yerda tarbiya jarayonining ko'p tamonlamaligi va standartlashuvi ro'y bermaydimi? Individual yondashuv uchun avvalo psixologik va pedagogik bilimlar, shuningdek esa tarbiya jarayonida bolalarni kuzatish uchun maxsus vaqt va psixologik tahlil o'tkazish kerak. Ba'zi nohush tarbiyaviy omillar o'zbek oilasida, xususan ko'p bolali o'zbek oilasida uy xo'jaligini yuritish bilan bog'liq. Ko'p o'zbek oilalarida uy ishlarini qiz bolalar bajarishadi, o'g'il bolalar esa bu vazifalardan deyarli ozod etilganlar. Bu holat keyinchalik o'g'il bola xarakterida oiladagi muomalasiga xalaqit beruvchi odatlarni paydo qilishi mumkin. Ba'zan esa bolalar uy yumushlariga haddan ortiq vaqt ajratishadi. Bu ham ularning ta'lim olishiga salbiy ta'sir ko'rsatadi. Ba'zan o'zbek oilalarida ota - onalar bolalarining o'qishiga umuman befarq bo'lishadi, ularga uy vazifalarini bajarishda amaliy yordam berishmaydi. O'zbek oilalarida bola uy vazifalarini kechqurun - barcha oila a'zolari to'planishganda qilish odat bo'lgan. Bu vaziyatda ko'pgina chalg'ituvchi omillar ham paydo bo'ladi - televizor ko'rish, oila a'zolarining o'zaro suhbatlashishi qilishi, uy yumushlarini bajarish talabi. Ko'pgina oilalarda bolalarning o'qishi uchun sharoitlar bor, biroq ular har doim ham yaxshi jihozlanmagan bo'ladi. Bu borada aksariyat ota - onalar pedagogik maslahatlarga ehtiyoj sezadilar. Ularni bolalarga yordam berishning aniq usullari bilan tanishtirish lozim. O'zbek oilalaridagi yigit - qizlarning ijtimoiy moslashuviga xalaqit beruvchi omillarga qizlarni oilaviy hayot uchun yigitlarni esa mehnat, kasb uchun noto'g'ri tayyorlashni kiritsak bo'ladi.

Ayol kishidan malakaviy va kasbiy faollikni, erkak kishidan esa o'z xizmat va oilaviy majburiyatlarini bajarishni talab qiluvchi hozirgi kunda bu an'analarning saqlanib qolishi zamonaviy ijtimoiy talablarga zid keluvchi hodisadir. Bu hodisa ijtimoiy tarbiya va oilaviy tarbiya o'rtasida kelishmovchiliklar borligidan guvohlik beradi. Bunaqa oilalarning salbiy ta'sirini bartaraf etish oilani shaxs ijtimoiylashuvining asosiy omili sifatida mukammallashtirishni talab qiladi. Bu masalaning

muhimligi kadrlar tayyorlash milliy dasturida ilgari surilgan ta'lim - tarbiya jarayoni talablari bolalar tarbiyasiga nafaqat maktabda balki, oilada ham o'z talablarini qo'yganligi bilan katta ahamiyatga ega bo'lmoqda. Shu bilan birga bir qator o'zbek pedagog olimlari aynan ko'pbolali oilalarda bolalar tarbiyasi uchun qulay sharoitlar mavjud deb hisoblashadi. Avvalo, ko'pbolali oila pedagogik munosabatda qulay bo'lgan yosh tuzilmasiga ega. Bir nechta bola mavjud bo'lganida ota - onalarning g'amxo'rliги ham ular orasida teng taqsimlanadi. Katta oilada bola yoshligidanoq jamoaviy munosabatlarga kirishadi. Katta va kichik bolalar o'rtasida turli o'zaro munosabatlar shakllanadi. Ko'pgina ota - onalar ko'pbolali oilalarda bolalarni tarbiyalash oson, chunki bunda katta farzandlar yordam berishadi deyishadi. Ko'pbolali oilalardagi tarbiyaning eng muhim omillari muomala muhiti, birgalikdagi mehnat, jamoaviy tashabbus, ota - onalarning talabchanligi, bolalar yoshini inobatga olish hisoblanadi. Bunaqa oilalar farzandlari axloqiy xislatlarining shakllanganligi, mehnatsevarligi, mehribonligi, to'g'riligi, mustaqilligi, ishbilarmonligi bilan ajralib turishadi. Katta oilada mustahkam va tabiiy bolalar jamoasi shakllanib, unda bu jamoa a'zolari birgalikda g'amxo'rlik ko'rsatishadi, boshqa a'zolar oldida mas'uliyatli ekanliklarini his etishadi. Shunday qilib o'zbek oilasining ko'pbolalik omili bola tarbiyasiga umuman olganda ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Oilaning ijtimoiy maqomi. Oilaning jamiyatda moslashuvining ko'rsatgichi uning ijtimoiy maqomi hisoblanadi, ya'ni oilaning bugungi kundagi holati. Oila maqomi oila a'zolarining individual tavsiflari majmuasidan shakllanadi. Oilaning to'rtta maqomi mavjud bo'lib, ular:

Ijtimoiy - iqtisodiy,

Ijtimoiy - ruhiy,

Ijtimoiy - madaniy,

Vaziyat - rol maqomlaridir.

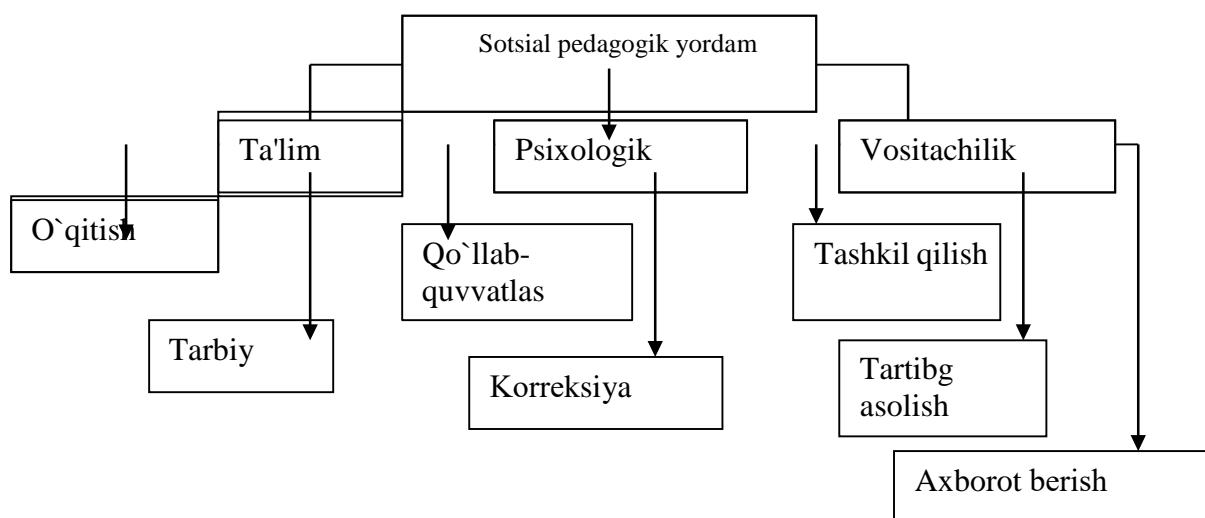
Ijtimoiy - iqtisodiy maqom - oilaning moddiy holatini belgilaydi. Bu oila daromadlari, yashash ko'rsatgichlarini o'z ichiga oluvchi moddiy ta'minotlanganlikdir. Daromadlar yuqori, o'rta va past bo'lishi mumkin. Yuqori - daromad va yashash sharoitlari darajasi nafaqat maishiy ehtiyojlarni qondirish imkoniyatini beradi, balki boshqa xizmatlardan foydalanishga ham zamin yaratadi. O'rta - holat minimal ijtimoiy ehtiyojlarni qondira oladi, biroq dam olish ta'lim va boshqa xizmatlardan foydalanishga ham zamin yaratadi. Past - daromad va yashash sharoitlari darajasi belgilangan me'yorlardan past, ovqat,

kiyim - kechak, yashash joyi to'lovi kabi masalalarda ham muammo chiqib turadi.

Psixologik (ruhiy) maqom - bu oilaning psixologik iqlimi. Yaxshi iqlim emotsional yaqinlik, hamkorlik, teng huquqlilik bilan xarakterlanadi. Yomon, noxush iqlim esa nizo - janjallar ko'pligida emotsional noqulayliklarda namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy - madaniy maqom - ta'lim darajasi, yurish - turish madaniyati, ana'nalarni saqlab qolish va o'tkazish vazifasi, qiziqishlarning keng doirasi, rivojlangan ma'naviy ehtiyojlar, dam olish va maishiy hayotning birgalikdagi shakllari. **Vaziyat - rol maqomi** - bolaga munosabat xarakteri. Oilaning ijtimoiy moslashuv bo'yicha tadqiqot o'tkazish uchun ijtimoiy pedagogika uning xususiyatlarini bilishi, ularga baho berish lozim.

Ijtimoiy pedagogning oiladagi faoliyati uch asosiy ijtimoiy pedagogik yordam - ta'lim, psixologik, vositachilik yordamlaridan iborat.

Q.Munavvarovning fikricha oilaning tarbiyaviy funksiyasining darajasi uch yo'nalishda bo'luvchi uning tuzilmasiga bog'liq. **Bu yo'nalishlar: demografik - ko'pbolalik, kambolalik, ikki yoki uch avlodning birgalikda yashashi, ota-onalarning ikkalasini ham bo'lishi, oila a'zolarining ta'lim olganliklari darajasi, bolalarni tarbiyalashda vazifalarni taqsimlash, oila tarbiyasining o'ziga xosligi, shuningdek oilaning milliy xususiyatlari ham inobatga olinadi.** Oila tipologiyasi ijtimoiy moslashuv darajasi bo'yicha farq qiluvchi to'rtta asosiy kategoriya asosida shakllanadi:

Yaxshi oilalar - o'z vazifalarini muvaffaqiyatli amalga oshirishadi, o'z bolasi ehtiyojlariga tez ko'nikishadi. Muammo paydo bo'lib qolsa ularga bir karra yordam ko'rsatish kifoya. Tavakkalchi oilalarda adaptativ qobiliyatlar pastroq. Ular bola tarbiyasini qiyinchilik bilan eplashadi va ijtimoiy pedagog yordami va nazoratiga ehtiyoj sezadilar. Muvaffaqiyatsiz oilalar - hayotiy faoliyatning biror - bir sohasida past ijtimoiy maqomga ega bo'lib, ular o'zlariga yuklatilgan vazifalarni bajara olmaydilar, ularning adaptativ imkoniyatlari past, bola tarbiyasi jarayoni katta qiyinchiliklar bilan sekin kechadi. Bu oila turi uchun ijtimoiy pedagogning faol yordami zarur. Muammolari xarakteridan kelib chiqib pedagog ularga ta'lim, psixologik yordamlar ko'rsatadi.

G'ayri ijtimoiy oilalar - bu oilalar tubdan isloh qilinishi lozim. Bu oilalarda otaonalar g'ayriaxloqiy va g'ayrihuquqiy hayot tarzini olib borishadi, yashash sharoitlari oddiy tozalik - gigiyenik talablarga javob bermaydi. Bolalar tarbiyasi bilan albatta hech kim shug'ullanmaydi, bolalar nazoratsiz qolib ketishadi, rivojlanishda ortda qolishadi. Ijtimoiy pedagogni bu oilalar bilan ishlaganda huquqni muhofaza qilish organlari bilan yaqin hamkorlik asosida ish yuritishi darkor. Ijtimoiy pedagogning oila bilan ish yuritishi ijtimoiy pedagog faoliyati oilani o'rganishdan boshlanadi. Oiladagi munosabatlarni o'rganish pedagogga oilada bolaning holatini tasavvur qilish imkonini beradi. Oilani o'rgangandan keyin ijtimoiy pedagog oldida oilada yangi munosabatlarni o'rnatish vazifasi turadi. Bu muammoni oilani turli klublar, maslahatlar, maishiy birlashmalar, bog', tamorqadagi ishga jalb qilish yo'li bilan hal qilsa bo'ladi. Bolaning oilada tutgan o'rni haqida tasavvurga ega bo'lgandan so'ng ijtimoiy pedagog oila bilan birgalikda u uchun rehabilitatsion dastur variantlarini ishlab chiqadi. Ijtimoiy pedagog tomonidan "oila xaritasi"ni buzish amaliyoti ham mavjud. Unda oilaning har bir a'zosining tavsifi, tug'ilgan sanasi beriladi. Shuningdek oila maqomi, yashash sharoitlari, qo'shnichilik, oilaning diniy va milliy mansubligi aniqlanadi. "Xarita"ning ilovasida oilada bola tarbiyasini o'rganish deb nomlangan qismi ham mavjud, unda ota - onalar bola bilan qancha vaqt va qanday o'tkazishadi, ularning umumiy ishlari nimalardan iboratligi, vaqtni ota-onalar o'z farzandlari haqida nimalar bilishlari haqidagi ma'lumotlar o'z aksini topadi. Masalan - bola nimaga qiziqadi, nimalarni o'qiydi, kimlar bilan do'stlashgan, uning sog'ligi qanaqa va h.k. Shuningdek, bu jarayonda bolalarning ham ota - onalari haqida nima bilishlarini aniqlash

juda muhimdir. Bundan tashqari, ijtimoiy pedagog oiladagi barcha munosabatlar - kattalarning o‘zaro munosabati, kattalar va bolalar o‘rtasidagi munosabatlarni inobatga olishi muhim hisoblanadi. Oilada hamkorlik mavjudmi yoki barcha munosabatlar kattalarning buyrug‘i asosida quriladimi. Agar bola birinchi sinfga qatnay boshlasa, ijtimoiy pedagog bolaning holatini, kim bilan sizlashishi, unga nima yoqishi - yoqmasligini aniqlashi lozim.

Ijtimoiy pedagogning oila bilan olib boradigan ishlari shakl, metod va vositalari

O‘z kasbining xususiyatlarini o‘rganib chiqqan ijtimoiy pedagog oldida bu bilimlarni bolalar ijtimoiylashuvida, ularni deviant xulq - atvorini oldini olishda ularga ularga yordam berish jarayonida amaliy tadbiriq etish muammosi ko‘riladi. Bu muammoni hal qilish uchun ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari va texnologiyalarini bilish zarur. Avvalambor bu tushunchalarning ta‘rifini aniqlab olish lozim. Olimlarning fikricha ijtimoiy pedagogik amaliyotdagi metodlar - bola ijtimoiylashuvi yoki reabilitatsiyasiga yordam beruvchi ijobiy ijtimoiy tajriba to‘planishini ta‘minlovchi ijtimoiy pedagogik va bolaning o‘zaro bog‘lik faoliyati bo‘lganligi uchun ijtimoiy pedagogika metodlari xaqida gapirishga hali erta. Ular hozir shakllanish bosqichidalar. Shuning uchun ijtimoiy pedagog o‘z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishda qo‘llanayotgan metodlardan foydalanadi.

Metoddan tashqari ijtimoiy pedagogikada **“usul” va “vositalar”** tushunchalari qo‘llaniladi. Usul metodning ifodasi sifatida tushunilib, metodga nisbatan xususiy, bo‘ysunuvchan xarakterga ega. Aslida xar bir metod amaliyot tomonidan to‘plangan, nazariya tomonidan umumlashtirilgan usullar majmuasi orkali amalga oshiriladi.

Ijtimoiy pedagogning u yoki bu usulni qo‘llashi aniq ijtimoiy pedagogik vaziyatga, bola xulq - atvoriga, zaxiradagi usullarga bog‘lik. Vosita usul va metoddan ko‘ra kengroq tushuncha xisoblanadi. Chunki usul va metod faqatgina muayyan holatlarda vosita vazifasini bajarishlari mumkin. Vositalar - ijtimoiy pedagog tomonidan oldiga qo‘yilgan maqsadga erishishi uchun qo‘llanadigan moddiy, emotsional, akliy va boshqa shartlar majmuasidir. Vositalar o‘z mohiyatiga ko‘ra faoliyat usullari hisoblanishmaydi, faqatgina biror - bir pedagogik maqsad

(masalan, o‘yin, suhbat, disput, konferentsiya, trening va boshqalar)ga yetishishi uchun qo‘llanilganida faoliyat usuliga aylanishadi.

Metodlar - o‘rganilayotgan ob‘ektning mohiyati va qonuniyatlaridan kelib chiqib, borliqni amaliy va nazariy o‘zlashtirish usullaridir. Ijtimoiy pedagogika esa pedagogikaning bir sohasi bo‘lib, uning metodlarini pedagogikada qo‘llanadigan tarbiyalash va o‘qitishning an‘anaviy metodlariga tayanamiz, boshqa tomondan ijtimoiy ta‘lim va ijtimoiy tarbiyaning ijtimoiy pedagogika va ijtimoiy faoliyat bilan o‘zgarib bormoqda. Yana shuni yodda tutish kerakki, buning diqqat markazimizda bola va uni o‘rab turgan ijtimoiy muhit turadi ijtimoiy pedagog esa bolaga muammolarni uni ijtimoiylashish jarayon hal qilishga yordam beradi. Ijtimoiy pedagog bolaga bevosiga yoki bilvosita - oila, do‘stlari, bolalar jamoasi orqali ta‘sir o‘tkazadi. U qandaydir kiska muddatli vazifalarni bajarishi yoki bola bilan uzoq vaqt davomida ishlashi mumkinligini xisobga olamiz.

Ijtimoiy pedagog metodlar orqali bolaning ongi, xulqi xis-tuygulariga maqsadga muvofiq ta‘sir o‘tkazishi hamda uni o‘rab turgan ijtimoiy muhitga ta‘sir o‘tkazishi mumkin.

Metodlar - bolaning ijtimoiylashishi va uni tiklashda hamkorlik qiluvchi, pozitiv ijtimoiy tajriba to‘plashida yordam beruvchi ijtimoiy pedagog va bolaning o‘zaro xatti - harakat usullaridir. Ijtimoiy pedagogika ham pedagogikaning eng yangi sohalaridan biri bo‘lib „**ijtimoiy - pedagogik faoliyat**“ yangi shakllanayotgani uchun uning metodlari tizimi haqida gapirishga hali vaqt bor.

Shuning uchun ijtimoiy pedagog o‘z amaliy faoliyatida pedagogika, psixologiya va ijtimoiy ishdagi metodlardan keng foydalanadi. Bola shakllanishi bosqichida u o‘z kasbiy faoliyatini bajarishi uchun ijtimoiy pedagogikaning alohida usullaridan tashkil topgan metodlarni ham egallashi kerak. Metodlar, usullar va vositalar shu tariqa bir - birlari bilan bog‘lik.

Ijtimoiy pedagogik faoliyatda ishontirish va mashq qilish metodlari ham keng qo‘llaniladi. Bu metodni qo‘llashning xususiyati shundan iboratki, ijtimoiy pedagog qaysidir sabablarga ko‘ra odob - axloqning umum qabul kilgan me‘yorlari shakllanmagan yoki noto‘g‘ri shakllangan bola bilan ish olib borishga majbur bo‘ladi.

Shu jamiyatda qabul qilingan hayot me‘yorlari, ular to‘g‘risidagi to‘g‘ri va aniq tasavvurning yuzaga kelishi, oxir - oqibatda shaxsning ishonchini,

uning hayotdagi o'rnini shakllantiradi. Bular bilim va ular haqidagi tasavvurlar bilan bog'lik.

Ba'zi olimlar ijtimoiy pedagogika metodlarini umumiy pedagogika metodlariga mos qilib tasniflashadi:

- ishontirish
- talab qilish
- hikoya
- suhbat va baxs
- jazolash va maqtash

Ijtimoiy pedagog birinchi navbatda, muvaffaqiyatsiz oilalar bilan to'qnash keladi. Bularga bola doimiy ota - onalar janjallarida yashaydigan, ota - onasi giyohvand bo'lgan oilalar kiradi. Zamonaviy sharoitlar bularga ishsiz oilalarni ham kiritib qo'ydi. Ijtimoiy pedagog oilaning turli muammolari bilan duch keladi. Bular:

- kasal bolalar, nogiron bolalar,
- nogironlar, nafaqaxo'rlar, qariyalar,
- giyohvandlik,
- daydi bolalar,
- ota-onalarning ajralishlari.

Shubhasiz, ijtimoiy pedagogning oiladagi birinchi vazifasi bu inqirozli vaziyatlarni hal qilishdir. Ijtimoiy pedagog oila bilan ish yuritishda uch asosiy rolni o'ynaydi: Maslahatchi - oilani ota - onalar va bolalarning o'zaro ta'sirining muhimligi haqida gapirib beradi, bola tarbiyasi bo'yicha pedagogik maslahatlar beradi. Konsultant - oila qonunchiligi masalasi bo'yicha maslahat beradi, mavjud tarbiya metodlarini ma'lum qiladi, oilada bolaning me'yorida rivojlanishi va rivojlanishi uchun zarur sharoitlarni yaratish usullarini tushuntirib beradi. Himoyachi - bola ota - onalari shaxsiyati (giyohvand, aroqxo'r, bolalarga yomon munosabat)ning to'liq degradatsiyasiga duch kelganda bolani himoya qiladi.

Ijtimoiy pedagogning oiladagi faoliyati uch asosiy ijtimoiy pedagogik yordam: ta'lim, psixologik, vositachilik yordamlaridan iborat. Pedagogik yordam o'z ichiga ijtimoiy - pedagogik faoliyatning ikki yo'nalishini oladi: ta'lim olishda va tarbiya olishda yordam. Ta'lim olishda yordam oilada vujudga kelayotgan muammolarni bartaraf etish va ota-onalarning pedagogik - madaniyatini shakllantirishga qaratilgan. Ijtimoiy pedagog faoliyati quyidagi masalalar bo'yicha ota - onalarning keng yoritishni ko'zda tutadi:

- ota - onalarning bo‘lajak farzandlarini tarbiyalashlari uchun pedagogik va ijtimoiybiologik tayyorgarligi;
- bolalarda tengdoshlariga nisbatan adekvant munosabatni shakllantirishda ota-onaning o‘rni;
- bola tarbiyasida shaxsiy namuna va ota - ona obro‘ e‘tiborining ahamiyati,
- oilada turli avlodlarning o‘zaro munosabati, bolalarga pedagogik ta’sir usullari, bolalar va kattalar orasida ijobiy munosabat shakllantirish.

Tarbiyada yordamlashish ijtimoiy pedagog tomonidan avvalo, ota-onalar bilan ularga maslahat berish orqali, shuningdek bola bilan maxsus tarbiyaviy holatlar yaratish orqali o‘tkaziladi. Ijtimoiy pedagogik yordamning psixologik yo‘nalishi ikki komponentdan iborat: *ijtimoiy-psixologik qo‘llab - quvvatlash va korreksiya (to‘g‘rilash)*. Qo‘llab - quvvatlash qisqa muddatli inqiroz davrida oilada yaxshi muhitni yaratishga qaratilgan turli shakldagi stress holatlarini boshdan kechirayotgan oilalarni psixologik qo‘llab - quvvatlashni ijtimoiy pedagogning qo‘shimcha psixologik ma’lumot bo‘lganda amalga oshiriladi. Bundan tashqari bu ishni psixolog va psixoterapevtlar ham bajarishlari mumkin. Agar qo‘llab - quvvatlash kompleks tarzida amalga oshirilsa nihoyatda foydali bo‘ladi.

Ijtimoiy pedagog oiladagi shaxslararo munosabatlarni, oilada bolaning tutgan o‘rnini, oilaning jamiyat bilan aloqasini tahlil qilib muammoni o‘rganadi, psixolog esa psixologik testlar va boshqa metodlar vositasida oila a’zolarining nizoga olib keluvchi ruhiy holatlarini aniqlaydi, psixiatr esa davolash bilan band bo‘ladi.

Sotsial pedagogik yordam: Ta’lim, psixologik, vositachilik, o‘qitish, tarbiya, qo‘llab - quvvatlash, korreksiya, tashkil qilish, tartibga solish, axborot berish. Shaxslararo munosabatlarning korreksiyasi asosan oilada bolaga nisbatan ruhiy zo‘rlik bo‘lganda qo‘llanadi. Ruhiy zo‘rlik bola asab - ruhiy va jismoniy holatining buzilishiga olib keladi. Yaqin - yaqingacha bu hodisaga yetarli e‘tibor berilmagan. Bunaqa zo‘rlikka bolani qo‘rqitish, uni haqorat qilish, g‘ururini poymol qilish, ishonchini oqlamaslik kiradi. Ijtimoiy pedagog oiladagi munosabatlarni shunday korreksiyalashi lozimki, oilada tartib va intizomni ta’minlashga qaratilgan barcha choralar bola huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiya talablariga asoslanishi lozim. Psixoterapiyadan farqli o‘laroq korreksiya oila ichidagi nizolarni ochib ko‘rsatadi. Uning maqsadi oila a’zolariga ular o‘rtasidagi munosabatlarni bilishga ko‘maklashishdir.

Ijtimoiy pedagogik yordamning vositachilik yoʻnalishi uch komponentdan iborat: *tashkil qilishga yordam, tartibga solishga yordam va axborot berishga yordam*. Tashkil qilishga yordam oilaviy dam olishni tashkil qilishga qaratilgan. Oilaviy dam olish oʻz ichiga xayriya auksionlari oʻtkazish, oilaviy bayramlar, tanlovlar, uy xoʻjaligini yuritish boʻyicha kurslar tashkil qilishdan iborat. Tartibga solishga yordam berish muayyan oilaning muammosini hal qilish boʻyicha turli muassasa va xizmatlarni faollashtirishdir. Bunday muammolarga: **1.** Bolani tarbiyalash uchun boshqa oilaga topshirish, **2.** Bolalikka olish, **3.** Bolalarni bolalar uylariga joylashtirish kiradi. Axborot berishga yordam oilani ijtimoiy himoya masalalari boʻyicha axborot bilan taʼminlashga qaratilgan va konsultatsiya shaklida oʻtkaziladi. Masalalar maishiy, oilaviy, mehnat, fuqorolik, nafaqa qonunchiligi, bolalar, ayollar, nogironlar huquqlari, shuningdek oilaviy nizolarga tegishli boʻlishi mumkin.

Oilaga koʻrsatiladigan ijtimoiy pedagogik yordam shakllari

Oilada ijtimoiy pedagogik yordam shakllari muhtojlarga ijtimoiy pedagogik yordam uzoq muddatli va qisqa muddatli ish shakllaridan iborat boʻladi. Qisqa shakllar ichidan olimlar oʻzaro munosabatlarning intervent va muammoli modellarini ajratishadi. Oila bilan ish yuritishning intervent modeli inqirozli holatda bevosita yordam koʻrsatishni koʻzda tutadi. Bu inqirozlar oila hayotidagi oʻzgarishlar yoki tasodifiy noxush holatlarga bogʻliq boʻlishi mumkin. Inqirozli holatga qaysi muammolar sabab boʻlganidan qatʼiy nazar ijtimoiy pedagogning vazifasi bevosita emotsional yordam koʻrsatish orqali stress holatining taʼsirini yumshatish va oila kuchlarining inqirozini bartaraf etishga qaratilgan. Bu holatdagi yordam psixologik, axborot va vositachilik xarakteriga ega boʻlishi mumkin. Muammoli model ham qisqa muddatli ish shakliga tegishli boʻlib, uning muddati toʻrt oydan oshmaydi. Muammoli model oiladagi amaliy vazifalarni yechishga qaratiladi, yaʼni model markazida shunday talab turadiki, yordam koʻrsatuvchi mutaxassis shaxslar oʻz harakatlarini oiladagi muammolarini yechishga yoʻnaltirishlari kerak. Bu model muayyan holatlarda aksar muammolarni odamlarni oʻzlari xal qilishlariga asoslanadi. Ijtimoiy pedagogning asosiy vazifasi aynan shunday

holatlarni yaratishdir, muammoli modelning yetakchi metodi yordam ko'rsatuvchi ijtimoiy pedagog va oila o'rtasida shartnoma tuzilishidir. Shartnoma tuzilayotganda oilaning vazifasi oldinda turgan faoliyatning maqsad va vazifalarini aniqlashdir.

Ijtimoiy pedagogning vazifasi esa bu maqsad va vazifalarning amalga oshishi uchun yetarli bo'lgan muddatni belgilash. Shuni ta'kidlash joizki, ijtimoiy pedagog va oila o'rtasidagi shartnoma biznes yoki nikoh shartnomasiga o'xshamaydi. Bu holatda tomonlar moddiy emas, balki axloqiy majburiyatlarga ega bo'lishadi va bu rasmiy hujjat bilan tasdiqlanadi. Shartnoma bo'yicha hamkorlik oilani shartnoma shartlarini ishlab chiqishda, qarorlar qabul qilishda faol ishtirok etishini ta'minlaydi. O'smirlar va o'spirinlar bilan ishlashda shartnomaning tuzilishi ularning mutaxassis bilan munosabatlariga jiddiy xarakter berishi bilan ijobiy jihatlarga ega. Asosan xorij amaliyotida qo'llaniladigan uzoq muddatli ish shakllari psixoijtimoiy yondoshuvga asoslanishadi va to'rt oydan ortiq vaqtni talab qiladi. Psixoijtimoiy yondashuvning asosiy vazifalari biror bir vazifani bajarishga odatlantirish qilish orqali oilaviy tizimni o'zgartirish, oilaga ta'sir qiluvchi boshqa ijtimoiy tizimlardagi holatlarni o'zgartirishdan iborat. Aynan ijtimoiy pedagogik yordam sharoitida patronajning qo'llanilishi maqsadga muvofiq.

Patronaj - ijtimoiy pedagogik ish shakllaridan bo'lib, unda ijtimoiy pedagog tashhiz, nazorat va reabilitatsiya maqsadlarida oilaga tashrif buyuradi. Bu esa oila bilan uzoq muddatli aloqalarni ushlab qolishga zamin yaratadi.

Patronaj oilani uning tabiiy sharoitlarida kuzatishga imkon beradi. Patronajning o'tkazilishi bir qancha tamoyillarga amal qilishni talab qiladi. Bular: yordamni ixtiyoriy qabul qilish, konfidensiallik va boshqalar. Shuning uchun oilani avvaldan tashrif to'g'risida xabardor qilish lozim. Patronajlar tanlangan ish strategiyasiga qarab doimiy va bir martalik bo'ladi. Doimiy patronajlar avvalambor g'ayri ijtimoiy oilalarga nisbatan qo'llanilishi lozim. Chunki ularni doimiy nazorat qilish intizomga chaqiradi. Shu bilan birga vujudga kelayotgan inqirozli holatlarni aniqlash imkonini beradi. Patronaj bilan bir qatorda ijtimoiy pedagogik faoliyatda oila bilan ish olib borishning muhim shakllaridan biri - bu konsultativ suhbat o'tkazishdir. *Konsultatsiya* asosan hayotiy masalalarni hal qilishda qiyinchiliklarga duch kelayotgan sog' odamlarga mo'ljallangan. *Yakka tarzdagi konsultatsion suhbatlar bilan*

bir qatorda oila bilan ishlashning jamoaviy shakllari - treninglar ham o'tkazilishi mumkin. Ijtimoiy pedagogik trening amaliy psixologiyaning jamoaviy psixologik ish olib borishni faol metodlaridan foydalanishga asoslangan sohasi sifatida ta'riflanadi. Shuni ta'kidlash joizki, bugungi kunda o'tkazilayotgan trening dasturlarining maqsadlari kengaydi va trening faqatgina amaliy psixologiya sohasi bo'libgina qolmay, ijtimoiy pedagogika, ta'lim tizimida ham o'z o'rniga ega bo'ldi. Trening bir qancha indevidual va jamoaviy ish olib borish usullarining uyg'unlashuvi bo'lib, ota - onalarning psixologik, pedagogik savodxonligini oshirish muammosini xal qilishning eng istiqbolli usullaridan biriga aylandi. Bu muammo so'ngi o'n yilliklar davomida o'z global ahamiyatini yo'qotmayapti. Ayniqsa ruhiy va jismoniy nuqsonli farzandli oilalarda bu muammo nihoyatda keskindir. Jamoaviy usullar ota - onalarga bir - birlari bilan tajriba almashishi, savollar berishi va guruhda qo'llab - quvvatlanish imkonini beradi. Bundan tashqari axborot almashinuvida yetakchilik rolini bajarish faollikni oshiradi. Yuqoridagi usullar - *konsultativ suhbat, trening ommabop hisoblanib ham qisqa muddatli ham uzoq muddatli shakllarda qo'llaniladi.* Oiladagi ijtimoiy pedagogik faoliyat tizimli yondashuvga asoslangan taqdirdagina samarali bo'lishi mumkin. U demografiya, ijtimoiyogiya, ijtimoiy psixologiya, pedagogika (oilaning tarbiya funksiyasi), huquq, iqtisod (oila byudjeti), etnografiya, tarix va falsafa ma'lumotlarini o'rganishni va ulardan foydalanishni ko'zda tutadi. Shunday qilib, zamonaviy sharoitlarda oila turli bilim sohalari: ijtimoiy pedagogika, ijtimoiy ish, sog'liqni saqlash va boshqalarning markaziy obyektlaridan biriga aylanmoqda. Chunki har bir jamiyatning kelajagi o'sha jamiyatdagi oilalardagi muammolarni hal qilishga bog'liq.

**Yetimlikning kelib chiqish sabablari. Vasiylik va homiylik
tushunchasi**

Har qanday davlatda, har qanday jamiyatda ham ota-onasi qaramog'isiz bolalar bo'lgan, bor va bo'ladi ham. Bu holatda jamiyat va davlat bu bolalarning rivojlanishi va tarbiyalanishi mas'uliyatini o'z bo'yniga oladi. Internat turidagi muassasalarda bola muammolarining o'rganish bilan shug'ullanayotgan pedagog va psixologlar shuni aniqlashdiki hayotning ilk davrlaridanoq yaqinlaridan ajralib qolish bolaning keyingi taqdirini oldindan belgilab berar ekan. Onasidan

ayrilish va umuman yaqinlaridan ayrilib qolish bolalar rivojida katta ta'sir ko'rsatadi. Bolalik insonning ruhiy bardoshlilik, hayotga qiziqishini, maqsadga intiluvchanligini ta'minlovchi asosiy xislatlarning shakllanish davridir. Bu ma'naviy xislatlar betartib shakllanmaydi, ular ota - ona mehri sharoitida, oila bolaga o'zi va boshqalar uchun mas'ul bo'lish, bировga kerakligini sezish sharoitida shakllanadi. Ota - onasini yo'qotgan bola bu haqiqatdan ham fojeali olamdirdir. Ota - onaga ega bo'lish ehtiyoji bolaning eng kuchli ehtiyojlaridan biri. Ijtimoiy yetimlik muammosi aksariyat rivojlangan va rivojlanayotgan davlatlarga xos muammo hisoblanadi.

Yetimlikning barcha sabablarini sanab o'tish mushkul, chunki bu turli fan sohalari (tibbiyot, psixologiya, ijtimoiyogiy, pedagogika va boshqalar) olimlari shug'ullanayotgan ko'p aspektli muammodir. Biroq asosiy 3 ta sababni ajratib ko'rsatsak bo'ladi: **1.** Ota - onalarning (odatda onalarning) o'z voyaga yetmagan bolasidan voz kechish asosan go'daklik davridagi boladan

2. Uning ota - onasidan ota - onalik huquqini olib qo'ygandan so'ng bolani oiladan majburan ajratib olish

3. Ota - onalarning vafoti. "Yetim" va " ijtimoiy yetim" degan tushunchalar bir - biridan farqlanadi.

Yetim bolalar bu 18 yoshgacha ota - onasining biri yoki ikkovi vafot etgan bo'ladi. Ijtimoiy yetim - biologik ota - onaga ega bo'lgan, biroq ular turli sabablar uning tarbiyasi bilan shug'ullanmaydigan bolalar. Bu holatda unga g'amxo'rlik qilishni davlat va jamiyat o'z bo'yniga oladi.

Shunday qilib ota - onalar qaramog'isiz qolgan bolalarga ota - onalari:

- vafot etgan;
- ota - onalik huquqidan mahrum bo'lgan;
- bedarak yo'qolgan;
- muomalaga layoqatsiz;
- axloq tuzatish koloniyalarida jazo o'tayotgan;
- jinoyat sodir etishda ayblanib, xibsda bo'lgan;
- bola tarbiyasidan bo'yin tovlayotgan;
- bola vaqtincha joylashtirilgan shifo, ijtimoiy maskanlardan uni olib ketmayotgan bolalar kiradi.

Ularni boqish, ta'lim berish, himoyalash uchun qonun bilan belgilangan vasiylik shakllari mavjud. **Vasiy** - deganda muomalaga layoqatsizlarni shaxsiy va mulkiy huquqlarini qO'riqlovchi shaxs tushuniladi.

Vasiylik - bu «balog‘atga yetmagan shaxslar shaxsi va mol - mulki huquqlarini himoya qilish shaklidir (ota - onasiz olgan bolalar, ruhiy kasallar)». Vasiylik deyilganda bunday kuzatishlar vazifasi yuklatilgan shaxslar yokitashkilotlar ham tushuniladi. Vasiylik qilish topshirilgan shaxs vasiy deb ataladi, uning majburiyati esa vasiylik.

Bolani oilaga (vasiylik/homiylik, tutingan) tarbiyaga olish

Bola vasiylik va homiylik organi himoyasiga birinchi bor tushgan vaqtda, ehtimol, orttirilgan stress (ruhiy zo‘riqish) holatida yashayotgan bo‘lishi mumkin. Shuning uchun ham unga yordam ko‘rsatish bo‘yicha barcha harakatlar boshidanoq yaxshi rejalashtirilgan va uyg‘unlash-tirilgan bo‘lishi muhim. Har bir bola individual tarixga, hayot mazmuni va ijtimoiy sharoitga ega, hech bir bolaning ijtimoiy vaziyati boshqa bolaning vaziyatini takrorlamaydi. Shuning uchun ham har bir bolaga va uning hal etilishi lozim bo‘lgan muammolariga alohida yondoshuv zarur. Balki bola:

- yolg‘iz qolishni;
- siz bilan yakka suhbatlashishni;
- yana kim bilandir suhbatlashishni;
- tutingan ota - onaning qondosh farzandlari bilan suhbatlashishni istashi mumkindir.

Ko‘pgina hollarda bola o‘zini qo‘pol va jahldorlik bilan tutishi yoki aksincha barcha talab va savollaringizga indamasdan, javob qaytarmasdan turishi va xatto ovqat ham yemasligi mumkin. Bolaning dastlabki kunlardagi xulqi qanday bo‘lmasin, uni o‘z holiga qo‘ying, Shu bilan birga, yonida bo‘ling. Ziyrak, diqqat - e‘tiborli bo‘ling va har qanday vaqtda yordamga tayyor turing. Bunda sizga o‘z farzandlaringiz va boshqa tutingan tarbiyalanuvchilar yordam berishlari mumkin.

Qaramog‘iga olish - o‘z mazmuni bo‘yicha vasiylikka yaqin tushunchadir, qaramog‘iga olish – bu balog‘atga yetmagan bolalar shaxsiy va mol - mulkka himoya qilish shakli (va boshqa kategoriyali odamlarning ham), ya‘ni qaramog‘iga olish deganda vasiylikdan farqli ravishda unga ancha keng kategoriyadagi bolalar kiradi. Hozirgi kunda kundalik nutqda va nazariy tadqiqotlarda ikki tushuncha keng qo‘llaniladi: yetim (hech kimi yo‘qlik) va ijtimoiy yetim (ijtimoiy hech kimi yo‘qlik).

Yetim bolalar - bu 18 yoshgacha bo'lgan ikkala ota - onalari yoki birortasi vafot etgan shaxslardir. Ijtimoiy yetim - bu biologik otaonalari bor bola, lekin ular qandaydir sabablarga ko'ra bola tarbiyasi bilan Shug'ullanmaydilar va unga g'amxo'rlik ko'rsatmaydilar.

Ota - onalari qarovisiz qolgan bolalar kategoriyalariga quyidagilari kiradilar:

Ota - onalari vafot etgan.

Ota - onalik huquqidan mahrum etilgan.

Ota - onalik huquqlari cheklangan;

Noma'lum, daraksiz, yo'q hisoblangan.

Ishga yaroqsiz (nosog'lom, ish qobiliyati cheklangan);

Jazoni ijro etish kolonniyalarida jazo olayotgan.

Jinoyat qilganlikda ayblanadi va qamoqqa olingan.

Bolalarni tarbiyalashdan bosh tortadi.

Bola vaqtincha joylashtirilgan davolash, ijtimoiy tashkilotlardan bolani olib ketishdan bosh tortadilar. Vasiylik va qaramog'iga olish - yetim - bolalarni va ota - onasi qarovisiz qolgan bolalarni boqish, tarbiyalash, ta'lim berish vaularning huquq va qiziqishlarini himoy qilish uchun joylashtirish shaklidir. Vasiylik 14 yoshga yetmagan bolalar ustidan o'rnatiladi, qaramog'iga olish 14 yoshdan 18 yoshgacha bolalar ustidan o'rnatiladi.

Yetimlik - jamiyat oldida turgan juda jiddiy muammolardan biridir. Ota - onasini yo'qotgan bola - bu alohida juda ham fojiali dunyodir. Ota va onali bo'lish talabi ehtiyoji bolaning eng kuchli talablaridan biridir. Asrab olish quyidagi yo'llar bilan amalga oshiriladi: asrab olgan oila, vasiylik qiluvchi oila, bolalikka olgan oila.

Yetim - bolalarga vasiylik qilish ikki yo'l bilan amalga oshirilishi mumkin - asrab olish yoki davlat qaramog'iga olish bilan. Farzand qilib olish - bu bolani himoya qilish maxsus chorasi, bunda bola va uning haqiqiy ota - onasi bo'lmagan odam yoki er - xotin o'rtasida qarindoshlik aloqalari yuridik o'rnatiladi. Bolaning tarbiyalanishi va rivojlanishi uchun bolani farzand qilib olganida u aynan oilaga ega bo'lishi, unga biror - bir o'rni bosuvchi yetimlikning uchta sabablari ota - onalar (ko'pincha onalar) o'zining balog'atga yetmagan bolasidan o'z ixtiyori bilan voz kechadi, Shu bilan birga bu ko'pincha chaqaloqlik yoshida kuzatiladi: voz kechish, tashlab ketilgan chaqaloqlar. Bolaning qiziqishlarini himoya qilish maqsadida ota - onalik huquqidan mahrum etilganda bolani oiladan majburlab tortib olish. Bu holat asosan ichkilik

bozlikka berilgan, jamoatchilik, jamiyat qoidalariga zid ravishda hayot kechirayotgan, nosogʻlom ota - onalari boʻlgan, notinch oilalarda yuz beradi.

Ota - onalari vafot etganda. Bunga aholini shoshilinch koʻchishga majbur etuvchi qandaydir tabiiy yoki ijtimoiy kataklizmlar (urush, yer qimirlashi va Shu kabilar) oqibatida yoʻqolib qolgan bolalarni ham kiritish mumkin.

Har qanday jamiyat va davlatning asosiy vazifasi - bolaning oilada tarbiyalanish huquqini amalga oshirishdir. Bolaning bu huquqlari xalqaro hujjatlarda qayd etilgani kabi (BMTning bolaning huquqi haqidagi konvensiya va boshqalar),

Oʻzbekiston Respublikasi Qonun hujjatlarda qayd etilgan. Masalan, Oʻzbekiston Respublikasi oila kodeksida eng ustun va mustaqil sifatida quyidagi bolaning huquqlari koʻrsatiladi: oilada yashash va tarbiyalanish huquqi, ota - onalari va boshqa qarindoshlari bilan aloqa qilish huquqi, oʻzini himoya qilish huquqi, ismi, familiyasi, otasining ismiga huquqi. Davlat birinchi navbatda bolani oilada saqlab qolishga va uni davlat muassasalariga tarbiyalashga berishni oldini olishga bor kuchi bilan intiladi. Agarda bolani oilada saqlab qolish mumkin boʻlmasa uning uchun yangi oila izlash afzal deb hisoblanadi. emas, oilaga ega boʻlishi muhim holat hisoblanadi. Bizning davrimizda koʻplab hamyurtlarimiz mehribonlik koʻrsatib ota - onasiz qolgan bolalarni oilalariga oladilar.

Vasiyning vazifasi bolani tarbiyalash va rivojlantirish, uning huquqlarini himoya qilish hisoblanadi. Vasiy voyaga yetmagan bolada mavjud boʻlgan molmulki va koʻchmas mulkini saqlash va foydalanishini nazorat qilishni amalga oshiradi, lekin oʻzi bu mulkdan foydalanish huquqiga ega emas. Bola qilib olgan oila umuman olganda bolaning yangi yuridik va haqiqiy oilasi hisoblanadi, bu erda u oʻz bolasi huquqiga ega boʻladi.

Bola uni oilasiga olgan ota - onalarining familiyasini olishi mumkin, hatto yangi ism ham. Farzand qilib olingan bolaning hamma huquq va majburiyatlari haqiqiy oʻz bolalari huquq va majburiyatlariga tenglashtiriladi.

Asrab oluvchi oilaning yana bir turi - vaqtinchalik asrab olish oilasi.

Vaqtinchalik asrab oladigan oila bolalikni himoya qilish usuli sifatida bir qator rivojlangan mamlakatlarda juda ham keng tarqalgan hisoblanadi. O'zbekistonda asrab oladigan oilalar hozircha keng tadbqiq etish va tarqalishga ega emas. Agarda chet el tajribalariga murojaat etsak unda vaqtinchalik asrab oluvchi oilaning bir necha belgilarini ko'rsatish mumkin:

Ota - onalarda ma'lum professional malakalari bo'lishi kerak;

Oila kerakli professional - pedagogik tayyorgarlikka ega bo'lishi kerak.

Bunday oilaning xizmatlariga xizmat haqqi to'lanadi.

Bolaning oilada bo'lishlari asrab olgan ota - onalarning ish staji sifatida hisobga olinadi.

Asrab olgan ota - onalarning ish vaqtlari o'z shaxsiy uylarida o'tadi.

Vaqtinchalik asrab olish oilasining faoliyati bolaning keyingi taqdiri hal etilgunga qadar bolaning oilada bo'lishini ko'zda tutadi: o'z oilasiga qaytishi; bolalar uyiga

jo'natilishi, internat yoki boshqa muassasalarga yuborilishi.

Asrab olgan oila bilan ijtimoiy - pedagogik faoliyat

1. Ijtimoiy - pedagogik faoliyat bosqichlari

- Asrab oladigan oilani izlash

- Bo'lajak asrab oladigan ota - onalarni o'rganish

- Bola joylashtirilgan muassasalar va oilalarni borib ko'rish (inqiroz oila, bolalar uyi va boshqalar)

- Bo'lajak oilani va uning yaqinlarini o'rganish

- Kiritish o'qitishi, leksiya, hikoya, suhbat, videofilmlar

- Bolani asrab oluvchi oilaga joylashtirish, asrab oluvchi ota - onalarni chuqur o'qitish kursi

Davlat vasiylik tashkilotlarida ijtimoiy - pedagogik faoliyat.

Bolalar mehribonlik uylarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolaning rivojlanishiga yordam beruvchi uy vaziyatiga yaqinlashtirilgan qulay, maishiy sharoitlarni yaratish.

2. Bolalar sog'lig'ini saqlashni ta'minlash.

3. Bolaning ijtimoiy himoyasini, uning tibbiy - pedagogik va ijtimoiy moslashishini ta'minlash

Tarbiyalanuvchilar huquqlari va manfaatlarini himoya qilish.

Bolalar ta'lim dasturlarini olishlari, shaxs, jamiyat va davlat manfaatlarida munosib ta'lim olishlari.

Tarbiyalanuvchilar umumiy madaniyatini, ularning hayotga moslashishlarini shakllantirish.

Tarbiyalanuvchilarda o'zini rivojlantirishga va o'zini anglashga talablarini yuzaga keltirish.

Kasb - hunar ta'lim dasturlarini tushunib ongli ravishda tanlashi va keyinchalik o'zlashtirishi uchun sharoitlar yaratish.

Bolaga davlat homiyligini rasmiylashtirishdan avval tegishli tashkilotlar tomonidan qaror qabul qilingan va zaruriy majburiyatlar kelishilgan bo'lishi kerak. Ko'pgina hollarda bolaga vasiylik qilishdan maqsad uni tez orada o'z qondosh oilasiga yoki vasiylikka olganning oilasiga qaytarishdan iboratdir.

Vasiylik va homiylik organlari oilaga tarbiyaga berilgan bolaning tutingan oila va uning o'z oilasi o'rtasidagi aloqalarini rag'batlantirib turishi kerak. Tutingan ota - onalar bolaning ota - onalari bilan hamkorlik munosabatlarini o'rnatishlari va uni doimo qo'llab - quvvatlashga intilishlari zarur. Agarda bola hatto sud qarori bo'yicha o'z oilasidan tortib olingan bo'lsa, Shuningdek bolaning o'z oila a'zolari bilan uchrashuvi sud qoidalari tomonidan ta'qiqlanmagan bo'lsa, unga ota - onalari bilan aloqa o'rnatib turish imkoniyatlarini taqdim etish zarur.

Ba'zida bolaning qondosh ota - onasi bilan munosabatlarni mustahkamlashda uning akasi, opasi, qarindoshi yoki do'sti vositachi rolini o'ynashi mumkin. Birinchi uchrashuv to'g'risida kelishib olinayotganda qayerda uchrashish to'g'risida o'ylab olish kerak. Bu kafe, saylgoh kabi "betaraf hudud" bo'lishi yoki tutingan ota - ona bolaning roziligi bilan uning ota - onasini uyiga taklif etishi mumkin.

Ko'pchilik bolalar ota - onalarini sog'inganlarini ochiq - oydin gapirmasalar ham aslida o'z ota - onalari bilan ko'rishishni istaydilar. Bolaning o'z qondosh ota - onasi bilan aloqada bo'lish istagini rag'batlantirish uchun quyidagi amaliy qoidalarga rioya qilish mumkin:

- aloqa o'rnatishga shoshilmang: balki bola hali bunga tayyor emasdir. Avvaliga bola ota - onasi bilan Shunchaki telefonda gaplashishi mumkin;
- ota - onalar bilan ularning farzandlari to'g'risida ijobiy mazmunda suhbatlashing;
- ota - onalarga bola bilan uchrashishni maslahat bering;
- ular bilan samimiy, ochiq bo'ling, tushunarli va kerakli hamda ularning shaxsiyatiga tegmaydigan so'zlarni topib gapiring;

Tutingan oilalarga joylashtiriladigan bolalar uchun vasiylik va homiylik organlari iloji boricha

- bir millatga mansub;

- bir dinga e'tiqod qiluvchi;
- bir xil tilda so'zlovchi;
- bola ehtiyojlarini tushunuvchi tutingan ota - onani topishlari kerak. Bolani oilaga qabul qilishdan avval tutingan ota - ona nimalar to'g'risida o'ylab ko'rishi kerak?
- Tutingan ota - onaning uyi bola avval yashagan uydan ancha farq qilishi mumkin. Farq qilish belgilari quyidagilardan iborat bo'lishi mumkin:
 - uy boshqa usulda va boshqacha vositalar bilan isitilishi;
 - karavotlar va o'rin - ko'rpa xolati boshqacha bo'lishi;
 - bu xonadonda kiyimlarni tartib bilan taxlash yoki shkafga joylash qat'iy talab qilinishi;
 - uyda hamma oyog'iga"shippak"lar kiyishi;
 - oilada taomlarning turi boshqacha;
 - oila a'zolari belgilangan vaqtda ovqatlanishga odatlanganligi;

Kim tutingan ota - ona bo'lishi mumkin?

Har bir xohlovchi shaxs ham tutingan ota - ona bo'la olmaydi. Har kim o'z nomzodligini berishi mumkin, lekin keyinchalik nomzodlar puxta ko'rikda saralab, tanlab olinadilar. Vasiylik va homiylik organlari bola uchun bola bilan bir millatga mansub, agarda bola dindor oilada tarbiyalangan bo'lsa, bir dinga mansub va bola ehtiyojlarini tushunadigan tutingan, ya'ni tutingan ota - onani topishga harakat qiladilar.

Bolani oilaga joylashtirish» nimani anglatadi?

- "Oila" tushunchasi turli insonlar uchun turlicha mazmunga ega bo'lishi mumkin. U quyidagilarni anglatishi mumkin:
 - er va xotin;
 - er, xotin va ularning farzandlari;
 - er, xotin va ularning ota-onalari yoki qarindoshlari;
 - nikohdan o'tmagan sheriklar (fuqarolik nikohi);
 - yangi oila qurgan, lekin ilgari ajrashgan er-xotinlarning birida birinchi nikohidan farzandi

Davlat vasiyligida bo'lgan bolalarning qondosh ota - onalari. Keyingi paytlarda tutingan tarbiyaning roli o'zgardi. Borgan sari tutingan ota - onalar ko'proq bolaning haqiqiy ota - onalari bilan hamkorlik qilmoqdalar yoki hech bo'lmaganda ular bilan aloqada bo'lmoqdalar. Kiyim, soch turmashi, nutqi, xulqi, pul, ovqat, shirinliklar, parhez, televizor ko'rishi, uyqu vaqti muammolariga tegishli nizoli vaziyatlarni hal etish davomida barcha tashvishlar tutingan zimmasiga

yuklanishi holatlari uchrab turadi, chunki uning uyida va bolaning qondosh oilasida turli qoidalar qabul qilingan bo‘ladi.

Bola ota - onasining uyidan jahli chiqib, g‘azablanib qaytishi mumkin. Balki u Shu yo‘l bilan o‘zining dovdirab qolganligi uchun alamini namoyon etayotgandir. Odatda, bolaning bunday xulqi uzoq davom etmaydi, ayniqsa, uni chalg‘itadigan biror qiziqarli holatlar bo‘lganda, bu holat tezda o‘tib ketadi.

Bolaning qondosh ota - onasi bilan uchrashishidan avval ular bilan nima uchun uchrashishini, uchrashuv qayerda va qancha davom etishini tushuntirish maqsadga muvofiqdir.

Agar siz bola oila a‘zolarining tug‘ilgan kunlari va boshqa muhim sanalarni yodingizda tutsangiz yaxshi bo‘lar edi. Agar mumkin bo‘lsa, bolaning otasi yoki onasini uning tug‘ilgan kuniga mehmonga chaqiring yoki bola bilan birga uning qondosh oilasiga oilaviy bayramga boring.

Bolaning qondosh oilasida amal qilinadigan bayramlar va odatlar sizga tanish bo‘lmasligi mumkin. Iloji boricha ularni bilib oling.

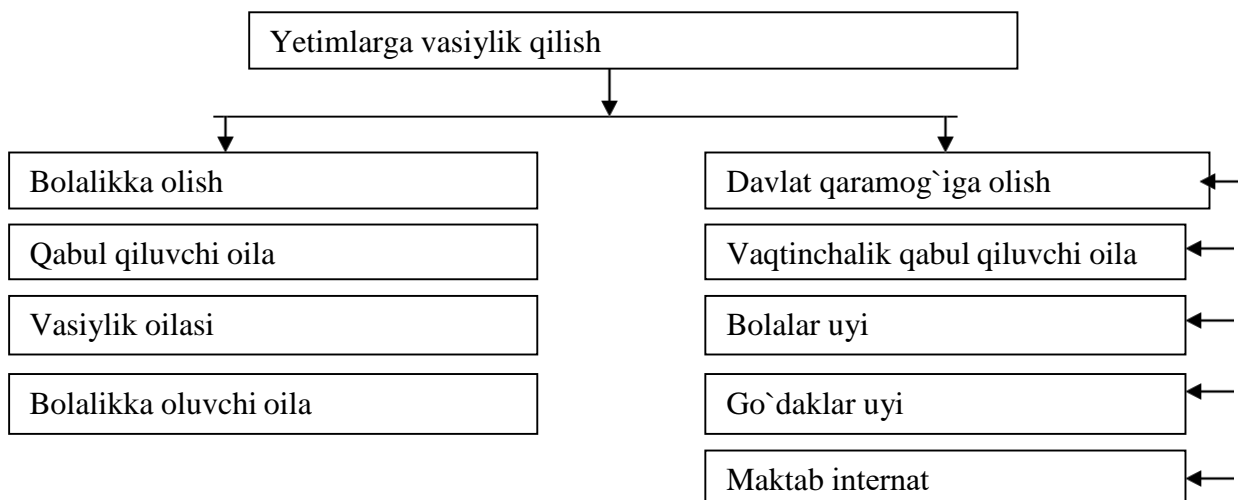
Har qanday holatda ham tutingan ota - onalar bolaning qondosh ota - onalarini hurmat qilishi kerak, chunki bola keyinchalik ular bilan yashashga qaytishi ehtimoli katta bo‘ladi.

Yetim bolalarga vasiylik qilish ikki yo‘l bilan amalga oshiriladi - bolalikka olish yoki davlat qaramog‘iga topshirish.

Davlat qaramog‘iga olishi - bolalikka olinmagan yetim - bolaga uni maxsus muassasalarga joylashtirish orqali tarbiyasi va rivojlanishi uchun sharoitlar yaratib berish.

Bola vaqtinchalik qabul qiluvchi oila, bolalar va go‘daklar uyi, maktab-internetga joylashtirilishi mumkin. Qabul qiluvchi oila bilan ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish bolalikka olingan bola turli xildagi qabul qiluvchi oilalarga - bolalikka oluvchi oila yoki vasiyat oilaga borib qolishi mumkin. Ular o‘rtasidagi farq shuki birinchi holatda bolani qarindoshlari topib olishadi, ikkinchisida, oila vazifasini bolaga qarindoshlik aloqalari bo‘lmagan shaxslar bajaradi. Vasiy oila sud qarori asosida aniqlanadi. Vasiy vazifalariga bolani tarbiyalash va rivojlantirish, uni huquqlarini himoya qilish kiradi. Vasiy bola egaligida bo‘lgan ko‘char va ko‘chmas mulklardan foydalanish va ularni saqlab qolishni ta‘minlaydi. Biroq o‘zi bu mulkdan foydalanish huquqiga ega emas. Bolalikka oluvchi oila bolaning yuridik jihatdan yangi oilasi hisoblanadi. Bola u oilaning familiyasini olishi mumkin. U oila unga boshqa ism ham berishi mumkin. Bolalikka olingan bolaning barcha

huquq va majburiyatlari o'z bolalarining huquq va majburiyatlariga tenglashtiriladi. Bolalikka olish bir nechta bosqichda o'tishi mumkin:

avval bolaga shu mintaqada yangi ota - ona topishga harakat qilishadi, agar buning imkoni topilmasa unda bolalikka oluvchilarni davlatdan tashqarida qidirishadi.

Bolalikka oluvchi oilaning yana bir turi mavjud: - *vaqtinchalik qabul oilasi*. Bu bizning jamiyatimiz uchun yangi hodisadir. Bunaqa oila bola shoshilinch tarzda oilasidan judo qilinsa (turli sabablar asosida; o'z oilasida inqirozli vaziyat, o'lim va boshqalar) zarur bo'lib qoladi. Vaqtinchalik qabul qiluvchi oila bolalikni himoya qilish shakllaridan biri sifatida bir qator rivojlangan davlatlarda keng tarqalgan. Biroq bizning davlatda bunday oila keng tarqalmadi.

Bu bizning davlatda kechayotgan iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy islohatlar yetimlarga vasiylik qilish bolalikka olish qabul qiluvchi oila, vasiylik oilasi. Bolalikka oluvchi oila Davlat qaramog'iga olish Vaqtinchalik qabul qiluvchi oila Bolalar uyi Go'daklar uyi Maktab internat bilan bog'liq. Aholining turmush darajasi yetarli darajada yuqori emas. Shuning uchun kamdan - kam holatlarda oilalar o'zlariga bu vazifani olishadi. Qabul qiluvchi ota - ona bolali oilalar, bolasiz oilalar, to'liqsiz oilalar, yakka shaxslar bo'lishi mumkin. Odamlarni bolani o'z oilasiga qabul qilishga undovchi bir qator sabablar mavjud.

Ular:

- fiziologik sabablarga ko'ra o'z bolasi bo'lmagan holatda bolali bo'lish xohishi;
- o'z bolasining vafot etishi; -
- yaqin qarindoshlarining vafot etishi;
- o'z bolalari ulg'aygach yana bolali bo'lish xohishi;

- jamiyatda muhtoj bolalarga rahmdillik hissi;
- yolg'izlik hissi;
- diniy sabab va boshqalar.

Vaqtinchalik qabul oilasi professional mutaxassislar oilasi bo'lgani bilan vasiylik oilasidan farq qiladi. Agar xorij tajribasiga murojaat qilsak, uning bir nechta belgilarini aniqlasak bo'ladi; bunday oilaning psixologik-pedagogik tayyorligiga mos tushuvchi malakaning mavjudligi, bu oila xizmatlariga haq to'lanishi; bolaning oilada bo'lish vaqti qabul qiluvchi ota - onaning ish staji muddati hisoblanishi va boshqalar.

Bola vaqtincha qabul qiluvchi oilada uning keyingi taqdiri xal bo'lgunga qadar yashaydi: o'z oilasiga qaytishi, bolalar uyi, internat yoki boshqa muassasaga yuborilishi. Bolaning o'z oilasiga qaytib kelishi bola oiladan ajratib olingan sabablarning o'zgartarilishini ko'zda tutadi. Bular ota - onasining davolanishi, oila inqirozining tugashi va boshqalar. Bolaning bu oilada bo'lish bir oydan bir necha yilgacha cho'zilishi mumkin. Bolaning qabul qiluvchi oilada qisqa muddatli bo'lish o'z oilasida inqirozli holatda, to'satdan ota - onasidan judo bo'lganda bolaga shoshilinch yordam ko'rsatilishini anglatadi. Bolaning qabul qiluvchi oilada uzoq muddat bo'lishi bola o'z oilasining uzoq rehabilitatsiya jarayoni yoki boshqa sabablar bilan izohlanishi mumkin. Vaqtinchalik qabul oilasiga kelayotgan bolalar kontingentining murakkabligini (ijtimoiy qarovsiz, kasallik, jismoniy va ruhiy nuqsonlar) inobatga olib oilalarda bu bolalarning normal rivojlanishi uchun alohida sharoitlar, g'amxo'rlik yaratilishi lozim. Bular bolaga boshdan kechirgan qiyin vaziyat bilan bog'liq stress holatidan chiqishga yordam beradi. Bunday oilaning asosiy maqsadi - biologik ota - onalar bilan aloqalarni ushlab turish va bolani o'z oilasiga qaytarib berish. Agar bolani o'z oilasiga qaytarishning imkoniyati bo'lmasa unda uning keyingi taqdiri borasida sud qarori chiqmaguncha vaqtinchalik qabul oilasida bo'lib turadi. Aslida bunday oila biologik oilada biror - bir inqirozli vaziyat yuzaga kelganda "tez tibbiy yordam" vazifasini bajaradi. Qabul qiluvchi oila institutining joriy qilinishi avvalambor bunday oilalarni tanlab olish, ularni bu faoliyatga tayyorlashning effektiv mexanizmini ta'minlaydigan normativ huquqiy bazaning yaratilishini talab qiladi. Qabul qiluvchi oilalar va ular vazifalarining farqlanishiga qaramay ijtimoiy pedagogning bu oilalar bilan ish yuritishini belgilab beruvchi bir qator umumiy qoidalarni ajratsak bo'ladi. Bu faoliyatni bir qator bosqichlarga

ajratsak bo‘ladi: oilalarni tanlash, ota - onalarni o‘qitish, bolalar ta’lim-tarbiyasi masalasi bo‘yicha faoliyatlarining patronajini o‘tkazish va boshqalar. Shuningdek, ijtimoiy pedagogning faoliyati doim boshqa mutaxassislar - ijtimoiy ishchilar, shifokorlar, psixologlar, defektologlar bilan hamkorlikda bo‘ladi. ijtimoiy pedagogik faoliyat har qanday boshqa faoliyat kabi faoliyat maqsadi, subyekt va obyekt, funksiyalari, tashkil qilish metodlari va usullari bilan aniqlanadi. Qabul qiluvchi oila bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishning maqsadi - oilada bolani normal tarbiyasi va rivojlantirish. Uning subyektlari yuqorida sanab o‘tilgan mutaxassislardir. Faoliyat obyekt oila va bola hisoblanadi. Qabul qiluvchi oila bilan ijtimoiy pedagogik ish yuritishni bir nechta bosqichlarga ajratib, bu bosqichlarda ijtimoiy pedagog faoliyatining funksiyalarini belgilasa bo‘ladi.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat bosqichlari ijtimoiy pedagog faoliyati vazifalari ijtimoiy pedagogik faoliyat metodlari:

1. Qabul qiluvchi oilani qidirish, axborot berish anketa so‘rovlari O‘tkazish, suhbat, intervyu
2. Bo‘lg‘usi qabul qiluvchi ota - onalarni o‘rganish, tashxis qo‘yish, (ilk) anketa so‘rovlari o‘tkazish, suhbat
3. Bola bo‘lgan muassasa va oilalarga tashrif buyurish (bolalar uyi, inqirozli oila) vositachilik kuzatuv, suhbat.
4. Bo‘lg‘usi qabul qilish oilani o‘rganish, tashxis qo‘yish (guruhlashgan), test o‘tkazish, suhbat, hujjatlarni o‘rganish.
5. Ilk ta’lim: ma’ruza, hikoya, suhbat, videofilmlar. Ta’lim berish. Ma’ruza, suhbat, kuzatuv, mashg‘ulotlar.
6. Bolani oilaga joylashtirish, ota - onalarga chuqur ta’lim berish Patronaj. Birinchi bosqich qabul qiluvchi ota - onalarni qidirish bilan bog‘liq.

Birinchi bosqich qabul qiluvchi ota - onalarni qidirish bilan bog‘liq. Bu mas’uliyatni bo‘ynilariga olmoqchi bo‘lgan shaxslar ariza bo‘lib unda o‘z familiya, ismlari, yashash manzili, uy telefoni, bolalarining yoshi, qaysi jinsdagi va necha yoshli bola olmoqchiligi, bola bilan qancha muddat birga bo‘lishlari va boshqalar ko‘rsatilgan bo‘ladi. Bu bosqichda ijtimoiy pedagog axborot funksiyasini bajarib, boshqa mutaxassislar bilan birgalikda so‘rovnoma o‘tkazishadi.

Ikkinchi bosqichda ariza topshirgan nomzodlarga anketa yoki boshqa bir hujjatni to‘ldirishni taklif qilishadi. Unda bo‘lajak ota - onalar oila tarixini bayon etishadi. O‘z turmush tarzlarini, oila a‘zolarining diniy

mansubligini, turmush o'rtloqlarning sog'ligi holatini, moddiy holatlarini, oilaga bola qabul qilish sabablarini xarakterlab berishadi. Anketa yoki axborot xaritasini ijtimoiy pedagog yana o'sha mutaxassislar bilan birgalikda ishlab chiqadi. Shunday qilib potensial qabul oilasining oldindan tashhiz qo'yiladi.

Uchinchi bosqich oila, bolalar uyi yoki bola joylashgan boshqa muassasaga ilk tashrifdan iborat. Bu bosqichda ijtimoiy pedagog bola hamda qabul qiluvchi oila o'rtasida vositachilik vazifasini bajaradi. U bolani kuzatadi, uning tarbiyasi bilan Shug'ullanayotgan shaxslar bilan suhbatlar o'tkazadi.

To'rtinchi bosqich oila va uning atrofdagilarni yaxshilab o'rganishni talab qiladi (chuqurlashgan tashhiz). ijtimoiy pedagog bo'lajak ota - onalar tomonidan to'ldirilgan anketa va ariza bilan tanishib chiqib, bevosita oila bilan tanishadi, oila a'zolari bilan suhbatlar o'tkazadi, undagi pedagogik iqlimni, oila a'zolarida yomon odatlar borligini va boshqa jihatlarni aniqlaydi. So'ngra ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar bilan birgalikda oilaning yaqin atrofdagilarini (qo'shnilar, hamkasblar, do'stlar) o'rganib chiqadi. Bu suhbat yoki maxsus ishlab chiqarilgan anketalar yordamida bajarilishi mumkin.

Beshinchi bosqich bo'lajak ota - onalarning ilk o'qitish bilan bog'liq bo'lib, unda ikki yoki uch kun mobaynida bola joylashgan muassasada nazariy bilimlar amaliy malaka oshirish o'tkaziladi. Bunda ijtimoiy pedagog ta'lim beruvchi funksiyasini bajaradi, kirish kurs dasturini ishlab chiqadi.

Oltinchi bosqich bolani qabul qiluvchi oilaga topshirish bilan bog'liq. Bu holatda asosiy faoliyat vasiylik va adliya organlari tomonidan bajariladi. Bolani oilaga topshirgan vaqtdan boshlab ijtimoiy pedagog patronaj o'tkazish funksiyasini bajaradi. Bolaning qabul qiluvchi oilasiga adaptatsiyasi boshlanadi. Bu esa ham bola ham ota - onalarga muammolar tug'diradi. Shuning uchun bu bosqichda kirish kursining davomli bo'lishi ota - onalarni o'qitishning chuqurlashtirilgan kursi o'tiladi. ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar bilan birgalikda yangi dasturni ishlab chiqadi. Qabul qiluvchi oilada ota - onalarni o'qitish mazmuni ko'p holatlarga bog'liq - bolani qanday oila bolalikka oldi (ko'p bolali, bolasiz, ota - ona bir kishi hisoblanadigan), qabul qiluvchi ota - onaning yoshi, bolalikka olishga undagan sabablar, oilaga qabul qilishgan bolaning shaxsiyati (yoshi, jinsi, biologik ota - onalarining bor - yo'qligi).

Bu mas'uliyatni bo'yunlariga olmoqchi bo'lgan shaxslar ariza bo'lib unda o'z familiya, ismlari, yashash manzili, uy telefoni, bolalarining yoshi, qaysi jinsdagi va necha yoshli bola olmoqchiligi, bola bilan qancha muddat birga bo'lishlari va boshqalar ko'rsatilgan bo'ladi. Bu bosqichda ijtimoiy pedagog axborot funksiyasini bajarib, boshqa mutaxassislar bilan birgalikda so'rovnomma o'tkazishadi. Ikkinchi bosqichda ariza topshirgan nomzodlarga anketa yoki boshqa bir hujjatni to'ldirishni taklif qilishadi. Unda bo'lajak ota - onalar oila tarixini bayon etishadi. O'z turmush tarzlarini, oila a'zolarining diniy mansubligini, turmush o'rtoqlarning sog'ligi holatini, moddiy holatlarini, oilaga bola qabul qilish sabablarini xarakterlab berishadi. Anketa yoki axborot xaritasini ijtimoiy pedagog yana o'sha mutaxassislar bilan birgalikda ishlab chiqadi. Shunday qilib potensial qabul oilasining oldindan tashhiz qo'yiladi. Uchinchi bosqich oila, bolalar uyi yoki bola joylashgan boshqa muassasaga ilk tashrifdan iborat. Bu bosqichda ijtimoiy pedagog bola hamda qabul qiluvchi oila o'rtasida vositachilik vazifasini bajaradi. U bolani kuzatadi, uning tarbiyasi bilan shug'ullanayotgan shaxslar bilan suhbatlar o'tkazadi. To'rtinchi bosqich oila va uning atrofdagilarni yaxshilab o'rganishni talab qiladi (chuqurlashgan tashhiz). Ijtimoiy pedagog bo'lajak ota - onalar tomonidan to'ldirilgan anketa va ariza bilan tanishib chiqib, bevosita oila bilan tanishadi, oila a'zolari bilan suhbatlar o'tkazadi, undagi pedagogik iqlimni, oila a'zolarida yomon odatlar borligini va boshqa jihatlarni aniqlaydi. So'ngra ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar bilan birgalikda oilaning yaqin atrofdagilarini (qo'shnilar, hamkasblar, do'stlar) o'rganib chiqadi. Bu suhbat yoki maxsus ishlab chiqarilgan anketalar yordamida bajarilishi mumkin. Beshinchi bosqich bo'lajak ota - onalarning ilk o'qitish bilan bog'liq bo'lib, unda 2-3 kun mobaynida bola joylashgan muassasada nazariy bilimlar amaliy malaka oshirish o'tkaziladi. Bunda ijtimoiy pedagog ta'lim beruvchi funksiyasini bajaradi, kirish kurs dasturini ishlab chiqadi. Oltinchi bosqich bolani qabul qiluvchi oilaga topshirish bilan bog'liq. Bu holatda asosiy faoliyat vasiylik va adliya organlari tomonidan bajariladi. Bolani oilaga topshirgan vaqtdan boshlab ijtimoiy pedagog patronaj o'tkazish funksiyasini bajaradi. Bolaning qabul qiluvchi oilasiga adaptatsiyasi boshlanadi. Bu esa ham bola ham ota-onalarga muammolar tug'diradi. Shuning uchun bu bosqichda kirish kursining davomli bo'lishi ota - onalarni o'qitishning chuqurlashtirilgan kursi o'tiladi. Ijtimoiy pedagog boshqa mutaxassislar bilan birgalikda

yangi dasturni ishlab chiqadi. Qabul qiluvchi oilada ota - onalarni o'qitish mazmuni ko'p holatlarga bog'liq-bolani qanday oila bolalikka oldi (ko'p bolali, bolasiz, ota - ona bir kishi hisoblanadigan), qabul qiluvchi ota - onaning yoshi, bolalikka olishga undagan sabablar, oilaga qabul qilishgan bolaning shaxsiyati (yoshi, jinsi, biologik ota - onalarining bor - yo'qligi). Davlat qaramog'i muassasalarida ijtimoiy pedagog faoliyati Bolalarning asosiy ijtimoiy muammolari ularning psixofiziologik maqomi va ular yashayotgan jamiyatning obyektiv holatidan kelib chiqadi. Haqiqiy, uyg'un oila hayotini ko'rmagan bolalar juda kam holatda to'liq oilaviy munosabatlarni qura olishadi. Bunday sharoitlarda ijtimoiy muhim qadriyatlar - oila, nikoh, bolalar, ota-onalarning qadriya pasayadi. So'nggi yillarda oilaviy aloqalar tuzimi ishda ham inqirozli o'zgarishlar ro'y berdi, chunki aksariyat ota - onalar bolalarini nafaqat ijtimoiy, balki fiziologik jihatdan ham ta'minlay olmadilar. Kambag'allik va uning oqibatlari bola, o'smir olamini vayron etadi, chunki uning ota - onasi, tabiiy himoyachilari bolaning barcha ehtiyojlarini qondirishga qurbi yetmaydi. Qarovsiz qolgan bolalar-oilaviy aloqalarning barbod bo'lishi natijasidir. Ijtimoiy yetimlar soni borgan sari oshib bormoqda. Shuning uchun davlat birinchi navbatda bolani oilada saqlab qolish va u davlat muassasasiga tarbiyalash uchun topshirishni oldini olishga barcha kuchini ishga solmoqda. Agar bolani oilada saqlab qolish iloji bo'lmasa, u uchun yangi oila qidiriladi. Biroq bolani yangi oila yoki tarbiya muassasasiga topshirayotganda bolaning etnik guruhi, mahalliy an'analari bilan bog'liq muhitda qolishi uchun barcha narsa qilinadi. Har bir davlatda bola tarbiyasi va rivojlanishiga tegishli ijtimoiy qarorlar tizimi tuzilmoqda va mustahkamlanmoqda. ularni quyidagi variantlarni kirgizsak bo'ladi: bolani o'z oilasida saqlab qolish, o'z oilasiga qaytarish, davlat ichida bolalikka olish, boshqa davlatda bolalikka olish, maxsus tarbiya muassasalariga topshirish. Agar bola bolalikka olinmasa yoki qabul qiluvchi oilaga topshirilmasa unda uning tarbiyasi va rivojlanishi bilan davlat muassasalari shug'ullanadi. Go'daklar uyida 3 yoshgacha bo'lgan tashlandiq bolalar, tug'ma yyetimlar tarbiyalanadilar, keyinchalik ular yoki bolalikka olinadilar yoki bolalar uyi hamda maktab internatlarga o'tishadi. Bolalar uyining maktab internatdan asosiy farqi uning tarbiyalanuvchilari shu atrofdagi maktablarda ta'lim olishadi, maktab - internat tarbiyalanuvchilari esa o'sha muassasaning o'zida ham yashashadi ham ta'lim olishadi. O'z oilasidan boshqa joyda ulg'ayayotgan bola-doimo g'ayitabiy hodisadir.

Go'dak hayotining ilk haftalarida hayotga eng qulay sharoitlarda onasiz tarbiya 90% holatlarda uning rivojlanishining buzilishiga olib keladi. Internat turidagi muassasalarda tarbiyalanayotgan bolalar ruhiy va emotsional deprivatsiyadan azob chekishadi, sensor jihatdan och qolishadi, ular real hayotdan ajratib olinganlar. Bolalar uylari, maktab internatlarini deyarli barcha tarbiyalanuvchilari ruhiy jarohatniboshdan kechirishgan, bu esa ularning rivojlanishi uchun yomon oqibatlariga olib kelishi mumkin. Bunday bolalar chuqur ijtimoiy pedagogik qarovsizlik holatida bo'lishadi. Ijtimoiy tarbiya sharoitlari, emotsional-shaxsiy aloqalarning sustligi, oilaviy hayotning imitatsiyasi ijtimoiy infantilizm, kommunikativ muammolarni keltirib chiqaradi. Bu vaziyatda go'daklar uylari, bolalar uylari, maktab - internatlar nafaqat ta'lim - tarbiya funksiyalarini bajarishga qaratilganlar, ular bolaning normal ijtimoiylashuvi, uning to'liq rivojlanishini ta'minlashadi, nuqsonlarini to'g'irlashadi, tarbiyachilarning huquqiy va psixologik himoyalarini ta'minlashadilar. Bu faoliyatda bolalar va o'smirlarning psixologik xususiyatlarini yaxshi tushunadigan ijtimoiy pedagog o'z o'rniga ega. Go'daklar uyida tarbiyalash xususiyatlari Go'daklar uyi yosh bolalarni tarbiyalash tizimida alohida o'rin egallaydi. Bu tarbiyaviy-sog'lomlashtirish muassasalari ota - onasi qaramog'isiz qolgan bolalarga oila o'rnini bosishga, ona mehridan judo bo'lgan bolaning normal rivojlanishi uchun barcha sharoitlarni yaratishga qaratilgan. Hozirgi kunda go'daklar uyining moddiy bazasi ancha kengaydi, ulardagi tarbiyaviy ishlar ham yaxshilandi. Tarbiyaning ilmiy asoslangan asosiy qoidalarining amalga oshirilishi bolalar rivojlanishida ijobiy natijalarga olib kelmoqda. Go'daklar uylarida bolalar tarbiyasi tizimining effektivligini belgilab beruvchi asosiy omil tarbiyachilarning insoniyligi, o'z ishiga mas'uliyat bilan yondashishi hisoblanadi. Har bir tarbiyalanuvchiga mehr bilan munosabatda bo'lish bolalar sog'ligi va rivojlanishi bilan bog'liq bo'lgan asosiy shartdir. Go'daklar uyi tarbiyachisi nafaqat tibbiy va pedagogik ma'lumotli bo'lishi, balki yuqori axloq, madaniyatga ega bo'lishi, bolalarni sevishi lozim. Bolalar uylarida bolalarning tarbiyalanishi va rivojlanishi uchun sharoitlar yaratishda bolalarning yoshini emas, uning sog'ligi, holati va yetishgan rivojlanish darajasini inobatga olish kerak. Bolalarning bir qismi tarbiya jarayoniga yoshiga qarab qurilishi mumkin, biroq aksariyat tarbiyalanuvchilar o'zlaridan ancha kichik yoshli bolalarga mos keluvchi ta'lim tarbiyaga ehtiyoj seziladi. Odatda go'daklar uyiga ijtimoiy noxush

oilalardan kuchsizlangan go'daklar kelib tushishadi, ularning ba'zilari esa bundan oldin uzoq vaqt shifoxonada ham davolanishgan. Ularga alohida e'tibor qaratish lozim. Go'daklar uyining spetsifik xususiyatlari bola organizmi rivojlanishiga ta'sir ko'rsatadigan o'z salbiy jihatlariga ham ega. Odatda tarbiyachining har tomonlama rivojlanishini ta'minlash qiyin bo'ladi. Biroq bu go'daklar uyining asosiy maqsadi hisoblanadi. Tarbiyachi va ijtimoiy pedagog noxush omillarning bolaga ta'sirini susaytirishi, bola hayotini taassurotlar bilan boyitishi lozim. Go'daklar uyining asosiy vazifasi bolalarning to'liq jismoniy va ruhiy rivojlanishlarini ta'minlashi, ularni jamiyat hayotiga tayyorlash, ularning ijtimoiy adaptatsiyalarini yengillashtirishdir. Go'daklar uyida pedagogik ishni tashkil qilayotganda yosh bolalarning asab - ruhiy rivojlanishlari qonuniyatlariga tayanish, ularning quyidagi xususiyatlari: jadallik, bolalar organizmining past qarshilik ko'rsatish darajasi, jismoniy va ruhiy rivojlanishning yaqin o'zaro munosabati, bolalarda kattalar bilan muomala qilishga, ijobiy emotsiyalarga, harakat faolligiga, yangi taassurotlarga katta ehtiyoj borligi kabilarni inobatga olish lozim. Go'daklar uyida bolalar sog'ligini saqlashga, xususan ularning asab tizimlarini asrashga katta e'tibor beriladi. Bu esa harakat, nutq, xotira, diqqat, tafakkur, tasviriy faoliyat, estetik va axloqiy rivojlanish asosi hisoblanadi. Go'dak hayotining ilk uch yili ichida kerakli ko'nikmalarni egallay olmasa keyinchalik buni o'rnini to'ydirishning iloji bo'lmaydi. Shuning uchun go'daklar uyining vazifasi bolaga hayotining ilk oylaridanoq rivojlanishdan ortda qolishga imkon bermaslik. Go'daklar uyida tarbiyalanayotgan bolalar kontingenti bir qator xususiyatlari bilan ajralib turishadi. ijtimoiy noxush oilalardan kelib tushgan aksar bolalar noxush ijtimoiy va biologik analizga egalar. Agar xizmat ko'rsatuvchi shaxslar bola qichqirig'iga vaqtida javob bermasalar bolada shaxsiy-emotsional muomala aloqasi o'z vaqtida shakllanmaydi. Natijada hayotining ilk yilidayoq uning yurish-turishida ikki nuqson paydo bo'lishi mumkin. Birinchisi, bola passiv, harakat va emotsional faolligi past, bu esa salbiy odatlar (bammoq so'rish, boshini qimirlatib o'tirish)ning paydo bo'lishiga olib keladi. Ikkinchisi, notinch uyqu, sababsiz yig'i, boshqa bolalarga agressiv munosabat va buning natijasi yurish - turishida salbiy streotiplar paydo bo'lishidir. Bu nuqsonlari bor bolalarda kattalar bilan kam muomalada bo'lish nutq rivojining ortda qolishiga sabab bo'ladi. Hayotning ilk yilida oliy nerv sistemasining shakllanishiga yetarli e'tibor bermaslik bu tizimning rivojiga

keyinchalik ham o'z ta'sirini ko'rsatadi. Hayotining ikkinchi yilida bolaning anglash faolligi susayadi, bola xonada maqsadsiz harakatlanadi, yangi odamlardan qo'rqadi yoki aksincha ular bilan ortiqcha jismoniy aloqaga intiladi. Nutq rivojlanishi ortda qolaveradi, salbiy odatlar ham saqlanib qoladi. Hayotining uchinchi yilida bolada mavhum anglashning ilk belgilari namoyon bo'lishi lozim: bola o'zini shaxs sifatida ajrata boshlaydi, uning nutqi muomala vositasiga aylanishi mumkin va boshqa go'daklar uyida tarbiyalanayotgan bolalarda bu borada ortda qolish kuzatilishi mumkin. asabiy namoyon bo'lishlar kuchayadi (bolaga biror narsa rad etilganda yig'i bilan o'zini polga tashlashi mumkin), boshqa bolalarga, ba'zan kattalarga nisbatan agressivlik kuchayadi. Bular mikro ijtimoiy muhit xususiyatlari va sog'liq holati kabi obyektiv sabablarning natijasidir. Bunda kattalar bilan muomala qilishning yetishmasligi va ijobiy emotsiyalarning kamligi asosiy o'rin tutishini inobatga olib, bularning o'rnini bolaga tarbiyaviy ta'sir orqali to'ldirishga harakat qilish lozim. ijtimoiy pedagog oliy nerv faoliyatining rivojlanishini xarakterlaydigan normativ ko'rsatkichlardan kelib chiqishi kerak. Go'daklar uyida bolalarning ijtimoiy adaptatsiyasi jarayonida ijtimoiy pedagogning o'rnini Bola hayotining ilk yillarida unda u o'sib - rivojlanayotgan mikro ijtimoiy muhit talablarini aks etuvchi ijtimoiy yurish - turishning muayyan turi shakllanadi. Mikro ijtimoiy muhitning o'zgarishi yurish - turishning o'zgarishini ham keltirib chiqaradi. Bu esa yoshlik davrida anchagina mushkul vazifa bo'lib odatda adaptatsion sindrom rivojlanishiga olib keladi. Go'daklar uyida bolalar doimo bolalar muassasasining mikro ijtimoiy muhitida bo'lishadi va bu muhit ular uchun ijtimoiy yurish - turishni shakllanishining asosi hisoblanadi. Bu sharoitlarda bolalar oiladagidan barvaqtroq tengdoshlari bilan muomalaga ko'nikishadi, kattalar bilan aloqalarga kirishishadi.

Bolalar uyida go'dak ijtimoiy yurish - turishning stereotipini o'zgartirish zarurati haqida gapirganda uch asosiy holatni nazarda tutish lozim:

1. Bola hayotining ilk oylarida shifoxonadan to'g'ri go'daklar uyiga o'tkaziladi.
2. Bola yoshiga qarab boshqa guruhga o'tkaziladi.
3. Bola bolalikka olinadi yoki bolalar uyiga topshiriladi. Albatta kam uchraydigan holatlar ham bo'lishi mumkin. Masalan, bola go'daklar uyiga to'g'ri oilasidan kelib tushadi yoki onasi uni go'daklar uyiga tashlab ketadi, barcha sanab o'tilgan holatlar o'z xususiyatiga egalar, u

yoki bu darajada adaptatsion sindromni keltirib chiqarishadi. Shuning uchun biz ularga batafsil to'xtalamiz. Adaptatsiya atamasi "ko'nikish" degan ma'noni bildiradi. Barcha tipik mavjudotlarning muayyan iqlim, hududda rivojlanishiga ko'nikish xususiyati. Evalyutsiyaning darajasi qanchalik yuqori bo'lsa, organizmning evalyutsion imkoniyatlari ham shuncha yuqori bo'ladi. Insonning boshqa tipik mavjudotlardan farqi uning ijtimoiy muhitda mavjud bo'lishidir. Inson uchun ijtimoiy muhit boshqa sharoitlar (iqlim, harorat, ovqatlanish va boshqalar) kabi obyektiv ta'sir omili hisoblanadi. Insonning kelgusidagi o'zgarishlarga oldindan tayyorgarlik ko'rishi, o'zgargan ijtimoiy sharoitlar munosabati bilan bosh - turishni qayta qurish ijtimoiy adaptatsiya deyiladi. Muayyan mikro ijtimoiy muhitda (ish, oila va boshqalar) insonda u yoki bu ijtimoiy sharoitlarga adekvat yurish - turish jihatlari paydo bo'ladi. Ijtimoiy adaptatsiyada eng muhim rolni miya po'stlog'i bajaradi. Ijtimoiy adaptatsiyadagi ruhiy faoliyatning kuchayib ketishi yoki odatiy yurish-turish shakllarini o'zgartirish zaruriyati yuzaga kelgan qizg'inlik sabablari hisoblanadi. Ijtimoiy adaptatsiyaning muvaffaqiyatli kechishi uchun markaziy nerv tizimi hujayralarining chidamlilik darajasi, nerv jarayonlarining kuchi muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy adaptatsiya imkoniyatlari faqatgina tug'ilgandan so'ng rivojlanadi, oliy nerv faoliyati tizimi rivojidan ajralmas hisoblanadi. Bola dunyoga kelgach inson tomonidan yaratilgan muhitga tushadi. Kattalarning ta'siri va shaxsiy faoliyat natijasiga bolada shu muhitga mos tushuvchi yurish - turish reaksiyalari paydo bo'ladi. Turli yosh davrlarida bolalar va o'smirlar mikro ijtimoiy muhit o'zgarishlariga duchor kelishadi va bu o'zgarishlar ularning yurish-turishiga ta'sir ko'rsatadi. Ijtimoiy pedagogning bolalar uyidagi faoliyati bolani ijtimoiy munosabatlarga qo'shish va uning boshqalar muomalasini kengaytirish, ishoniy munosabatlarga kirishish qobiliyatini rivojlantirishga yo'naltirilgan bo'lishi kerak. Ijtimoiy pedagog go'daklar uyi tarbiyachilari va boshqa xodimlari bilan yaqin hamkorlik yuritib, bolalarda ijtimoiy adaptatsiya qobiliyatini rivojlantirishning metodlarini bilishi lozim. Go'daklar uylarida tarbiyalanayotgan bolalar o'z adaptatsion mexanizmlari bilan mashg'ulot o'tkazish uchun kamroq imkoniyatlarga egalar, demak ularda ijtimoiy ko'nikish darajasi ham ancha past. Suning uchun o'zgargan sharoitlarga o'tish ular uchun qiyin omil hisoblanadi. Ustiga ustak go'daklar uyi bolalari og'irlashgan biologik va ijtimoiy anamnezga egalar, ularning rivojlanishi va sog'ligi ko'rsatkichlari ham doimo

optimal emas. Bu jihatlar ham markaziy nerv tizimi ishchanligini tushiradi. Maktabgacha yoshdagi bolalar funksional tizimning ko'pgina tarkibiy qismlarining xomligi xarakterli bo'lib, bu ularda adaptatsion mexanizmlar tizimida qizg'inlik holatlarini tez paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Go'daklar uylari bolalari esa ruhiy stress holatiga juda oson tushishadi. Adaptatsiyaning barcha shakllarini o'rganish bolaning yangi muhit sharoitlariga ko'nikishi bosqichlarini, shuningdek adaptatsion bosqichning murakkabligi darajasini belgilovchi omillarni aniqlash imkonini berdi.

Ko'nikish bosqichlari:

1. Keskin davr yoki dezadaptatsiya bosqichi. Bu bosqichda yangi mikroijtimoiy muhit talablari va odatiy yurish - turish stereotiplari o'rtasida kelishmovchilik mavjud bo'ladi. Bu vaqtda ayniqsa yurish - turish parametrlarida-kattalar bilan munosabatlar, nutq faolligi, o'yinlarda o'zgarishlar ko'p bo'ladi. SHuningdek, tana og'irligining kamayishi, infeksiyalarga qarshilik ko'rsatishning pasayishi kabi hodisalar ham kuzatiladi.

2. Adaptatsiyaning o'zi. Bunda bola yangi muhitni faol o'zlashtirib unga mos keluvchi yurish - turish shakllarini ishlab chiqadi. Bu davrda turli tizimlardagi chetga chiqishlarning kamayishi kuzatiladi. Hammadan tez ishtaha (15 kun) normallashadi, uyqu va emotsional holat vaqti cho'ziladi. o'yin va nutq faoliyati esa hammasidan keyin o'z o'rniga qaytadi (60 kungacha).

3. Kompensatsiya davri. Bunda organizm faoliyati to'liq normallashadi.

Birinchi va ikkinchi bosqichlarning xarakter va xususiyatlari adaptatsiyani murakkabligi bo'yicha tasniflash imkonini beradi. Yengil adaptatsiya. Bola yurish - turishidagi buzilishlar muddati 20 kun bo'ladi. Bunda ishtahaning ham biroz pasayishi kuzatiladi. 10 kun mobaynida bola iste'mol qiladigan narsalar hajmi normasiga qaytadi, uyquning tiklanishi 7-10 kunda ro'y beradi, emotsional holat, nutq faoliyati va bolalar bilan o'zaro munosabatlar 15-20 kun ichida normallashadi. Shu bilan birga kattalar bilan munosabatlar deyarli o'zgarmaydi, harakat faoliyati ham pasayadi. Bola adaptatsiya davrida kasallikka chalinmaydi. O'rta og'irlikdagi adaptatsiya. Bola yurish - turishida barcha buzilishlar yaqqol namoyon bo'ladi va ularning muddati ancha uzoq. Uyqu va ishtaha 20-30 kunda normallashadi, mo'ljal olish faoliyatining buzilishi o'rtacha 20 kun davom etadi, nutq faoliyat 20-40 kungacha qayta tiklanmaydi. Emotsional holat bir oy mobaynida beqaror bo'lib turadi,

harakat faoliyatining tiklanishi 30-35 kunda sodir bo‘ladi. Bu davrda ham kattalar bilan o‘zaro munosabatlar buzilmaydi. O‘rta og‘irlikdagi adaptatsiya respirator indeksiyasi kabi kasalliklar paydo bo‘lishi mumkin. Adaptatsiyaning bu yo‘nalishi bolalarda odatda 9 oylik yoshdan 1,5 yoshgacha qayd etiladi. Biroq agar bolalarda sog‘liq bilan bog‘liq muammolar bo‘lsa yoki go‘daklar uyida sog‘lomlashtirish-tarbiya ishi yomon tashkil qilingan bo‘lsa har qanday yoshdagi bolada bu holatlar qo‘zg‘atilishi mumkin. O‘rta og‘irlikdagi adaptatsiya bolalarda bir guruhdan boshqa guruhga o‘tkazilayotganda, statsionardan go‘daklar uyiga kelib tushganda namoyon bo‘ladi. Og‘ir adaptatsiya. Bu adaptatsiya turi muddatining uzunligi (2 - 6 oy va ko‘proq) va barcha alomatlarining og‘irligi bilan xarakterli hisoblanadi. Organizmning ko‘nikish imkoniyatlarining shakllanishi bola ruhiyatining emotsional - ijtimoiy va bilib olish sohasi bilan yaqin bog‘liq hisoblanadi. Emotsional muvozanat va shu asosda shakllanadigan anglab olish faoliyatining yuqori darajasi yengil va muvafaqqiyatli adaptatsiyani ta‘minlaydi. Bolani ijtimoiy adaptatsiyadan xalos etish kerak ekan deb o‘ylash noto‘g‘ri hisoblanadi. ijtimoiy pedagogning vazifasi bolaning adaptatsion imkoniyatlarini maqsadga muvofiq shakllantirish va mashq qildirishdir. Chunki bola o‘z adaptatsion imkoniyatlarisiz o‘zini turli ijtimoiy hodisalarda to‘g‘ri tuta olmaydi. Adaptatsion qobiliyatlarni mashq qildirishmasalasi go‘daklar uyida bolalar hayotini tashkil qilishning eng muhim masalalaridandir. Bola yangi muhit sharoitlariga yengil adaptatsiya darajasida ko‘nikishga intilish va adaptatsiyaning og‘ir buzilishlariga yo‘l qo‘ymaslik lozim. Go‘daklar uyida bolalar hayotini tashkil qilar ekan ijtimoiy pedagog unga sog‘lomlashtirish ishining elementlarini qo‘shishga harakat qilishi kerak.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining eng muhim yo‘nalishlariga quyidagilar kiradi:

1. Bola rivojlanishining va sog‘ligining optimal holatini ta‘minlash.
2. Bola bilan doimo muloqatda bo‘ladigan kattalar tarkibining barqarorligini ushlab turish uchun ikki yoshgacha bolaga xizmat qiluvchilar sonini cheklab turish.
3. 12-13 oylardan boshlab bolani unga doimiy xizmat qiluvchilar orqali boshqa qayta shaxslar, go‘daklar uyining boshqa xonalari, haydovchilar, kO‘cha transporti bilan tanishtirishi lozim.
4. Bola hayotining 3 yoshda bolalarni go‘daklar uyidan tashqariga ko‘proq chiqarish kerak, maktab o‘quvchilari bilan uchrashuvlar tashkil

qilish lozim. Endigina go'dakoar uyiga qabul qilingan bolalarning hayotiga kelsak, bunda avvalambor bola qayerdan kelayotganini (o'z oilasi yoki statsionardan) aniqlash va shu bilan birga bolaning shu paytgacha bo'lgan rejimini saqlab qolishi lozim. Ayniqsa ovqatlanish rejimini nihoyatda ehtiyotlik bilan o'zgartirish lozim: avvalambor ichimlik miqdorini 50 - 100 gramm ko'paytirish kerak va glyukoza qo'shilgan qorishma berish ham maqsadga muvofiqdir. Shuningdek 15 - 20 kun mobaynida hech qanaqa sanchish protseduralarini ham o'tkazmaslik lozim.

5. Bolani guruhdan guruhga o'tkazganda uni avvaldan (1 - 2 oy avval) yangi xonasi, bolalar, xizmat ko'rsatuvchi shaxslar bilan tanishtirish kerak. Yangi guruhdagi ayniqsa ilk kunlarda bola e'tibor, mehrga muhtoj bo'ladi. Unga eski guruhidan o'zi bilan biror bir o'yinchoqni olib kelishga ham ruxsat bersa bo'ladi. Adaptatsion davr mobaynida rejimli o'zgartirish, emlash o'tkazishga ruxsat berilmaydi. Adaptatsiya varaqasi yoki guruh kundaligiga adaptatsion davrning yakunlanishini aniqlash uchun bolaning yurish - turishi, ishtaxasi, uyqusi haqidagi ma'lumotlarni qayd etib borish kerak.

Go'dakning go'daklar uyiga oiladan topshirilishi ham bolaning maktabgacha tabiya muassasaga kirishi kabi tashkillashtiriladi. Biroq shuni yodda tutish lozimki, go'daklar uyiga kirishdagi vaziyat ancha murakkabdir. Bola uchun odatiy sharoitlar birdan o'zgaradi, u yaqinlaridan judo bo'ladi, o'zini hech kimga kerak emas deb hisoblaydi. Bu holatda stress juda kuchli namoyon bo'ladi va og'ir adaptatsion sindrom ham paydo bo'lishi mumkin. ijtimoiy pedagogning vazifasi bola bilan ko'proq shaxsan aloqa qilish, uning stress holati keltirib chiqargan yurish - turish buzilishlarini to'g'ri anglab yetish, bolaga bu og'ir sinovni yengishga harakat qilishdir. Bolalar uylarida ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish Bolalar uylari yosh alomatlariga ko'ra maktabgacha yoshdagi bolalar uylari, maktab o'quvchilari bolalar uylari va turli yoshdagi bolalar uchun bolalar uylariga bo'linishi mumkin.

Bolalar uylarining asosiy vazifalari quyidagilardan iborat:

1. Bolaning normal rivojlanishini ta'minlab beruvchi qulay sharoitlar yaratib berish;
2. Bolalar sog'ligini saqlash;
3. Bolaning ijtimoiy himoyasini tibbiy pedagogik va ijtimoiy adaptatsiyasini ta'minlash;
4. Tarbiyachilar huquq va manfaatlarini himoya qilish;

5. Bolalarning ta'lim dasturlarini o'zlashtirishi hamda shaxs, jamiyat, davlat manfaati yo'lida yetarli ta'lim olish;
6. Tarbiyalanuvchilarning umumiy madaniyati, hayotga adaptatsiyasini shakllantirish;
7. Tarbiyalanuvchilarning o'z - o'zini rivojlantirish va belgilab olish ehtiyojlarini shakllantirish.

Yetim bolalarni qaramoqqa olish uchun maxsus muassasalar, yetimxonalar mavjud. yetimxona faoliyatining o'ziga xos xususiyatlari shundaki, bu muassasa ota - ona qaramog'isiz qolgan bolalarning vaqtinchalik yashash joyidir. Ushbu muassasaning maqsadi qiyin hayotiy vaziyatlarda qolib ketgan bolalarni vaqtinchalik yashash joyi bilan ta'minlash va keyinchalik ularni ijtimoiy institutlarga joylashtirish. Mamlakatda ijtimoiy iqtisodiy vaziyatning o'zgarishi bu muassasalarning ko'pgina muammolari - bolalar ta'lim - tarbiyasi, adaptiv rehabilitatsion muammolarni hal qilishga yangi yondoshuvlar ishlab chiqishni talab qiladi. Ota - ona qaramog'isiz qolgan bolalar tarbiyalanayotgan davlat qaramog'i muassasalari faoliyatining asosiy maqsadi bu muassasalardagi bolalarning ijtimoiy himoyasini ta'minlash, tibbiy rehabilitatsion xarakterdagi chora - tadbirlarni amalga oshirish, bolalarga ta'lim berishni tashkillashtirishdir. Bolalar uyi davlat qaramog'idagi bolalarning eng tipik muassasasi hisoblanadi. Tarbiyalanuvchilarda keng qamrovli ijtimoiy, tibbiy, psixologik, pedagogik muammolarning borligi tufayli bolalar uyida ijtimoiy pedagogik faoliyat yuritish zaruriyati tug'iladi.

Ijtimoiy pedagog faoliyatining vazifalari:

1. Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy qarovsiz ahvolga tushishlari sabablarini tahlil qilish;
2. Bolalar va o'smirlarga ko'nikma olishlari uchun ijtimoiy pedagogik yordam ko'rsatish;
3. Barcha tarbiyalanuvchilarni ularga qiziqishlarini ijtimoiy foydali faoliyatga jalb qilish;
4. Tarbiyalanuvchilarning ijtimoiy maqomini tiklashi uchun pedagogik kollektiv xarakterlarini tartibga solish;
5. Turli sotsial institutlar vakillari bilan o'zaro munosabatga kirishganda bolalar huquqlarini himoya qilish.

Nazorat savollari:

1. Oilaning bugungi kundagi muammolari haqida fikr yuriting.
2. Demokratik jamiyatda oila funksiyalari nimalardan iborat?
3. Oila maqomi tushunchasi va uning darajalari?
4. Ijtimoiy pedagogning g'ayri ijtimoiy oiladagi faoliyati?
5. Oilaga pedagogik yordam ko'rsatishning asosiy shakllari qaysilar?
6. "Vasiylik", "bolalikka olish", "qaramog'iga olish" tushunchalariga ta'rif bering.
7. Qabul qiluvchi oila nima?
8. Ijtimoiy pedagogning qabul qiluvchi oila bilan ishlashining asosiy metodlari qaysi?
9. Ijtimoiy pedagogning go'daklar uyidagi faoliyatining xususiyatlari.

4-MAVZU: DEVIANT XULQ – IJTIMOIY-PEDAGOGIK MUAMMO SIFATIDA

REJA:

1. Me'yor va me'yordan og'ish: tushuncha va tavsif
2. Me'yordan og'ish va deviatsiya turlari
3. O'smirlarda deviant xulq - atvorning kelib chiqish sabablari

Me'yor va me'yordan og'ish: tushuncha va tavsif

Me'yor va me'yorlardan chekinish(og'ish) tushunchasi Har qanday jamiyatda, u jamiyat qaysi rivojlanish bosqichida bo'lishidan qat'iy nazar, doimiy e'tiborga muhtoj odamlar bor. Bular o'z jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishida chetga chiqish, og'ish bor bo'lgan odamlardir. Bunaqa odamlar doim bir guruh bo'lib ajralishgan, jamiyat va davlatda ularga nisbatan alohida munosabat shakllangan.

Zamonaviy AQSH va Yevropa davlatlarida u yoki bu og'ishlarga ega jamiyatga integratsiyalashuvi konsepsiyasi amalga oshirilmoqda. U konsepsiyaga ko'ra bu odamlar ham jamiyatning teng huquqli biroq ba'zi bir muammo yoki cheklangan imkoniyatlarga ega a'zosi sifatida ko'riladi. Hozirda cheklangan imkoniyatli shaxslar soni butun dunyoda

shu jumladan, O‘zbekistonda ham ortib borayotgani sababli, bu muammo yanada jiddiylashmoqda.

Shuning uchun bunaqa odamlar avvalambor bolalarning ko‘payishini rejali ijtimoiy hal qilishni talab qiluvchi doimiy omil sifatida qarash lozim. Me‘yor tushunchasi tibbiyot, psixologiya, pedagogika va sotsiologiya fanlarida keng qo‘llaniladi. Unga aniq bir ta‘rif berish juda qiyin. Masalan bitta tibbiyotning o‘zidagina me‘yor tushunchasiga 200 dan ortiq ta‘rif berilgan.

Umumiy holda me‘yor - bu obektiv voqelikni belgilovchi ideal bilim, real voqealikni tavsiflovchi o‘rtacha statistik ko‘rsatkichdir.

Tibbiyotda, psixologiyada, sotsiologiyada me‘yorlarning o‘z tasnifi, parametrlar, ko‘rsatkichlari mavjud. Belgilangan jamiyat tomonidan qabul qilingan va tan olingan me‘yorlarga mos kelmaslik jarayoni ikkinchi bir tushuncha-chekinish yoki oqish bilan belgilanadi. Ijtimoiy pedagogika “me‘yor” hamda “me‘yorlardan chekinish” masalalari muhim ahamiyat kasb etadi. Ular bolalarning ijtimoiy xulqi va rivojlanish jarayonini tavsiflashda yordam beradi. Chekinishlar asosan, negativ va pozitiv xarakterga ega. Masalan, bola rivojlanishida aqliy qo‘llanilgan ham, qobiliyatlik ham normadan og‘ish hisoblanadi. Xulq - atvordagi jinoyatchilik, aroqxo‘rlik, giyohvandlik va boshqa salbiy og‘ishlar ham shaxsning ijtimoiy shakllanish jarayoniga ham jamiyat rivojlanishiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Negativ chekinishlarga aqli zayiflik, shuningdek, narkamaniya, alkogolizm, jinoyatchilik singani insoning ijtimoiylashuviga, umuman jamiyatga salbiy ta‘sir ko‘rsatadigan xarakterlar negativga kiradi.

“Profilaktika” atamasi o‘zi noxush oqibatlarni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etish ma‘nosini bildiradi. Ijtimoiy og‘ishlar turli sabab va holatlardan kelib chiqishini inobatga olsak, profilaktik choratadbirlarning bir nechta turlarini ajratsa bo‘ladi:

- neytrallashtiruvchi,
- o‘rnini to‘ldiruvchi,
- ijtimoiy og‘ishlarga sabab bo‘luvchi holatlarni yuzaga kelishidan ogohlantiruvchi,
- bu holatlarni bartaraf etuvchi,
- o‘tkaziladigan profilaktika ishlarini nazorat qiluvchi.

Ijtimoiy pedagogning o‘smirlar bilan profilaktika ishlari olib borishiga bir nechta yondashuvlar mavjud:

Informatsion yondashuv - voyaga yetmagan shaxslar ularga davlat va jamiyat tomonidan axloqiy normalarni bajarishga taqdim etilgan huquq va majburiyatlardan xabardor qilinadilar.

Ijtimoiy profilaktik yondashuv. Bunda asosiy maqsad negativ hodisalarni aniqlash, bartaraf etish va neytrallashtirishdir. Bu yondashuvning mohiyati davlat, jamiyat, muayyan ijtimoiy pedagogik muassasa, ijtimoiy pedagog tomonidan deviant xulq - atvorni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy - iqtisodiy, ijtimoiy-siyosiy, tashkiliy, huquqiy va tarbiyaviy chora tadbirlarni o'tkazishdan iborat. Tibbiy - biologik yondashuvning mohiyati esa ijtimoiy normalardan ehtimoliy og'ishlarni turli ruhiy anomaliyalar bilan aziyat chekuvchi shaxslarga nisbatan davlat profilaktik xarakterdagi choralar vositasida oldini olish hisoblanadi.

Ijtimoiy pedagogik yondashuv deviant xulq - atvoriga ega o'smirning ijobiy hislatlarini tiklashda namoyon bo'ladi.

Ijtimoiy pedagogning dezadaptatsiya bo'lgan o'smirlar bilan ishlashining boshqa bir texnologiyasi ularning rehabilitatsiyasi hisoblanadi. Rehabilitatsiya keng turdagi vazifalar, elementar ko'nikmalardan tortib insonning jamiyatda to'liq integratsiyalashuvigacha bo'lgan masalalarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi sifatida qaralishi mumkin.

Rehabilitatsiya obyektlari quyidagilar:

1. Ijtimoiy va pedagogik qarovsiz bolalar.

Tavakkal guruhidagi bolalarning eng tarqalgan toifasi bo'lib, ularning qiyin tarbiyalanishi ruhiy pedagogik sabablar bilan izohlanadi. Qarovsizlikning asosiy belgilari deb yetakchilik faoliyatidagi kamchiliklar, xulq - atvorda chetga og'ish, ijtimoiy adaptatsiya qiyinchiliklarini aytsak bo'ladi. Bu bolalar va o'smirlar faoliyatning to'laqonli sub'ekti bo'lmaganliklar uchun ularga asosiy yordamni pedagog, psixolog va ota - onalar ko'rsatishlari mumkin.

2. Voyaga yetmagan huquqbuzarlar, yyetim bolalar, xulq-atvorida chetga og'ish bo'lgan o'smirlar.

Bu toifaga avvalambor ijtimoiy adaptatsiyada, ijtimoiy rollarni egallashda yordam ko'rsatish lozim. Rehabilitatsiyaning asosiy sub'ekti ijtimoiy pedagog bo'lib, u yuqorida sanab o'tilgan funksiyalarni bajara olishi, o'smirlar va bolalarga psixologik yordam ko'rsata olishi lozim.

3. Psixosomatik va nerv - psixologik sog'ligi buzilgan va funksional og'ishlarga ega bolalar.

- a) surunkali somatik kasalliklar,
- b) funksional buzilishlar,
- v) asab - ruhiy hastaliklar,
- g) aqliy qoloqlik,
- d) nogironlik.

Bu toifa bolalar avvalambor tibbiy va ruhiy rehabilitatsiyaga ehtiyoj sezadilar. Uning sub'ektlari shifokorlar va psixologlar bo'lib, ular shuningdek pedagog va ijtimoiy ishchilar bilan hamkorlikda kompleks rehabilitatsiyani ham o'tkazishlari mumkin.

Rehabilitatsion yordam xarakteri:

- kechikkan yordamdan profilaktik yordamga o'tish,
- jazolovchi yordamdan ayovchi yordamga o'tish,
- tasodifiy yordamdan kafolatlangan va kompleks yordamga o'tish,
- anonim yordamdan shaxsiy yordamga o'tish.

Adaptatsiyadan farqli o'laroq rehabilitatsiya tiklanish, faollashtirish sifatida tushuniladi. Rehabilitatsiya jarayonida o'rni to'ldiruvchi mexanizm mavjud nuqsonni yengib o'tish uchun qo'llanadi, adaptatsiya jarayonida esa u mavjud nuqsonga ko'nikish maqsadida qo'llanadi. Demak, rehabilitatsiya bu bolani jamiyatdagi faol hayotga va ijtimoiy foydali mehnatga qaytarish maqsadidagi chora - tadbirlar tizimidir.

Rehabilitatsiyaning bir qancha turlari mavjud: tibbiy, psixologik, pedagogik, ijtimoiy-iqtisodiy, kasbiy, maishiy.

Tibbiy rehabilitatsiya - bola organizmining u yoki bu yo'qotilgan funksiyasini o'rni to'ldirish yoki to'liq va qisman tiklashga qaratilgan bo'ladi.

Ruhiy rehabilitatsiya - o'smirning ruhiy sohasiga qaratilgan bo'lib, uning maqsadi deviant xulq - atvorli bola ongida uning hech kimga kerakmasligi haqidagi tasavvurni yengib o'tishdir.

Kasbiy rehabilitatsiya - o'smirni biror - bir kasbga o'rgatish, u uchun yengillashtirilgan sharoitli va qisqartirilgan ish kuniga ega ish joylarini qidirishdan iborat.

Maishiy rehabilitatsiya - o'smir uchun normal yashash sharoitlarini yaratishga qaratiladi. Ijtimoiy - iqtisodiy rehabilitatsiya - deganda esa o'smir huquq va manfaatlarini himoya qilish, unga tegishli bo'lgan moddiy mulklar, to'lovlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora - tadbirlar tushuniladi.

Ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya - bola hayotiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega shaxsiy hislatlarni, uning jamiyat integratsiyasiga yordamyordam beruvchi faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirish, ijobiy rollarni, jamiyatda yurish-turish qoidalarini o'zlashtirishi, kerakli ma'lumot olishga qaratilgan tarbiyaviy xarakterdagi chora - tadbirlardir.

Ijtimoiy - pedagogik rehabilitatsiya muassasalarining asosiy va vazifalariga quyidagilar kiradi:

- bolalar va o'smirlarni nazoratsizliklarini oldini olish,
 - voyaga yetmaganlarning ijtimoiy dezadaptatsiyasilarining sabablari va manbalarini aniqlash,
 - kasbiy, o'quv, ijtimoiy - madaniy, sog'lomlashtirish va boshqa komponentlardan tashkil topgan bolalar va rehabilitatsiyasining individual dasturlarini amalga oshirishini ta'minlash,
 - uy sharoitlarida rehabilitatsion chora-tadbirlarni uzluksizligini ta'minlash uchun dezadaptatsiya bo'lgan bolalar oilalari bilan hamkorlik qilish va tavsiyalar tayyorlash,
 - nazoratsiz bolalar va o'smirlarning (18 yoshgacha) normal maishiy sharoitlarda vaqtinchalik yashashini ta'minlash (shu jumladan, ularga bepul ovqat tarqatish, tibbiy xizmatlar, ijtimoiy yordam ko'rsatish va b.),
 - oilada inqirozli vaziyatni bartaraf etish va bolaning o'z oilasiga qaytib kelishi uchun ruhiy, psixokorreksion va boshqa yordam ko'rsatish,
 - voyaga yetmaganlarning keyingi taqdirini hal qilishda ishtirok etish,
 - boshqa muassasalar bilan hamkorlikda bolalarning keyingi tarbiyasining yanada optimal shakllarini ishlab chiqish va amalga oshirish.
- Bu vazifalar ko'lami muassasalar faoliyatini kadrlar bilan ta'minlanishi va muayyan sharoitlarga bog'liq ravishda o'zgarib turishi mumkin.

Muassasalar quyidagi voyaga yetmagan shaxslarga xizmat ko'rsatiladi:

- ijtimoiy rehabilitatsiya, shoshilinch ijtimoiy psixokorreksion va tibbiy - psixologik yordamga muhtojlarga,
- ota - onalari, tengdoshlari, pedagoglar va boshqalar bilan muloqotda qiyinchiliklarga duchor bo'layotganlarga,
- turli sabablarga ko'ra deprivatsiyaga mayli borlarga,
- noxush oilalarda istiqomat qiluvchilarga,
- yetim bolalar va ota - onasi qaramog'isiz qolgan bolalar uchun (muassasada yashashga rozi bo'lmaganlarga).

Deviant xulq - atvorli o'smirlarning ijtimoiy pedagogik reabilitatsiyasi reabilitatsion markaz deb nomlanuvchi ixtisoslashgan muassasalarda amalga oshiriladi. Bu muassasalarning vazifalari:

- nazoratsizlik, daydilik profilaktikasi,
- ota - onasi aybi bilan yoki ekstrimal vaziyat tufayli qiyin hayotiy holatga tushib qolgan bolalarga tibbiy - psixologik yordam,
- ijobiy ijtimoiy xulq - atvor, atrofdagilar bilan muomala qilish ko'nikmalarini shakllantirish,
- ota - onasi qaramog'isiz qolgan bolalarga nisbatan vasiylik funksiyalarini bajarish,
- shaxsning inqirozli ruhiy holatlarini bartaraf etishga yordam beruvchi ruhiy va pedagogik qo'llab - quvvatlanish,
- oilaga qaytib kelishga ruxsat,
- normal rivojlanish, ta'lim olish imkoniyati bilan ta'minlash,
- ishga jolashtirilishiga g'amxo'rlik qilishdan iborat.

Bu muassasalarda ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya uch asosiy bosqichdan iborat: tashxis qilish reabilitatsion dasturni yaratish va amalga oshirish, bolaning reabilitatsiyadan keyingi himoyasi.

Tashxis qilish voyaga yetmagan shaxsga emotsional sohasi rivojlanishi, shaxsiy xislatlar, ijtimoiy rollar, kasbiy qiziqishlarning shakllanganlik darajasini aniqlashga qaratilgan ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar o'tkazishni ko'zda tutadi.

Reabilitatsion dastur har bir bola uchun individual tuzilib, faoliyatning asosiy elementlari - maqsadi, vazifasi, shakllari, vositalari, bosqichlarini o'zida mujassam etadi. Reabilitatsiya dasturining asosiy maqsadi shaxsning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish va to'g'rilash, bolalarga muomala ko'nikmalarini shakllantirishga yordam ko'rsatish.

Reabilitatsiyadan keyingi himoya bolalarga reabilitatsiya markazidan chiqqanidan so'ng oila, do'stlar, maktab jamoasi bilan uyg'un munosabatlarni tiklashga yordam beradi.

Qiyin tarbiyalanadigan bolalarni reabilitatsiya jarayonida tarbiya muassasalari katta ahamiyatga ega.

Ta'lim muassasining reabilitatsion xizmati umumiy yondashuv asosida funksional majburiyatlar va kasbiy vakolatlar doirasiga o'zaro munosabatga kirishuvchi va bola hamda uning munosabatlarini uyg'unlashtirishga qaratilgan o'zaro bog'liq chora - tadbirlar tizimini amalga oshiruvchi mutaxassislar guruhi va pedagogik jamoadir. Maktab

reabilitatsiyasi (tibbiy - psixologik - pedagogik) reabilitatsiya xizmati modeli muassasa spetsifikasini ham inobatga oladi.

Bu reabilitatsiya xizmatining asosiy vazifalari quyidagilar:

- bolalar va o'smirlar rivojlanishidagi o'zgarishlar sabablarini aniqlash;
- ularni bartaraf etish vositalarini qidirish;
- ta'lim - tarbiya, yashash sharoitlarini optimallashtirish;
- normal shaxs rivojlanishiga yordam beruvchi pedagogik jarayonni tashkil qilish;
- tavakkal guruhi bolalari va o'smirlarini o'z vaqtida aniqlash;
- o'smirlarning ruhiy inqirozini yengib o'tish;
- maxsus reabilitatsion dasturlarni amalga oshirish orqali muhtojlarga har tomonlama yordam ko'rsatish.

Reabilitatsiyaning asosiy tamoyillari:

- mintaqaviy xususiyatlarni, mintaqadagi ijtimoiy - madaniy va iqtisodiy holatni inobatga olish;
- sheriklik;

reabilitatsion chora - tadbirlarning keng qamrovliligi;

- ketma - ketlik;
- individual, insoniy yondashuv.

Mintaqaviy ijtimoiy - madaniy va iqtisodiy vaziyatni bilish tamoyili bolalar kontingentlari, muassasalar strukturasi bilishni taqozo etadi.

Sheriklik tamoyili (ijtimoiy pedagog, shifokor, psixolog - bola) barcha psixologik - pedagogik va reabilitatsion chora - tadbirlarni bola shaxsi orqali amalga oshirilishidan iborat.

Keng qamrovlilik tamoyili reabilitatsion dasturni amalga oshirishdagi turli chora - tadbirlar komeksini ko'zda tutadi. Reabilitatsiyaning quyidagi bosqichlari mavjud: oilaviy, ijtimoiy va ta'lim va b.

Ketma - ketlik tamoyili bir reabilitatsion chora - tadbirdan boshqasiga asta - sekin o'tishni ko'zda tutadi.

Individual - insoniy yondashuv bola rivojlanishining nafaqat aktual balkishunga yaqin hududlarini ham inobatga olish lozimligini ko'zda tutadi.

Ta'lim muassasasining reabilitatsion tizimi asosan psixologik - pedagogik xarakterga ega, ya'ni uning mazmuni va shakllari asosiy maktab xodimlarining zimmasida bo'ladi. Avvalambor u bolalarni o'z maqomlarida (muomalaning to'laqonli a'zosi sifatida) va muomala

layoqatiga ega (yetakchi o'quv faoliyatining sub'ekti) sifatida tiklanishlariga qaratilgan. U bolalar, o'smirlar va ularning ijtimoiy atrof-muhiti bilan ish olib borishiga bog'liq. Pedagoglar shug'ullanuvchi nuqsonlar va me'yordan chetga og'ishlar sabablari asosan psixologik - pedagogik xarakterga ega bo'lib, kerakli vositalar yordamida to'g'ri yo'lga solinadilar.

Ta'lim muassasalarida ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya qarovsiz bolalar va o'smirlarga nisbatan oilaviy va maktab repressiyalarini oldini olishga, nizoli vaziyatlarni hal qilishga shuningdek esa ularni o'quv faoliyatining sub'ekti sifatida tiklashga qaratiladi.

Me'yordan og'ish va Deviatsiya turlari

Me'yorlardan chekinishning to'rtta turi mavjud. Bular: jismoniy, psixik, pedagogik va ijtimoiy.

1. Jismoniy chekinish (og'ishish) birinchi navbatda insonning sog'ligi bilan bog'liq bo'lib, tibbiy ko'rsatkichlar orqali belgilanadi. Bularga insonning bo'yi, vazni kabilar kirishi mumkin. Bundan tashqari biron bir faoliyat yuritishda imkoniyatlari cheklangan, ya'ni sog'ligi tufayli o'z qobiliyatini yo'qotgan, defekti bor insonlar hamda nogironlar shular jumlasidandir. Bola jismoniy rivojlanishidagi og'ishlarga kasallik, ko'rish, eshitish qobiliyatlarining buzilishlari kiradi. Sog'ligida va rivojlanishida og'ishga moyillarning ko'p tasniflari mavjud.

Umumjahon sog'liqni saqlash tashkiloti 1980 yilda cheklangan imkoniyatlarning uch zvenosi shkalasining britanacha variantini qabul qildi:

- kasallik, xastalik - ruhiy yoki fiziologik funksiyalar, anatomik struktura elementlarini har qanday yo'qotish yoki ularning anomaliyasi;
- cheklangan imkoniyat - inson uchun norma hisoblangan chegarada biror-bir faoliyatni bajarish qobiliyatini yoqotish yoki cheklab qo'yish;
- nogironlik - yosh, jins yoki ijtimoiy omillardan kelib chiqib insonning biron - bir faoliyatini bajarishni cheklovchi yoki unga to'sqinlik qiluvchi cheklangan imkoniyat. Bunda "kamchilik" tushunchasi qo'llanadi. Insonlarda jismoniy, psixik, murakkab hamda og'ir kamchiliklar bo'lishi mumkin.

Jismoniy kamchilikka insonning rivojlanishidagi bir umrlik yoki davriy kamchiliklar kiradi. Ya'ni xronologik, somatik yoki yuqimli kasalliklar shular jumlasidandir.

Psixik kamchilik insonning psixik rivojlanishidagi bir umrlik yoki davriy kamchiliklar bo'lib u ta'lim olishda ma'lum qiyinchliklarni vujudga keltirishi mumkin. Unga nutqning buzilishi, miyaning zararlanishi kabilar kiradi.

Murakkab kamchilik ham jismoniy va psixik kamchiliklarni o'z ichiga oladi.

Og'ir kamchilik - bu Davlat ta'lim standartlari asosida ta'lim olishga layoqatsiz jismoniy va psixik kamchiliklarning yuqori darajasidadir.

2. Psixik chekinish(og'ishish) birinchi navbatda bolaning aqliy rivojlanganlik darajasi hamda ularning psixik kamchiliklari bilan bog'liq.

Bu guruh insonlarga :

- Psixik rivojlanishida turli xil to'siqlar mavjud insonlar.
- Aqliy zaiflar.
- Oliyogfrenik Normadan ruhiy og'ishlar avvalambor bolaning aqliy rivojlanishi, uning ruhiy nuqsonlariga bog'liqdir.

Bu turdagi og'ishlarga avvalambor ruhiy rivojlanishning to'xtab qolishi, bolalarning aqliy jihatdan ortda qolishi kiradi. Aqliy qoloqlik asab tizimining tug'ma nuqsonlari yoki jarohat asosida paydo bo'ladi. Bolalarda aqliy qoloqlik turli darajada - yengil aqliy zaiflikdan, chuqur-tentaklikkacha namoyon bo'ladi. Ruhiy og'ishlarga turli darajadagi nutq buzilishlari ham kiradi. Ruhiy og'ishlarning yana bir turi emotsion faoliyatining buzilishidir. Bu og'ish turining eng og'ir shakllari deb autizm-muloqotga ehtiyoj sezmaslik va suitsid (o'zn - o'zini o'ldirish)larni keltirsak bo'ladi. Bolalarning iqtidorliligi alohida og'ish turi hisoblanadi. Bu biror - bir faoliyatni muvaffaqiyatli bajarilishini ta'minlab beruvchi qobiliyatlarning o'ziga xos uyg'unligidir. Iqtidorlilik darajasi nafaqat qobiliyatlarga qarab balki, faoliyat mahsullari xarakteriga qarab ham belgilanadi.

3. Pedagogik chekinish - bu pedagogika va ijtimoiy pedagogika fanida ham qo'llanib kelingan tushunchadir.

Pedagogik chekinish deganimizda obyektiv va subyektiv sabablarga ko'ra ta'lim - tarbiya ola olmagan o'quvchilar tushuniladi. Bunga DTS talablari darajasida bilim ola olmagan yoki o'z istiqboli,

kelajagi uchun harakat qilmagan o'quvchilar, ularning individual rivojlanish me'yorlari kiradi. Pedagogik chekinishda birinchi navbatda o'quvchilarning umumiy o'rta ta'limga ega bo'la olmasligi kiradi. Bunday bolalar kategoriyasiga ma'lum sabablarga ko'ra o'qishga bormagan, faqat boshlanqich ta'lim olish bilan cheklangan bolalar kiradi. Bunday holatlarning ko'plab (obyektiv va subyektiv) sabablar mavjud. Masalan, o'quvchilar yoki talabalarning darsdan qochishi, materialni o'zlashtira olmaslik, o'qishdan bezishi, dangasalik, oiladagi nosoqlom muqit, bolalarning pul topish ilinjiga tushib ketishi, ekologik yoki ijtimoiy kataklizmalar natijasida bolalarning ota - onalaridan ayrilishi va h.k. Bunday sabablarni ko'plab, minglab keltirish mumkin. Ko'pchilik holatda pedagogik chekinishga bolalarning qanday sharoitda yashashaiga bog'liq: o'qish bilan qiziqadigan oiladami yoki aksincha o'qishni ikkinchi darajali deb qisoblaydigan oiladami va h.k.

Pedagogik faoliyatda pedagogik maqsadlarni amalga oshirish, shaxs rivojlanishi uchun sharoitlar yaratib berish uchun ta'lim olayotganlar faoliyatini tartibga solganidan turli normalar qo'llanmoqda. Avvalambor, bu ta'lim darajasini belgilaydigan standartlarga, shuningdek o'quvchi intilayotgan maqsadlarga tegishli. Bularga yana ta'lim olishda yuqori natijalarni ta'minlab beruvchi bola rivojlanishining normalarini ham kiritsak bo'ladi. Ta'lim olinishi yoki olinmasligi normalari haqida nihoyatda aniqlik bilan gapirsa bo'ladi. So'nggi yillarda turli sabablarga ko'ra ta'lim ololmagan bolalar ham paydo bo'ldilar. Normadan bunaqa og'ishlarni pedagogik og'ish desak bo'ladi. Umumiy ta'lim olmagan bolalarni alohida toifaga kiritamiz. Bular maktabga bormaydigan, fayoatgina boshlang'iya maktabni tugatgan, umumiy o'rta ta'lim olmagan bolalardir. Bunaqa holatlarni yuzaga kelishi uchun bizning davlatda sabalar talaygina: dars qoldirish o'qishga intilishni susaytiradi, oiladagi notinch vaziyat bolani pul topish uchun ko'chaga chiqaradi, ekologik va ijtimoiy kataklizmlar bolalar ota-onalaridan judo bo'lishlariga olib keladi. Daydilikka moyilligi bo'lga bolalar soni ham ko'paymoqda. Bolalar maktablarda tahsil olishmayotganining yana bir qancha sabablarini keltirsak bo'ladi.

4. Ijtimoiy chekinish (og'ishish). Ijtimoiy chekinish tushunchasi ijtimoiy me'yor tushunchasi bilan bog'liq. Ijtimoiy og'ishishlar "ijtimoiy me'yor" tushunchasi bilan bog'liqdir. Ijtimoiy me'yor bu insonlar yoki ijtimoiy guruhlar faoliyati, ular xulq - atvorining jamiyat rivojlanishining biror-bir bosqichida shakllangan yoki rasman o'rnatilgan tartib - qoidalari

namunasidir. Aslida, ijtimoiy me'yor kerakli xulq - atvor, ijtimoiy munosabatlar va faoliyatlar modelidir.

Jismoniy	Ruhiy	Pedagogik	Ijtimoiy
Irsiy kasallik, ko'rish qobiliyatining buzilishi, eshitish qobiliyatining buzilishi, suyak tayanch tizimidagi kasalliklar, nogironlar va boshqalar.	Ruhiy rivojlantirishning buzilishi, aqliy qo'rqoqlik, nutq buzilishi, o'ta iqtidorlilik.	Umumiy o'rta ma'lumot olishdan chetga chiqish, kasbiy ta'lim olishdan chetga chiqish, o'zlashtirishdan orqada qolish.	Yetimlik; xulq - atvor me'yoridan og'ishish; aroqxo'rlik; norkamaniya; taksokomaniya; fohishabozlik; daydilik, o'g'rilik va b.

Me'yordan og'ish turlari (M.A.Galaguzova bo'yicha)

Ijtimoiy me'yor-bu jamiyat rivojlanishining ma'lum bosqichida insonlar yoki ijtimoiy guruhlar faoliyati va xulq-atvoridagi yo'l qo'yilgan yoki mumkin bo'lgan qoidalar, xatti - harakatlar andozasidir. Ijtimoiy chekinish yoki og'ishlarning oldini olish va tartibga solib borish uchun qadimda turli xil afsonalar, an'analar va diniy marosimlar yaratilgan.

Ijtimoiy me'yor ikkita guruhga ajratiladi:

- Universal, ya'ni jamiyatdagi barcha insonlarga xos.
- Xususiy, ya'ni jamiyatdagi ma'lum guruh yoki ma'lum kasb egalari xos me'yorlardir. Ijtimoiy me'yorlarni, shuningdek huquqiy, ma'naviy, siyosiy, diniy va h.k.deb ham guruqlarga ajratish mumkin. Ijtimoiy me'yorlar va insonlarning ulardan oqishi yoki chekinishi ular yashab turgan jamiyatning ajralmas faktori bo'lib hisoblanadi. Bolalar orasidagi ijtimoiy oqish esa uning o'sha jamiyatda salbiy sifatlar ta'sirida tarbiyalanishi, salbiy ijtimoiy guruhga kirishga, ijtimoiy rolni egallab, ijtimoiy tajribalarni o'rganishi sifatida xarakterlanadi. Pedagogika buni "tarbiyasi og'ir bolalar" deb yuritishadi. Ya'ni bu bolalarning hatti-harakatlari, xulq-atvorlari jamiyat tan olgan me'yorlarga zid. Ijtimoiy pedagogning ish faoliyati esa shunday oqishlarni profilaktika hamda reabilitatsiya qilishga qaratilgandir. M. A. Galaguzova tomonidan turli og'ish turlarining tasnifi quyidagicha berilgan:

- kasallik,
- ko‘rish qobiliyatining buzilishi,
- eshitish qobiliyatining buzilishi.
- ruhiy rivojlanishning to‘xtab qolishi,
- aqliy qoloqlik,
- nutq buzilishi,
- iqtidorlilik.
- umumiy o‘rta ta’lim olishdan chetga chiqish,
- kasbiy ta’lim olishdan chetga chiqish.
- yetimlik,
- xulq - atvor normasidan og‘ish: aroqxo‘rlik; norkamaniya; taksikomaniya; daydilik va b.

Ijtimoiy pedagogning og‘ish xulq - atvorli bolalar bilan ish yuritishi og‘ishlar profilaktikasi, muayyan norma va qoidalarni buzishni oldini olish, shuningdek xulqatvorida u yoki bu og‘ish aniqlangan bolalarning reabilitatsiyasiga qaratilishi lozim.

Chekinish (oqish) nazariyasi. Odob - axloq me’yorlari va ulardan chekinish yoki og‘ish hollari borasidagi to‘plangan bilimlar ularning sabablarini belgilovchi faktorlar mavjud ekanligidan dalolat beradi. Bu faktorlarni uchta guruhga ajratish mumkin: biogen, sotsiogen va psixogen. Insonlarning hayotdagi har qanday “og‘ish” hollari ularning potentsial imkoniyatlarining cheklanishiga, tashqi muhit bilan muloqatga kirishishiga o‘zining salbiy ta’sirini ko‘rsatadi. Insonda ro‘y beradigan holatlarni sotsiologiya, psixologiya, ijtimoiy pedagogika, tibbiyot kabi ko‘plab fan sohalari o‘zlarining spetsifik xususiyatlaridan kelib chiqib o‘rganadi, bu borada o‘z nazariyalarini boyitib boradi. Masalan, tibbiyot fani me’yorlardan chekinish qolatini bolalarning patalogik sog‘ligining buzilishi bilan bog‘liq deb baholaydi.

XIX-XX asrlarda chet mamlakatlarda imkoniyatlari cheklangan insonlarning tibbiy modeli hukmronlik qildi. Bu model imkoniyatlari cheklangan insonlarga hech bo‘lmaganda elementlar ijtimoiy faoliyat yuritishlarini nazarda tutdi. Bunday insonlar ma’lum tayyorgarlikdan o‘tib, o‘zlari uchun o‘zlari harakat qilishar va bu bilan ular kimgadir ortiqcha yuk mo‘lmasligi mumkin edi. So‘ngra chekinish holatiga tushgan insonlarga nogiron (lat.invalidus kuchsiz,ojiz) sifatida qarash vujudga keldi. Bu nazariyaga ko‘ra imkoniyatlari cheklangan insonlar mutloq soqlom insonlar nazorati ostida bo‘ldi. Bunday insonlarga yordam berish tashkil etildi va bu tibbiyot modeli davlatning ijtimoiy

siyosatiga o'z tasirini o'tkazdi. XX asrning 60 - yillariga kelib imkoniyatlari cheklangan insonlarga yordam berishning tibbiy modelining o'rniga ijtimoiy model vujudga keldi va uning rivojlanishi psixologik tahlilga suyandi. Bu modelga ko'ra imkoniyatlari cheklangan insonlar assotsiatsiyalarga birlashib, o'z haq - huquqlarini talab etishdi va bu talab o'z sog'liqlarini tiklashdan ko'ra, jamiyat a'zolari bilan o'zaro munosabatni yaxshilashga nisbatan bo'ldi. Odatda deviatsiyalar o'spirinlik davrida yuzaga keladi. o'spirinlik davri yoshlik davrlari ichida eng murakkabidir. Uni o'tish davri ham deb atashadi, chunki bu davr mobaynida bolalikdan yigitlikka o'tish ro'y beradi va bu jarayon o'smir rivojlanishining barcha jihatlari - anotomik - fiziologik tuzilishi, aqliy, axloqiy rivojlanishida o'z ta'sirini ko'rsatadi. o'smirlik davrida o'smir hayoti va faoliyatida jiddiy o'zgarishlar ro'y beradi, bu esa o'z navbatida ruhiyatning qayta shakllanishiga, tengdoshlari bilan munosabatlarning yangi shakllari paydo bo'lishiga olib keladi. O'smirning ijtimoiy maqomi o'zgaradi. Unga nisbatan kattalar tomonidan yanada jiddiyroq talablar qo'yila boshlaydi. Jamiyat tomonidan qabul qilingan hatti-harakatlar. qoidalar va me'yorlardan chekingan o'smirlarni oqir yoki tarbiyasi qiyin yoki tabiyasi oqir o'smirlar deb atashadi. Tarbiyasi qiyin o'smirlar deganda turli xil sabablarga ko'ra pedagogik ta'sirlarga qarshi chiquvchi bolalar tushuniladi. Jamiyatda o'rnatilgan me'yor va qoidalarga rioya qilmaydigan shunday tarbiyasi oqir o'smirlarni ilmda deviatsiya deb atashadi. Deviant hatti - harakat - bu psixik sog'lom shaxslar tomonidan me'yoriy qoidalarni buzish hollaridir. Deviatsiya - bu ijtimoiy pedagogik muammo bo'lib, inson ruqiy olamidagi, uning atrofidagi muhitning o'zgarish hollari bilan bog'liq. Bu hol, ayniqsa, o'smir yoshdagi bolalarga xosdir. Chunki bu yosh eng qiyin va murakkab davr bo'lib, bu yoshdagi bolalarning anatomo - fiziologik, intellektual, axloqiy va boshqacha jihatlari o'zgarishlar ro'y beradi. Bu o'zgarishlar o'z navbatida ularning psixikasida o'zgarishlar ruy berishiga zamin yaratadi. Ularning ijtimoiy statusida, jamoada o'zini tutishida o'zgarishlar ro'y berib, ularni ko'proq "Men kimman" - degan savol qiynaydi.

Deviatsiya o'z ichiga deviant, delinkvent va kriminal hatti-harakatlarni birlashtiriradi. Deviant hatti - harakat - bu kichik ijtimoiy munosabatlar (oilalar, maktab) hamda xarakter, jinsiy va yosh xususiyatlari jihatidan yaqin kichik ijtimoiy guruhlarga xos ijtimoiy me'yorlardan,

hatti-harakatlar va qoidalardan og‘ish, chekinishning bir turidir. Ya’ni bu turdagi harakatni intizomsizlikdeb ham atash mumikn.

Agressiya, chaqiriq, ishda va mehnat faoliyatida o‘z boshimchalikka yo‘l qo‘yish, bolalar va o‘smirlarning ichkilikka berilishi, daydib yurishlari, oliftagarchilik qilishlari, assotsial xarakatlarga berilish kabilar deviant xarakatlarning asosiy ko‘rinishlaridir. Ma’lum vaziyatlarda bolalar va o‘smirlarning shu kabi hatti - harakatlarni namoyon etishi deviant harakatlarning tipik xususiyatidir.

Delinkvent hatti - harakat - deviant harakatlardan farqli o‘laroq, ular vaziyat ta’sirida emas, balki yuqoridagi kabi assotsial harakatlarning quyidagi turlari mavjud:

- haqoratlash, xo‘rlash, azoblash va undan huzurlanish kabi agressiv bosqinchilik harakatlar;

- Kichik o‘g‘riliklar, ta’magirlik, avtotransport va boshqada kerakli buyum va anjomlarni o‘qirlash kabi moddiy foyda ko‘rishga qaratilgan o‘z shaxsiy mafaati yo‘lidagi xarakatlar;

- Narkotiklar sotish va tarqatish. Kriminal hatti - harakat - bu jinoiy javobgarchilikka tortilishga yoshi yetgan shaxslarning huquqlarga zid harakatlari bo‘lib, ular ustidan jinoiy ish qo‘zg‘atilish jarayonidir.

Kriminal harakatlarga deviant va delinkvent xarakatlar asos yaratadi.

Deviant xarakterlarning asosiy sabablari: Bolalar, o‘smirlar va umuman ba’zi jamiyat a’zolarining jamiyat tan olgan me’yorlarga zid keluvchi hatti - harakatlarni namoyon etishi, bu birdaniga, o‘z - o‘zidan bo‘ladigan hodisa emas. Ya’ni o‘sha insonlarning shunday yo‘l tutishiga nimadir sabab bo‘ladi. Ya’ni har bir fazilat o‘z tarixiga ega. Insonning rivojlanishi bir - biri bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan turli xil faktorlarga bog‘liq: irsiy, muhit, tarbiya, insonning shaxsiy amaliy faoliyati va h.k.

Maktab yoshidagi bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish.

Maktab yoshidagi bolalar bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish ta’lim muassasalaridagi ijtimoiy pedagogik ishdan tubdan farq qiladi. Bu faoliyat o‘quvchilarning doimiy kamol topishlari va ta’lim olishlariga bog‘liq maktabdagi ijtimoiy pedagogik faoliyatning barcha jihatlarini bir bobda ochib berishning iloji yo‘q shuning uchun biz eng muhim vaziyatlarini ochib berishga harakat qilamiz. Respublikamizda maktab o‘quvchilari bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borish rivojlanmoqda. U qisman moziy tajribasi, qisman zamonaviy pedagogik tibbiy, psixologik, yuridik faoliyat turlariga tayanib ish olib bormoqda.

So'nggi yillarda pedagogik jamoalar ham paydo bo'lib, ularda maktab nafaqat ta'lim - tarbiya masalalarini, balki o'quvchining boshqa bir qator ijtimoiy muammolarini ham echmoqda. Davlatimizdagi o'zgarishlar mavjud ta'lim tizimiga ham o'z ta'sirini ko'rsatdi. Chunki unda jamiyatdagi ijtimoiy - iqtisodiy va siyosiy o'zgarishlar aks etmasligi mumkin emas. "Ta'lim to'g'risida"gi Qonun va "Kadrlar tayyorlash milliy dasturi"dan kelib chiqib, umumta'lim maktabi o'zining o'quv, tarbiyaviy va ijtimoiy vazifalarini ko'rib chiqib, birinchi o'ringa quyidagi ijtimoiy vazifalarni qo'yimoqda: - ta'limni bolalar va o'smirlar manfaati asosida tashkil qilish;

- maktabda tarbiya ishini ta'lim bilan teng yuritish;

- maktab faoliyatini qayta yo'naltirish;

- maktab ishini takomillashtirish;

- o'quvchilarning bilish faolligini oshirish, turli bolalar klublari tuzish. Maktabning asosiy ijtimoiy vazifasi bolaning ta'lim - tarbiya olishga bo'lgan huquqini amalga oshirish hisoblanadi.

Zamonaviy maktab sharoitlarida bolalarning ijtimoiy pedagogik himoyasi quyidagicha amalga oshmoqda: Maktab ma'muriyati, sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari, kam ta'minlangan oilalar farzandalriga moddiy yordam, bepul ovqatlanish tashkil qilishadi. Sinf rahbarlarning bolaning oiladagi holatini o'rganishadi, qiyin bolalar bilan alohida shug'ullanishadi. Maktabda psixologlar bola qobiliyatlari va qiziqishlarini o'rganishadi. Ular ota - onalar va bolalarga maslahat berishadi. Maktabda mavjud bo'lgan sog'liqni saqlash xizmati maktab o'quvchilarini tibbiy ko'rikdan o'tkazishadi, jismoniy tarbiya guruhlari tuzishadi, kuchsiz bolalarga maxsus ovqatlanish tashkil qilishadi, karantin sinflarini nazorat qilishadi. Maktabda ijtimoiy ishga maktab direktori o'rinbosarlaridan biri rahbarlik qiladi. Tarbiya ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari maktabning ta'lim muassasalari, turli davlat tashkilotlari bilan aloqasiga katta e'tibor qaratadi. Ota - onalar qo'mitasi ham o'z o'rnida tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashga yordam beradi. Turli davlatlarda ijtimoiy pedagog ishiga ikki yondashuv mavjud: u maktab bilan hamkorlik qiladi yoki u maktabning shtatli hodimi hisoblanadi. Maktab bilan hamkorlik qila turib ijtimoiy pedagog tez - tez maktabga borib turadi. Ota - onalar va o'quvchilarning o'zaro munosabtlarining yaxshilanishiga yordam beradi, dars qoldirish sabablarini aniqlaydi. U bolalar bilan qo'pol munosabatda bo'lgan oilalarni, jismoniy va ruhiy nuqsonli bolalarni aniqlaydi. Bola yoki

oilaga yordam berish maqsadida bolaning uzoq davom etgan kasalligi sabablarini surishtiradi, bola o'qishda ortda qolmasligi uchun u bilan uyda va kasalxonada alohida shug'ullanadi. Bola tarbiyasidagi muammolarni xal qilish uchun huquqshunos, shifokor, militsiya hodimlari xizmatidan foydalanadi. Ko'pgina G'arbiy Yevropa davlatlarida ijtimoiy pedagog maktabning shtatli xodimi hisoblanadi. U ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarni aniqlaydi. Bu bolalar maktab kursini o'zlashtirishga qobiliyati etmaydigan bolalardir. Bu bolalar maktab yoki oilada ruhiy tushkunlikni boshdan kechirishadi. Odatda bu bolalar voyaga etmaganlar ishlari bo'yicha komissiya ro'yxatida turishadi. Ba'zan bolalar va ularning atrofida gilar bilan munosabatlarini oydinlashtirish etarli yordam beradi.

Ijtimoiy pedagog o'quvchining maktabdan tashqari vaqtini tashkillashtirib, o'z tarbiyaviy ishini olib borishida ota - onalar bilan hamkorlik qiladi. Hamkorlik yuzasidan seksiya, klublar, har xil mehnat, turistik bo'linmalar tashkil qiladi. Ijtimoiy pedagog pedagogik jamoaning tarbiyasi og'ir bolalar bilan ish olib borishini tartibga soladi. U maktab pedagogik jamoasiga doimiy tarzda sinfdagi psixologik muhit to'g'risida axborot beradi. Aynan shu holat maktabda ijtimoiy ish olib borishning rejasini tuzishda muhim ahamiyatga ega. Ijtimoiy pedagog maktabdan haydalgan bolalarga alohida e'tibor qaratishi kerak. U ularni boshqa maktabga joylashtirishga, yangi jamoaga ko'nikishlariga yordam ko'rsatadi. Ijtimoiy pedagog dasr soatlari vaqtida noqonuniy ishlab yurgan bolalarni aniqlaydi, ularning o'qish masalasini hal qiladi. U ko'p bolali oilalarning barcha imtiyozlaridan foydalanishlari, bolalarning reabilitatsion markazlarga qatnashlarini nazorat qiladi. Boshlang'ich sinf o'quvchilari va sinf rahbarlari tumandagi oila va o'quvchilarni o'rganib chiqishadi. Ijtimoiy yordamga muhtoj bolalarga e'tibor berishadi, tarbiyasi og'ir bolalarni tarbiyalashda oilalarga yordam berishadi. o'quv ishlari bo'yicha direktor o'rinbosari o'z faoliyatida to'garak, seksiya, klublarni tashkil qilish, o'qituvchining o'quvchilar bilan individual ishlashini, yashash joyida bolalar bilan konsultatsiya o'tkazish, alohida pedagogik e'tiborga muhtoj bolalar bilan ish olib borishni nazorat qiladi. Alohida fanlardan dars beruvchi o'qituvchilar bolalarning qiziqishlarini o'rganib chiqib, ularni turli to'garak va seksiyalarga jalb qilishadi. Maktabda turli tadbirlar o'tkazishadi. Bu tadbirlarni o'tkazishda ota - onalar va sobiq o'quvchilar yordamidan foydalanishadi, maktabga mashhur kishilarni chaqirishadi. Maktab yoshidagi bolalarning

ijtimoiylashtirish omili bolalar submadaniyatini shakllantiruvchi tengqurlar jamoasidir. Ijtimoiy pedagog bu hodisalarning funktsiyalarini bilishi, ularning o'quvchilarning shaxsiy hislatlari va ijtimoiy munosabatlarini rivojlantirishdagi o'rinlarini ko'ra olishi lozim. Tengqurlar jamoasi va bolalar submadaniyati. Bola ijtimoiylashuvining shartlaridan biri tengqurlar bilan munosabatga kirishishidir. Bu munosabat MTM guruhi, maktab sinflari, turli norasmiy bolalar va o'smirlar birlashmalari kabi kichik guruhlarda shakllanadi. Bolalar va o'smirlar guruhlari tengdoshlar orasida funktsional, emotsional shaxsiy munosabatlar o'rnatiladi. Funktsional munosabatlar bolalar faoliyatining alohida sohalari (mehnat, o'qish)da qayd etilgan bo'lib, kattalarning bevosita rahbarligi ostida guruhdagi xulq - atvor normalarini o'zlashtirish orqali shakllanadi. Tengdoshlar guruhining hamma a'zolari ham yosh jihatdan teng bo'lmaydi. Bu guruhga har xil yoshdagi, biroq umumiy qadriyatlar, munosabatlar tizimi yoki qiziqishlari bilan birlashgan bolalar ham kirishi mumkin. Tengdoshlar guruhi a'zolarining soni turlicha bo'lishi mumkin. O'rtoqlar guruhida 2-3 dan 5 gacha, og'aynilar guruhida 7-9 gacha, asotsial guruhlarda 20 tagacha, rasmiy guruhlari - sinf, to'garak va boshqalarda 30-40 tagacha a'zo bo'lishi mumkin. Tengqurlar guruhi odatda a'zolarining hududiy yaqinligi asosida shakllanadi. Tengqurlar guruhi individual qiziqishlarning mos tushishi, rasmiy tashkilot(sinf, boshqalar) borligi va guruh a'zolari o'rtasida shaxsiy munosabatlar mavjudligi tufayli shakllanadi. Bu munosabatlar guruh a'zolarining xarakter va o'zaro ta'sirlarida, shuningdek sinfda rollarni taqsimlashda namoyon bo'ladi. Birinchidan etakchi ajralib chiqadi. Eksperimental tadqiqotlarda etakchisi bo'lmagan guruh aniqlanmagan. Sohaviy etakchilar ham bo'lishi mumkin. Masalan, aqliy, emotsional, ishbilarmon etakchi bo'lishi mumkin. Tengqurlar guruhini bir necha parametrlar bo'yicha tasniflashimiz mumkin:

Ijtimoiy tizimdagi yuridik maqomiga ko'ra tengqurlar guruhlari rasmiy, ya'ni jamiyat tomonidan tan olingan, biror bir davlat yoki jamoat tashkiloti bilan bog'liq bo'lgan guruhlari va norasmiy (o'z - o'zidan mavjud bo'lgan) guruhlarga bo'linadi.

Ijtimoiy psixologik maqomiga ko'ra ular ikkiga bo'linadi, ya'ni mansublik guruhi - uning haqiqiy a'zolari mavjud (sinf, sport klubi va boshqalar) va inson hayolan tayanadigan referent guruhi.

Faoliyat yuritishning barqarorligi va uzoq muddatligiga qarab doimiy, vaqtinchalik hamda tasodifiy guruhlarga ajratiladi.

Hudud jihatidan ular hovli, mahalla yoki biror bir muassasa tarkibida faoliyat yuritishlari mumkin. Yetakchilik borasida ular demokratik va avtoritar guruhlarga bo‘linadi. So‘nggi o‘n yilliklarda tengqurlar guruhlari voyaga etayotgan avlod ijtimoiylashuvida eng muhim mikrooimillardan biriga aylandi. Avvalgi davrlarga qaraganda ularning o‘rni ancha jiddiylashdi, bunga bir qator jarayonlar o‘z ta‘sirini ko‘rsatdi. Urbanizatsiya shunga olib keldiki, borgan sari ko‘p bolalar, o‘smirlar shaharlarda yashashyapti va u erda ko‘proq tengdoshlar bilan muomala qilish imkoniga ega bo‘lishmoqda.

Bu muomalani kattalar to‘liq nazorat qila olishmaydi. Katta oilaning kichiklashuvi, bir bolali va to‘liqsiz oilalarning ko‘payishi, oilalarning noto‘g‘ri tashkillashtirilganligi, bolalar uchun oiladagi emotsional aloqalarning etishmovchiligini uydan tashqarida to‘ldirish zaruriyatini keltirib chiqaradi. Umumiy o‘rta ma‘lumot OAVlar shunga olib keladiki, voyaga etayotgan avlod o‘zlarining savodxonliklari va madaniy rivojlanishlari darajasiga ko‘ra ancha tenglashib qolishdi. Shuningdek, bolalarning tengqurlar guruhlari birlashishlariga nafaqat kiyim - kechak yoki turmak, balki hayot tarzini ham belgilab beruvchi moda ham ta‘sir ko‘rsatmoqda. Bolalar, o‘smirlar va o‘spirinlar bir vaqtning o‘zida bir necha bir-biridan farqlanuvchi guruhlarga a‘zo bo‘lishlari mumkin. Rasmiy guruhlari (sinf, sport to‘garagi va boshqalar) bolalar ijtimoiylashuviga ular hayotiy faoliyatining mazmuni, ularda shakllangan o‘zaro munosabatlarning xarakteriga bog‘liq ravishda ta‘sir ko‘rsatadi. Norasmiy guruhlari bolalar, o‘spirinlar va o‘smirlar ijtimoiylashuviga ularning tarkibi, yo‘naltirilganligi, etakchilik turiga ko‘ra ta‘sir ko‘rsatishadi. Turli yosh va ijtimoiy madaniy xususiyatlarga ega bo‘lishiga qaramay, tengqurlar guruhining ijtimoiylashuvdagi funksiyalari universaldir. Birinchidan, guruh a‘zolarini shu jamiyat madaniyatiga o‘rgatadi, ya‘ni ularning xulq-atvorini guruh a‘zolarining milliy, diniy, mintaqaviy, ijtimoiy mansubligiga moslashtiradi. Ikkinchidan, tengqurlar guruhlari ijobiy xulq - atvoriga o‘rgatiladi. Bu ularga namunaviy xulq-atvorlarni ko‘rsatish, g‘ayriijtimoiy xulq-atvorlarga nisbatan chora qo‘llash orqali amalga oshiriladi. Uchinchidan, tengdoshlar guruhlari bolalar, o‘smirlar va o‘spirinlarning kattalar, xususan ota - onalar ta‘siridan avtonomlashuvlari jarayonida muhim o‘rin tutadi. To‘rtinchidan, guruh o‘z a‘zolariga yosh submadaniyatidan mustaqil bo‘lish imkonini beradi. o‘rtoqlar va og‘aynilar guruhlari kiyinish, yurish - turish borasida tengdoshlar jamiyatiga mos bo‘lishga

harakat qilishadi. Shu bilan bir vaqtda o'z mustaqilliklarini ham saqlashadi. Ya'ni boshqa bolalarni o'z guruhlariga qo'shmaslikka harakat qilishadi. Beshinchidan, tengdoshlar guruhlari bolalar tomonidan o'z - o'zini anglash, o'z - o'zini belgilab olish masalalarini echishga qulay yoki noqulay sharoitlar yaratib beradi. Oltinchidan, guruh o'z a'zolari tomonidan "ekologik chuqurlik" sifatida qabul qilinadigan spetsifik ijtimoiy tashkilot hisoblanadi. Guruhda emotsional va shaxsiy munosabatlar ham shakllanadi. Bolalar va yosh o'smirlar guruhlarida emotsional munosabatlarning asosiy funksiyasi tengqurlar xulq-atvorini umumqabul qilingan xulq - atvor normalariga moslashdir. Bu holatda do'stlik rishtalari, simpatiya birinchi o'ringa ko'tariladi. Aslida ular ontogeneza ancha avval paydo bo'lishgan. Agar maktabgacha yoshdagi bola ularga amal qilsa, bu holat boshqa bolalar tomonidan ijobiy qabul qilinadi. Shaxsiy munosabatlar guruhdagi o'zaro bog'liqlik bo'lib, bunda bir bola xulq - atvorining sababi boshqa bola uchun shaxsiy ma'noga ega bo'ladi. Shaxsiy munosabatlar bola atrofdagilar bilan munosabatda kattalar rolini bajarganda yorqin namoyon bo'ladi. Bolalar hamjamiyati bolalar submadaniyatining tashuvchisi hisoblanadi. Bolalar submadaniyati - bu bolalarga jamiyatga ko'nikishlariga va o'z normalarini yaratishlariga ko'maklashuvchi madaniy hudud va muomala doirasidir. Bolalar submadaniyati bolaning ilk ijtimoiylashuvi vazifasini bajaradi. O'smirlar, o'spirinlar submadaniyatining namoyon bo'lishiga ijtimoiy harakatning yangi shakllarini tuzish kiradi. Bu ijtimoiy pedagog tomonidan to'g'ri qabul qilinishi kerak. O'smirlar kichkina bolalardan ancha faollar hamda o'z o'rinlarini topishlari uchun yangi faoliyat va xulq - atvor shakllarini qidirishadi. Biroq ular ancha tavakkalchi va bunga tayyor emaslar. O'spirinlik davrining inqirozi ham ko'p borada yangi muqobil faoliyat normalarini yaratishga bog'liq. Shuning uchun o'spirin - o'smir submadaniyati nafaqat ijtimoiylashtiruvchi, balki konstruktiv ijodiy funktsiyani ham bajaradi. O'smirlar yoki o'spirinlar submadaniyatini kattalar olamidan ajratib turuvchi omillar madaniy va texnologik o'zgarishlar, yolg'izlik, OAVlarning qarama - qarshi ta'siri, ijtimoiy muhitning beqarorligi bilan bog'liq. Bu hollarda o'spirinlar va o'smirlar guruhlari turli g'ayri - ijtimoiy xarakatlarga intilishlari xam mumkin. o'spirinlar va o'smirlar submadaniyati rivojlanishining ikki yo'nalishi mavjud. Birinchisi u umumiy jihatlariga ega bo'lib, turli mintaqa va yo'nalishlarga ajraladi. Ikkinchi yo'nalish yoshlar submadaniyatiga

g'ayrimadaniyatlarning ta'siriga bog'liq. Bu holatda biz mavjud jamiyatning huquqiy asoslariga tajovuz qilmaydigan, biroq umumtomonidan qabul qilingan xulq - atvor normalariga qarshi chiquvchi yoshlarni uchratishimiz mumkin. G'ayri ijtimoiy madaniyatning borligi va uning tarqalishi u yoki bu jamiyatning inqirozidan hamda insonlarning qoniqmayotganligidan dalolat beradi.

Maktab ijtimoiy pedagogikasining asosiy muammosi tarbiyasi og'ir o'spirinlar hisoblanadi. 12-16 yoshli o'g'il - qizlar o'spirin hisoblanishadi. Bu davr shaxs shakllanishi jarayonida nihoyatda katta ahamiyatga ega. Shu bilan birga ham o'smirlar ham tarbiyachilar uchun qiyin davrdir.

O'spirinlik yoshida bolaning hayot sharoitlari va faoliyati ancha o'zgaradi, ruhiyatining qayta qurilishi ro'y beradi. Tengqurlari bilan muomala qilishning yangi shakllari paydo bo'ladi. Jamoada o'spirinning ijtimoiy maqomida o'zgarishlar ro'y beradi, ota - onalar va ustozlar tomonidan unga talablar kuchayadi

Bu yoshda o'spirinning vaqtinchalik oila va maktabda ruhiy ajralishi sodir bo'ladi. O'spirinning shakllanishida ota - onaning ahamiyati pasayadi. Odatda u rasmiy jamoa va norasmiy muomala guruhini tanlash bilan band bo'ladi va oxir oqibat o'zini qulay sezadigan, unga hurmat bilan munosabatda bo'linadigan guruhni tanlaydi. Bu sport, texnika to'garagi bo'lishi mumkin. Shu bilan birga bu guruh o'smirlar yig'ilishib, ichib - chekib o'tirishadigan yerto'la ham bo'lishi mumkin.

Bu yoshda o'spirinlarning kattalar xususan ota-onalar bilan muammolari paydo bo'ladi. Ota - ona o'z farzandiga yosh bolaga bo'lganday qarashadi, bola esa bu g'amxo'rlikdan chiqib ketmoqchi bo'ladi. Shuning uchun uning kattalar bilan munosabatida ko'p nizolar kelib chiqadi, bolada kattalar fikrlariga tanqid bilan qarash kuchayadi. Kattalar bilan munosabatlar xarakteri ham o'zgaradi: bo'ysunish pozitsiyasidan bola tenglik pozitsiyasiga o'tmoqchi bo'ladi. Bir vaqtning o'zida tengdoshlar bilan ham o'zaro munosabatlarning xarakteri o'zgaradi. O'spirinda kattalik xissi tug'iladi va xissiyot mustaqil bo'lishga intilish, kattalarning xohish istaklariga qarshi chiqishda namoyon bo'ladi. Kichkina bolaga qaraganda o'spirinning qiziqishlari ham ancha o'zgaradi. Ijodiy faoliyatga intilish bilan bir qatorda o'spiringa qiziqishlarning beqarorligi ham xosdir.

Shunday qilib o'spirinlik yoshining quyidagi o'ziga xos xususiyatlarni ajratsak bo'ladi: emotsional voyaga yetmaganlik, o'z xulq

- atvorini to'liq nazorat qila olmaslik, o'z ehtiyojlarini qondirish uchun imkoniyat va xohishlarini to'g'ri baholay olmaslik, katta bo'lishga intilish.

O'spirin yetarlicha voyaga yetgan shaxs emas. U insonning eng muhim xislatlari va jihatlari shakllanishi bosqichida bo'lgan shaxsdir. Bu bosqich bolalik va kattalik o'rtasidagi davrdir. Shaxs hali o'zini katta deb hisoblashi uchun yetarli rivojlanmagan, biroq shu bilan birga atrofdagilar bilan munosabatga kirishishi va o'z harakatlarida ijtimoiy norma va qoidalar talablariga amal qilishi uchun yetarli rivojlangan.

O'spirin aqlli qarorlar qabul qilishga ongli harakatlar sodir etishga va ular uchun axloqiy va huquqiy jihatdan mas'ul bo'lishga qodir. Shuni ta'kidlash joizki, o'spirin o'z xatti - harakatlari uchun huquqiy javobgarlikka tortiladigan shaxsdir. Garchi qonun voyaga yetmaganlarning ijtimoiy psixologik rivojlanishini inobatga olib, ular uchun cheklangan javobgarlikni belgilasa ham katta o'spirinlik va o'smirlik davrini shaxsiy javobgarlik bilan xarakterlanadigan yosh deb qabul qilsak bo'ladi.

Tarbiyasi og'ir o'spirinlar jismoniy jihatdan sog' - salomatdirlar, biroq ularning ta'lim - tarbiyasi buzilgan. Ular o'z tengdoshlaridan o'qishda ortda qoladilar, chunki ularda xotira, tafakkur va tasavvur xislari yaxshi rivojlanmagan.

Garchi ular o'zlariga qiziqarli narsani bajarishsa ham ular mehnat qilishni yoqtirishmaydi, o'zlarini biror ishni bajarishga majbur qila olmaydi, ular tizimli Shug'ullana olishmaydi. Tarbiyasi og'ir o'spirinlar maktab intizomi va tartibini buzishadi, o'qishni xohlashmaydi, o'qituvchilar, tengdoshlar, ota - ona bilan nizolashadilar. Maktabni tashlab ketishadi, o'zlarini omadsiz deb bilishadi, ular daydilik qilishadi, spirtli ichimlik, giyohvand moddalar iste'mol qilishadi, huquqbuzarliklar sodir etishadi. Aynan o'spirinlar jismoniy yoki jinsiy zo'rlik oqibatida o'z jonlariga qasd qilishadi.

O'spirinlarning pedagogik jihatdan tarbiyalanmaganliklari ijtimoiy pedagogik hodisa bo'lib, oilaviy va maktab tarbiyasining kamchiligidir, maktabdan tashqari tarbiya ishining qoniqarsiz yo'lga qo'yilganligi natijasidir. Amaliyotda isbotlanganidek o'spirinni o'rab turgan bu mihit shakllari odatda ijtimoiy pedagogik darajalari, yo'nalishlari, o'spiringa ta'sir qilish jihatidan turli bo'ladi. Agar oila, maktab, maktabdan tashqari muassasada bolani tarbiyalovchi omillarni boshqarsa, ko'cha - ko'yda ularni boshqarib bo'lmaydi. Bu tarbiya

jarayonida aks etmasligi mumkin emas. Chunki o'spirinlar bo'sh vaqtlarining aksariyati aynan ko'chada o'tkazishadi. U yerda ularning muomalasi, ya'ni eng muhim ijtimoiy ehtiyojlaridan biri shakllanadi. o'quvchi o'spirinlar uchun asosiy faoliyat bu o'qishdir. Biroq o'qish tarbiyasi og'ir o'spirinlar uchun o'qituvchilar va tengqurlarining hurmatini qozona olish vositasi emas. Shuning uchun ular o'zlariga muhim bo'lgan faoliyatni maktabdan tashqarida izlashadi. Aynan Shu yerda, o'zi kabi o'spirinlar davrasida ularga yomon xislatlar va qo'pollik uchun tanbeh berishmaydi, aksincha bu kamchiliklarni kattalik alomati deb bilishadi.

Biroq hozirgi kunda maktabda, yashash joylarida bolalar bilan birgalikda ijtimoiy ish olib borish amaliyoti paydo bo'lmoqda. Bu faoliyat mikrotuman va maktabda ta'lim - tarbiya ishlarini olib borishning yagona rejasi bo'yicha maktab va barcha ijtimoiy xizmatlarni bolalar tarbiyasi va himoyasi muammosini yechish uchun birlashtiradi. yagona reja buiyicha ish yuritish maktab pedagogik jamoasining faoliyatini tubdan o'zgartiradi. Pedagoglar maktabdan tashqari bolalar muassasi, sinf rahbarlari, guruh tarbiyachilari faoliyatiga qo'shilishadi va ular bilan yaqin hamkorlikda bo'lishadi.

Bu faoliyatda asosiysi bola hisoblanadi, Shuning uchun pedagogik jamoa faoliyati maktab devorlari ichida qolib ketmaydi, ular bolaga, oilasiga, bolalar birlashmalariga, tengdoshlar muhitiga murojaat qilishadi.

Pedagogik tarbiyasi og'ir bolalar bilan ishlashda ijtimoiy pedagog maktab va maktabdan tashqari jamoaning ularning xulq - atvoriga ta'sirini o'rganadi. Ular bilan ish olib borishda yaxshi natijalarga erishish uchun bir qator shartlarni bajarishi lozim:

1. O'spirin bilan aloqa o'rnatish;
2. O'spirin bilan yaxshi o'zaro munosabatlarni o'rnatish;
3. Uning reaksiyasi, fikri, intilishlari, qiziqishlari, kelajakdagi rejalarini o'rganish.

Psixolog A.B.Filonov tomonidan ishlab chiqarilgan pedagogik texnologiya ham samarali hisoblanadi. Unda ijtimoiy pedagogning o'spirin bilan aloqasining bir nechta bosqichlari ko'rsatilgan:

1. Qarashlarida roziliklarning to'planishi;
2. Uning qiziqishlarini bilib olish;
3. O'smirlikning roziligi;
4. Xususiyatlari va sabablarini tushunish;
5. Uning shaxsiyatining salbiy xislatlarini o'rganish;

6. Yyrish - turish va o‘zaro munosabatning umumiy normalarini ishlab chiqish².

Yu.V.Vasilkova tarbiyasi og‘ir o‘spirinning tarbiyasiga bosqichma-bosqich yondoShuvni ilgari suradi³:

I O‘spirin bilan yaxshi munosabatlarni o‘rnatish;

II O‘spirinning shaxsiy ishi bilan tanishib chiqish;

III Pedagogik tarbiyasi og‘irligining sabablarini aniqlash;

IV Psixologik va ijtimoiy pedagogik xaritalarini tuzish;

V O‘spirin shaxsiyatiga ijobiy ta‘sir qiluvchi faoliyat turini tanlash;

VI O‘z - o‘zini tarbiyalash jarayonining birlashishi, o‘spirin faoliyatini o‘z - o‘zini mukammallashtirishga qaratish.

Tarbiya jarayoniga kompleks yondoshuv o‘spirinlar guruhlarini paydo bo‘ladigan mikro muhitlarga faol ta‘sir qilishni talab qiladi. Kriminologlarning ma‘lumotiga ko‘ra voyaga yetmaganlar aksar jinoyatlarini guruh bo‘lib sodir etishadi. Biroq voyaga yetmaganlar orasida huquqbuzarlikni bartaraf etish bo‘yicha ko‘pgina tafsiyalar indevidual profilaktika tavsiyalari hisoblanadi. Amaliyotda isbotlanganidek ajratib olingan o‘spirinning huquqbuzarliklarini bartaraf etishga qaratilgan pedagogik faoliyat har doim ham kutilgan natijalarga olib kelmaydi. Bu holat huquqbuzar o‘spirinning yashash joyidagi guruhning a‘zosi bo‘lganligi va uning xatti - harakatlari guruh kayfiyati, ularning hayot tarzi, fikrlashi, boshqa a‘zolariga bog‘liq bo‘lishi bilan izohlanadi. Demak biz pedagogik tarbiyasi og‘ir bolalar bilan individual faoliyat olib borishning muhimligini e‘tirof etgan holda o‘spirinlarni o‘rab turgan mikro muhit bilan o‘zaro aloqalarini o‘rganish zarurligini ham ta‘kidlab o‘tamiz.

Pedagogik ta‘sirlarning kompleks tizimi, tarbiya vositalari, shakl va mazmunini bildirib, bu faoliyatning maqsadi deb pedagogik tarbiyasi og‘ir bolalarni sinf jamoasi, o‘qituvchilar, sinfdoshlar bilan munosabatlarining normallashuvi natijasida o‘smir guruhlarining rejali qayta to‘g‘irlash hisoblanadi. Bu munosabatlarning normallashuvi o‘smir shaxsning shakllanishiga hal qiluvchi ta‘sir ko‘rsatadi.

Tarbiyasi og‘ir o‘smirlar bilan ish olib borish ommaviy so‘rovnoma va anketa to‘ldirish bilan amalga oshiriladi. Bu usullar pedagogik qarovsiz o‘smirlar guruhlarining qayerda paydo bo‘lganligi haqida ma‘lumot olish imkonini beradi.

² Л.П.Филонов Деадаптив ыспиринлар билан реабилитация жараёнида алоқа ўрнатиш технологияси. Замоновий шароитларда болалар ва ўйсмилрлар реабилитацияси муаммолари ва тажрибаси. М, 1994. 127-143 б.

³ Ю.В.Василкова, Т.А.Василкова Социал педагогика. М:Академия, 2003. 362-363 б.

Tarbiyasi og'ir o'smirlar bilan ish olib borishda pedagog quyidagi parametrlarni inobatga olishi lozim: guruh hajmi, ularning yosh va ijtimoiy tarkibi, muomala qilish joylar va vaqti, guruh faoliyatining mazmuni va yo'nalishi. Muomalaning bu parametrlarini bilsh tarbiyachiga tuman, shaharda o'smir guruhlari bilan ishlashning eng to'g'ri va samarali shakl - vositalarini qo'llashga yordam beradi.

ijtimoiy pedagog o'smirlar guruhining ijtimoiy tarkibini bilish ham muhim. Ijtimoiy tarkibi turli bo'lgan o'smirlar guruhlarida o'zaro axborot almashuv va muomala qilish qiziqarli bo'ladi. Biroq bu guruhlarda hayot haqida yolg'on tasavvurlarga ega ma'lumotlar ham tarqatilishi mumkin. Tarbiyachining vazifasi:

1. Guruhdagi muomalaning mazmunini bilish;
2. Tarbiyaviy ta'sirni to'g'ri tashkil qilib, ma'lumotni to'g'ri tomonga yo'naltirish.

Guruhlarning o'rganilishi va taxlili qilinishi lozim bo'lgan mashg'ulotlarini ikki turga ajratsak bo'ladi - *vaqt bo'yicha* - doimiy va nodoimiy, *yo'nalishi bo'yicha* - ijobiy (mehnat, sport, san'at bilan mashg'ul bo'lish) va salbiy (chekish, alkogol mahsulotlarini iste'mol qilish, qimor o'ynash).

Tarbiyasi og'ir o'smirlar guruhlari bilan ijtimoiy pedagogik ish olib borishning uslublari va texnologiyalari quyidagilar:

Maktab yordamida:

- maktab va maktabdan tashqari o'smirlar jamoasi yordamida tarbiyaviy ta'sir (seksiya, klub, to'garaklar);
- intizomli, a'lochi o'quvchilarning pedagogik qarovsiz sinfdoshlariga ta'siri. Bu yo'nalish bir - biri bilan do'stlashish xohishi, o'zaro muomalaga talab bo'lganda juda muvafaqqiyatli amalga oshib, uning asosida qiziqishlar umumiyliigi (sevimli sport turi, texnika, musiqa va boshqalar bilan shug'ullanish) yotadi. Bu yo'nalishning amalga oshirishning muvafaqqiyati ko'p borada o'qituvchi, sinf rahbarining mohir rahbarligiga bog'liq.
- sinf jamoasining pedagogik qarovsiz o'smirlarga ta'siri. Bunaqa birgalikdagi faoliyat (sayohatga chiqish, spartakiadalar, san'at festivallari, ko'rgazmalar, jamoaviy harakatlar)ni talab qiladi. Sinfda jamoaviy ishlarga jalb qilingan pedagogik qarovsiz bolalar nafaqat o'zlari uchun balki jamoa uchun ham mehnat qilayotganlarini va ularning ishtirokiga ko'p narsa bog'liqligini anglab yetishadi. Bunaqa faoliyatlarda

og'aynichilik aloqalari vujudga keladi, boshqalarga nisbatan to'g'ri munosabat shakllanadi, yuksatilgan vazifa uchun mas'uliyat xissi ortadi; - pedagogik qarovsiz bolalarga tarbiyaviy ta'sirning ko'rib chiqilgan yo'nalishlari mikrotuman tarbiyaviy ishida maktab jamoasi bilan birgalikda va bir vaqtning o'zida amalga oshiriladi.

Nazorat savollari:

1. Me'yor va me'yordan og'ish: tushuncha va tavsif.
2. Me'yordan og'ish turlarini sanab bering .
3. Ruhiiy og'ishishlar, pedagogik og'ishishlar ijtimoiy og'ishishlar mazmun mohiyatini yoritib bering.
4. Deviatsiya turlari qaysilar?

5-MAVZU: JINOYATCHILIK BOLALARDA G'AYRIQONUNIY XATTI-HARAKATNING NAMOYON BO'LISHI SHAKLI

REJA:

1. Voyaga yetmaganlar jinoyatchilik muammosi
2. Voyaga yetmagan huquqbuzarlar uchun maxsus o'quv - tarbiya muassasalari
3. Voyaga yetmagan huquqbuzarlar bilan olib boriladigan ijtimoiy - pedagogik faoliyat

Voyaga yetmaganlar jinoyatchilik muammosi

Voyaga yetmagan yoshlar orasida deviant harakatlarni vujudga keltiruvchi qator faktorlar mavjud. Jumladan:

1. Biologik faktorlar, ya'ni bolalarning ijtimoiy hayotga moslashuvini murakkablashtiruvchi nohush fiziologik va anatomik holatlar. Ularga:
 - genetik (tug'ma aqli zaiflar, ko'rlar, karlar va h.k.),
 - psixofiziologik (ya'ni inson organizmiga salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, somatik xarakatlarni, allergiyalar va toksik kasalliklarni vujudga keltiruvchi turli xil ziddiyatlar, kimyoviy moddalar, energiyalar va h.k.),

▪ fiziologik (atrofdagilarda noqush kayfiyat uyqotuvchi tashqi qiyofa, tilning duduqligi va h.k.)

2.Psixologik faktorlar, ya'ni insondagi psixopotologik yoki aktsentuant (haddan tashqari) holatlar. Bu faktorlar asab kasalliklari (psixopatiya, nevrasteniya kabi kasalliklardir)

3.Ijtimoiy - pedagogik faktorlar, ya'ni bolalik davridan boshlab maktab, oila va jamoatchilik tarbiyasidagi nuhsonlar.

4.Ijtimoiy - iqtisodiy faktorlar, ya'ni bu jamiyatdagi ijtimoiy tengsizlikdir: jamiyatning boylar va kambag'allar deb ajratilishi, xalqning ma'lum qismining qashshoqlanib qolishi, oylik maoshining kamligi, ishsizlik, inflyatsiya va h.k.

5.Ma'naviy - aqloqiy faktorlar. Ularga birinchidan, jamiyatdagi ma'naviy qadriyatlarning qadrsizlanishi, insonlarning ma'naviy qashshoqlanishi kirsa, ikkinchidan, muayyan jamiyatning undagi ro'y berayotgan deviant harakatlarga befarqlik, loqaydlik kiradi.

Maktab o'quvchisining dezadaptatsiyasi o'z rivojlanishida quyidagi bosqichlardan o'tadi:

- o'quv dekompensatsiyasi - bola bir yoki bir nechta fanlarni o'zlashtirishida qayinchiliklarga paydo bo'lishi bilan xarakterlanadigan holat;

- maktab dezadaptatsiyasi

- O'qish jarayonidagi qiyinchiliklar bilan bir qatorda o'qituvchilar, sinfdoshlar bilan nizolashishda namoyon bo'ladigan, xulq - atvor buzilishi bilan xarakterlanadigan bola holati;

- ijtimoiy dezadaptatsiya - bu holatda o'qishga, maktab jamoasiga qiziqish batamom so'nadi, giyohvandlik, spirtli ichimliklarga qiziqish kuchayadi;

- bo'sh vaqtni o'tkazish muhitining kriminallasuvi.

Bolaning psixoijtimoiy rivojidagi me'yordan chiqishning yana bir muhim omili noxush oila hisoblanadi. Voyaga yetmagan bolalarda g'ayriijtimoiy xulq - atvorni shakllanishiga olib keladigan oilaviy munosabatlar turlarini ajratib ko'rsatish ham muhim ahamiyatga ega.

Ular: - o'zida bir tomondan bola xohishlariga erk berish, boshqa tomondan esa bolani nizoli vaziyatlarga undashni yoki oilada ikki axloq - oila uchun yurish - turish qoidalari, jamiyat uchun umuman boshqa qoidalarni mujassam etgan tariyaviy munosabatlar turi;

- to'liqsiz oilada, bolalar va ota - onalarning uzoq muddat ayri yashashlari sharoitida tarbiyaviy ta'sirlarning beqaror turi;

-spirtli ichimliklar, giyohvand moddalar iste'moli, g'ayriaxloqiy hayot tarzi,

-ota-onalarning jinoiy xulq-atvori bilan bog'liq ijtimoiy munosabatlar turi. Shavqatsiz muomula (haqorat) deb bolaga g'amxo'rlik qiluvchi yoki unga vasiylik qiluvchilar tomonidan unga zarar keltiruvchi harakatlarga aytiladi. Bolaning ruhiy - ijtimoiy rivojlanishiga oila va uning ta'sirini tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, aksariyat bolalarda ijtimoiylashuv shartlari buziladi. Ularning bir qismi devyatsiya holatiga olib boruvchi turli jismoniy va ruhiy xavflar ostida yashashadi, boshqalari esa jinoiy faoliyatlarga aralashib qolishgan.

- Ijtimoiy - iqtisodiy omillar ijtimoiy tengsizlik, jamiyatning boylar va kambag'allarga sinflashishi, aholi ko'p qismining kambag'allashib ketishi, ishsizlik, inflyatsiya, daromad olish usullarining cheklab qo'yilishidan iborat.

- Axloqiy omillar bir tomondan zamonaviy jamiyatning past axloqiy darajasida, qadriyatlarining yo'qolib ketishida namoyon bo'lsa, boshqa tomondan esa jamiyatning deviant xulq - atvorning namoyon bo'lishiga befarq qarashida o'z aksini topadi.

Konformlik va deviant xulq oldingi fikrlarimizda odamning ijtimoiy hayoti me'yor va qoidalar bilan tartibga solinishi bayon qilingan edi. Odamlar vaziyatga qarab qoidalarga amal qilmaganda ularning faoliyati xatosiga aylanib ketardi, Aytaylik, haydovchilar muayyan qoidalarga amal qilishmasa, yo'lda mashinalar harakatlanishi mumkin bo'lmay qolardi. Biz o'z xatti - harakatlarimizda amal qiladigan qoidalar ijtimoiy dunyoga muntazamlilik va tartib baxsh etadi. Lekin odamlarning hamma harakatlari har doim ham kutilgan ijtimoiy natijalarni beravraydi. Ba'zan haydovchilar yo'l harakati qoidalariga yetarli e'tibor bermaydilar, garchi bu hol boshqa odamlarning hayotini xavf ostiga qo'ysa ham. Shoshilayotgan paytda yoki alkogolli ichimlik iste'mol qilgan paytda avtomobilni ehtiyotsizlik va ma'suliyatsizlik bilan boshqarib, qoidani buzishlari mumkin. Odamlar o'zlari amal qilishlari lozim bo'lgan qoidalardan ko'pincha chetga chiqadilar. Xulq og'ishini o'rganish - sotsiologiyaning eng qiziq vazifalaridan biridir. Bu sohani tahlil qilish juda murakkab, chunki ijtimoiy me'yor va qadriyatlar qanchalik ko'p bo'lsa, qoidalarni buzish tiplari ham shunchalik ko'p bo'ladi.

Turli madaniyatlar me'yorlari bitta jamiyat ichida ham ancha farq qiladi. Shuning uchun bir jamiyat uchun oddiy hol hisoblangan narsa

boshqasida me'yordan ogish sifatida baholanishi mumkin. Masalan: marixuanna chekish - Britaniya madaniyatida og'ish hisoblanadi, alkogollik ichimlik ichish esa og'ish hisoblanmaydi. Yaqin Sharq mamlakatlarida buning mutloqo aksi kuzatiladi. Og'ish nima? Deviatziya (og'ish)ni guruh yoki jamiyatda ko'pchilik odamlar tomonidan qabul qilingan me'yor va me'yorlar yig'indisiga mos kelmaslik deyish mumkin. Xulq - atvorning umumiy qoidalarini ko'pchiligimiz buzganmiz. Ko'pchilik kichik o'g'irliklar, masalan, do'kondan biror narsaga haq to'lamay olish yoki ishxonadan pochta qog'ozi kabi mayda - chuyda narsalarni shaxsiy manfaatlari yqlida foydalanish kabilarga yo'l qo'yganmiz. "Deviant xulq" ga quyidagi misolni keltirish mumkin. Amerikalik milliorder Govard Xyuz juda omadli beznesmen edi. U mehnatsevarligi, original fikr yuritishi va kutilmagan qarorlar qabul qilgani uchun muvaffaqiyatga erishdi. Uning faoliyati g'arb madaniyatining asosiy qadriyatlariga mos edi. Biroq uning xulq - atvoridagi bazi sifatlar umum tomonidan qabul qilingan me'yorlarga mos kelmas edi. Hayotining so'ngi yillarini u tashqi olmadan ajralib, o'zining lyuks xonasini tark etmay, soch o'stirib, paxmoq soqol qo'yib, Injildagi payg'ambarlarga o'xshab o'tkazdi. Xyuz ayni bir paytning o'zida ishi juda yurishgan biznesmen va xulqi juda og'ib ketgan odam edi. Ted Bandining xizmat parvozi esa buning teskarisi edi. Sirdan Ted Bandining turmush tarzi xurmatli fuqaro xulq - atvorining barcha me'yorlariga mos kelar edi. Sirdan qaraganda u shunchaki emas, juda oliy maqtovg'a sazovor turmush kechiraradi. Masalan u sutka davomida stress xolati dagi va o'z joniga suiqasd qilish oldida turgan odamlar bilan telefon aloqasini tashkil qilgan samaritiylar jamiyatining faol a'zosi edi. Biroq, bu uning bir qator vahshiylarcha qotillik qilishiga halaqit bermadi. O'lim haqidagi hukmni e'lon qilishdan avval sudya Bandini katta qobiliyatlari uchun maqtadi va u umrini qanday noxush sarf qilganini ta'kidladi. Bandining taqdiri sirdan me'yordagi ayot ayni paytda maxfiy og'adigan xatti-harakatlar bilan kechishi mumkinligini kqrsatdi. Og'ishlar faqat individual xulqda bo'lmay guruh xulqida ham bo'lishi mumkin. Misol tariqasida e'tiqodi va turmush tarzi Birlashgan qirollikda istiqomat qiladiganlarning kiligidan farq qiladigan guruh tomonidan ko'plab turiladigan Krishna dinini olish mumkin. Bu din 1956 yilda Nyu - Yorkda, Shri Prapxupada Hindistondan G'arbda Krishna ongi tqg'risidagi ta'limotni tarqatish uchun kelganda vujudga keldi. Uning nomalari asosan giyohvand

moddalar iste'mol qiladigan yoshlarga yollanar va shu ta'limotga amal qilinsa, `mudom ko'tarinkilik holatida bo'lish va adabiy lazzat manbaini topish` mumkinligini ovoza qilar edi. Ko'chalarda krishnaviylarning raqsga tushish va ashula aytishlariga ko'nikib qolishdi. Aholi ularga, garchi o'zlarini tutishlari ekstsentrik tuyulsa - da, chidam bilan mtsunosabatda bg'ladi. Krishnalar deviatsiyali submadaniyatga misol bo'ladilar. Bu tashkilot boy bg'lib, u qz a'zolarining va unga xayrixoh bo'lganlarning hadyalari hisobiga kun kechiradi. Me'yorlar va sanksiyalar Sanksiya boshqalar tomonidan individ yoki guruh xulqiga bildirilgan reaksiya bqlib, uning maqsadi - mazkur ijtimoiy me'yorning bajarilishini kafolatlash. Sanksiyalar pozitiv (konformlik uchun rag'batlantirish) yoki negativ (nokonform xulq uchun jazo) bqlishi mumkin. Sanksiyalar formal yoki normal bo'ladi. Formal sanksiya normalarga rioya qilishni kafolatlaydigan tashkilot yoki guruh bo'lgan joyda mavjud bo'ladi. Formal sanksiyalar - nokonformlikka nisbatan kamroq uyushgan va ko'pincha o'z - o'zidan kelib chiqadigan reaksiya. Rasmiy sanksiyalar tiplarining ko'pchiligi hozirgi jamiyatda sud va qamoqxonalar misolidagi jazo tizimlari bilan bog'liq. Politsiya ham jinoyatchilarni sudga tortish, ehtimol keyin qamoqxonaga qamash bilan bog'liq tashkilotdir.

Yo'l qoidalarini buzishning ko'pchiligi jarima yoki haydovchilik huquqidan mahrum qilish bilan jazolanadi va bu jazolar haydovchilarning yo'l qoidalarini buzishi va ayni paytda politsiyachilarning ko'ziga ko'rinmasliklari uchun kifoya qiladi. Formal negativ sanksiyalarga jarimalar, qamoqxonalariga qamash va qatl etish kiradi. Pozitiv formal sanksiyalar esa unchalik ko'p emas. Haydovchining avtomobilni namunali haydashini rag'batlantirish maqsadida (a'lo haydovchilik uchun yoki bilog'on haydovchi kabi unvonlar mukofat sifatida beriladi). Formal pozitiv sanksiyalar ijtimoiy hayotning boshqa sohalarida ham uchraydi: jangdagi jasurligi uchun medall bilan mukofatlash, akademik sohadagi yutuqlar uchun beriladigan daraja va diplomlar, sportdagi ishtiroki uchun mukofatlar va boshqalar. Pozitiv va negativ formal sanksiyalar ijtimoiy hayotda barcha sohalarining ajralmas qismi hisoblanadi. Pozitiv noformal sanksiyalar maqtov, ma'qullash mazmunidagi jilmayish, yelkaga urib quyish kabi shallarda ifodalanishi mumkin. Negativ noformal sanksiyalar esa odatda haqorat ohangi, so'kish yoki hayfsan, individni namoyishkorona nazarga ilmaslik ko'rinishlarida ifodalanadi. Formal

sanktsiyalar ancha samarali bo'lsa ham, noformal sanktsiyalar konformlik va me'yorni saqlashda fundamental ahamiyatga ega.

Do'stlar, oila, hamkasblarining yaxshi munosabatini saqlab qolish ehtiyoji, kulgi bo'lish, uyaliq qolish, rad etishdan qochish odamlarning xulqini ko'pincha formal mukofotlar yoki jazolashdan ko'ra ko'proq belgilab beradi. Qonunlar, jinoyatlar va jazolar.

Qonunlar - bu hokimiyat tomonidan fuqarolar amal qilishi uchun belgilab qo'yiladigan tamoyil shaklidagi me'yorlar Konformlik namoyish yetmaydigan odamlarga qarshi qullanadigan formal sanktsiyalar ham mavjud. qonun bor joyda jinoyat ham topiladi, chunki jinoyatni qonunni buzuvchi har qanday xulq deb ta'riflash mumkin.

Sanoatlashtirishgacha bo'lgan yevropada diniy jinoyatlar, hukmdor va zodogonlarning mulkiga qarshi jinoyatlar eng og'ir jinoyatlar hisoblangan. Oddiy fuqaro ikkinchi bir fuqaroni o'ldirishi yuqoridagiday og'ir jinoyat hisoblanmasdi. Bunda jabrlanganning qarindoshlariga pul tqlab gunohini yuvgan. Ba'zan esa qurbon bo'lganning oilasi aybdorni o'ldirgan. Qamoqxonalar va jazolar Qamoqxonaga qamash uzoq vaqt kriminal xulqni korrektsiya qilish bilan, jinoyatchilarni rehabilitatsiya qilish va ularni qonunni hurmat qiluvchi fuqarolarga aylantirish bilan bog'liq. qamoqxonaga qamash huquqbuzarlarni jazolash va fuqarolarni ulardan himoya qilish usulidir. Biroq baribir qamoqxonaga qamash tizimining e'lon qilingan tamoyili - kelajakda jamiyatda o'z o'rnini topa olishi uchun individni tuzatish hisoblanadi. Lekin qamoqxonalar shunday samara beradi deb hisoblab bo'lmaydi. Qamoqda jinoyatchilar faqat ozodlikdan emas, daromaddan, jamiyatdan, oiladan, sobiq do'stlardan, va boshqa shaxsiy buyumlardan ham maxrum bo'ladilar. Ko'pincha ular liq to'lib ketgan binolarda yashaydilar va talablarni qat'iy bajarishga majbur bo'ladilar. Bunday sharoitlarda yashash qamoqxonalardagi mahbuslarni jamiyatdagi xulqatvor me'yorlariga ko'niktirish o'rniga ular bilan jamiyat o'rtasiga to'siq qo'yadi. Ular qamoqxonada o'zlashtiradigan odatlar va xulq - atvor usullari jamiyat ulardan umid qilayotganidan mutloqo aksinchadir. Barcha ozod bo'lganlarning 60% dan ortig'i qayta jinoyatga qul urishi statistik ma'lumotlarga ko'ra aniqlangan. Jinoiy jazo sifatida o'lim jazosi ham qo'llaniladi. Qamoqxonalar qayta tarbiyalash uchun tashkil qilinar ekan jinoyatchini qldirish bilan uning xulq - atvorini o'zgartirish mumkin emas. O'lim jazosiga turlicha qarashlar, munosabatlar mavjud. Jinoyatchilik darajasi ayollar orasida erkaklar orasidagiga qaraganda

ancha past. Buning sabablari ijtimoiylashuv sharoitlarining turlichaligi va erkaklarning ko'proq uydan tashqaridagi faoliyatga jalb etilganidir. Ruhiiy kasalliklar haqidagi tasavvurlar. Og'ayotgan xulqning aniq ko'rinishlaridan biri - majburiy muassasalardan foydalanishni va davlat tomonidan tartibga solishni taqoza etadigan turlaridan biri ruhiy kasalliklar hisoblanadi. Aqldan ozganla ruhiy jihatdan `bemor` ekanliklari haqidagi tasavvurlar taxminan 2000 yil muqaddam shakllandi. Undan avvallari esa hozir ruhiy kasal deb hisoblanadigan odamlarni bemor emas, aqlsiz va miyasiz deb hisoblaganlar.

Ruhiy og'ishlar asosan ikki toifaga bo'linadi: psixoz va nervoz.

Psixozda voqelikni idrok qilish tuyg'usi yo'qoladi. Psixozning eng ko'p uchraydigan shakllaridan biri - shizofreniya hisoblanadi. Shizofreniyani tavsiflovchi alomatlar bog'lanmagan va mantiqsiz so'zlashuv, tinglash va ko'rish gallyutsinatsiyalari, buyuklik yoki ta'qib maniyasi, atrofdagi voqea va hodisalarni qabul qilmaslik kabilarni qamrab oladi. Nevrotik o'zgarishlar kqp hollarda hayotning odatiy oqimiga halaqit bermaydi. Nevrotikning asosiy xususiyati - boshqalar e'tibor bermaydigan mayda - chuyda narsalar sababli chuqur tashvishga tushishidir. Deviantsiya konsepsiyasida reabilitatsiya, profilaktika va korreksiya masalalari Deviant xatti - harakatdagi bolalar va o'smirlarga nisbatan profilaktika, reabilitatsiya va korrektsiya ishlari amalga oshiriladi.

Reabilitatsiya - bu bola shaxsining huquqi, huquqiy statusi, soqligi, ishga layoqatsizligini tiklashga qaratilgan kompleks, ko'p darajali, bosqichli va dinamik tizimdir. U profilaktika va korrektsiya singari aspektlarni o'z ichiga oladi. Profilaktika - bu reabilitatsiya tizimidagi shaxsning rivojlanishidagi u yoki bu chekinishlarni yo'qotishga shart - sharoitlar yaratishga qaratilgan tadbirlardir. U ko'proq ijtimoiy muhit bilan bog'liqdir.

Korreksiya- bu hayotiy chekinishlarga uchragan bolalar va o'smirlar bilan olib boriladigan aniq faoliyat hisoblanadi. Deviant xulq-atvorli bolalar bilan ijtimoiy - pedagogik amaliyot yuritish.

O'smirlar deviant xulq - atvorining profilaktikasi. O'smirlik yoshida deviantsiya namoyon bo'lishining tinimisiz oshib borishi ijtimoiy pedagog oldida bu o'smirlar bilan ishlashning yangi usullari, texnologiyalarini izlash va ularga tadbiriq etish vazifasini qo'yadi. Ilmiy nazariy va amaliyotda ikki asosiy texnologiya - profilaktika va reabilitatsiya keng tarqalgan. Profilaktika - o'smirlar xulq - atvorida

ijtimoiy normalardan og‘ishning turli shakllarini keltirib chiqaruvchi asosiy sabab va sharoitlarni bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy, tibbiy, tashkiliy, tarbiyaviy va davlat tadbirlarining majmuasidir. U asosan bolani o‘rab turuvchi muhitga bog‘liq bo‘ladi.

Profilaktika chora-tadbirlarini amalga oshirayotganda ijtimoiy pedagog quyidagi qoidalarga suyanadi:

1. Ijtimoiy madaniy normani o‘zlashtirish shaxs ijtimoiylashuvi jarayonida amalga oshadi. Qadriyatlar, g‘oyalar va boshqa ramqiy tizimlar majmuasini o‘zlashtirmay inson jamiyatning to‘la qonli a‘zosi sifatida faoliyat yurita olmaydi.
2. Ijtimoiy madaniy normaning muxolifi bolalarning ijtimoiy madaniy va pedagogik qarovsizligi bo‘lib, u nafaqat bola rivojining g‘ayrinormal alomati balki uning zimmasiga anomal ijtimoiy holatlarni yuklatishning natijasi sifatida qaraladi.
3. Bolalar qarovsizligining profilaktikasi nafaqat mavhum ijtimoiy madaniy normadan balki muayyan sharoitda yashashga majbur bo‘lgan boladan kelib chiqishi lozim.
4. Bola rehabilitatsiyasi faoliyat subyekt, ijtimoiy subyekt va shaxs darajasida amalga oshirilishi kerak. “Profilaktikasi” atamasi o‘zi noxush oqibatlarini keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etish ma’nosini bildiradi.

Ijtimoiy og‘ishlar turli sabab va holatlardan kelib chiqishini inobatga olsak, profilaktik chora - tadbirlarning bir nechta turlarini ajratsa bo‘ladi:

- neytrallashtiruvchi,
- o‘rnini to‘ldiruvchi,
- ijtimoiy og‘ishlarga sabab bo‘luvchi holatlarni yuzaga kelishidan ogohlantiruvchi, - bu holatlarni bartaraf etuvchi,
- o‘tkaziladigan profilaktika ishlarini nazorat qiluvchi.

Ijtimoiy pedagogning o‘smirlar bilan profilaktika ishlari olib borishiga bir nechta yondashuvlar mavjud:

Informatsion yondashuv - voyaga yetmagan shaxslar ularga davlat va jamiyat tomonidan axloqiy normalarni bajarishga taqdim etilgan huquq va majburiyatlardan xabardor qilinadilar. Ijtimoiy profilaktik yondashuv. Bunda asosiy maqsad negativ hodisalarni aniqlash, bartaraf etish va neytrallashtirishdir. Bu yondashuning mohiyati davlat, jamiyat, muayyan ijtimoiy pedagogik muassasa, ijtimoiy pedagog tomonidan

deviant xulq-atvorni keltirib chiqaruvchi sabablarni bartaraf etishga qaratilgan ijtimoiy - iqtisodiy, ijtimoiysiyosiy, tashkiliy, huquqiy va tarbiyaviy chora tadbirlarni o'tkazishdan iborat. Tibbiy - biologik yondashuvning mohiyati esa ijtimoiy normalardan ehtimoliy og'ishlarni turli ruhiy anomaliyalar bilan aziyat chekuvchi shaxslarga nisbatan davlat profilaktik xarakterdagi choralar vositasida oldini olish hisoblanadi. Ijtimoiy pedagogik yondashuv deviant xulq-atvorga ega o'smirning ijobiy hislatlarini tiklashda namoyon bo'ladi. Deviant xulq-atvorga ega bolalarning ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiyasi Ijtimoiy pedagogning dezadaptatsiya bo'lgan o'smirlar bilan ishlashining boshqa bir texnologiyasi ularning rehabilitatsiyasi hisoblanadi. Rehabilitatsiya keng turdagi vazifalar, elementar ko'nikmalardan tortib insonning jamiyatda to'liq integratsiyalashuvigacha bo'lgan masalalarni hal qilishga qaratilgan chora-tadbirlar tizimi sifatida qaralishi mumkin.

Rehabilitatsiya obyektlari quyidagilar:

1. Ijtimoiy va pedagogik qarovsiz bolalar. Tavakkal guruhidagi bolalarning eng tarqalgan toifasi bo'lib, ularning qiyin tarbiyalanishi ruhiy pedagogik sabablar bilan izohlanadi. Qarovsizlikning asosiy belgilari deb yetakchilik faoliyatidagi kamchiliklar, xulq - atvorda chetga og'ish, ijtimoiy adaptatsiya qiyinchiliklarini aytsak bo'ladi. Bu bolalar va o'smirlar faoliyatning to'la qonli subyekti bo'lmaganliklar uchun ularga asosiy yordamni pedagog, psixolog va otaonalar ko'rsatishlari mumkin.
2. Voyaga yetmagan huquqbuzarlar, yetim bolalar, xulq - atvorida chetga og'ish bo'lgan o'smirlar. Bu toifaga avvlambor ijtimoiy adaptatsiyada, ijtimoiy rollarni egallashda yordam ko'rsatish lozim. Rehabilitatsiyaning asosiy subyekti ijtimoiy pedagog bo'lib, u yuqorida sanab o'tilgan funksiyalarni bajara olishi, o'smirlar va bolalarga psixologik yordam ko'rsata olishi lozim.
3. Psixosomatik va nerv - psixologik sog'ligi buzilgan va funksional og'ishlarga ega bolalar.
 - a) surunkali somatik kasalliklar,
 - b) funksional buzilishlar,
 - v) asab - ruhiy hastaliklar,
 - g) aqliy qoloqlik,
 - d) nogironlik.

Bu toifa bolalar avvalambor tibbiy va ruhiy reabilitatsiyaga ehtiyoj sezadilar. Uning subyektlari shifokorlar va psixologlar bo'lib, ular shuningdek pedagog va ijtimoiy ishchilar bilan hamkorlikda kompleks reabilitatsiyani ham o'tkazishlari mumkin.

Reabilitatsion yordam xarakteri:

- kechikkan yordamdan profilaktik yordamga o'tish,
- jazolovchi yordamdan ayovchi yordamga o'tish,
- tasodifiy yordamdan kafolatlangan va kompleks yordamga o'tish,
- anonim yordamdan shaxsiy yordamga o'tish.

Adaptatsiyadan farqli o'laroq reabilitatsiya tiklanish, faollashtirish sifatida tushuniladi. Reabilitatsiya jarayonida o'rnini to'ldiruvchi mexanizm mavjud nuqsonni yengib o'tish uchun qo'llanadi, adaptatsiya jarayonida esa u mavjud nuqsonga ko'nikish maqsadida qo'llanadi. Demak, reabilitatsiya bu bolani jamiyatdagi faol hayotga va ijtimoiy foydali mehnatga qaytarish maqsadidagi chora - tadbirlar tizimidir. Reabilitatsiyaning bir qancha turlari mavjud: tibbiy, psixologik, pedagogik, ijtimoiy - iqtisodiy, kasbiy, maishiy. Tibbiy reabilitatsiya bola organizmining u yoki bu yo'qotilgan funksiyasini o'rnini to'ldirish yoki to'liq va qisman tiklashga qaratilgan bo'ladi. Ruhiy reabilitatsiya o'smirning ruhiy sohasiga qaratilgan bo'lib, uning maqsadi deviant xulq - atvorli bola ongida uning hech kimga kerakmasligi haqidagi tasavvurni yengib o'tishdir. Kasbiy reabilitatsiya o'smirni biror-bir kasbga o'rgatish, u uchun yengillashtirilgan sharoitli va qisqartirilgan ish kuniga ega ish joylarini qidirishdan iborat. Maishiy reabilitatsiya o'smir uchun normal yashash sharoitlarini yaratishga qaratiladi. Ijtimoiy - iqtisodiy reabilitatsiya deganda esa o'smir huquq va manfaatlarini himoya qilish, unga tegishli bo'lgan moddiy mulklar, to'lovlar bilan ta'minlashga qaratilgan chora - tadbirlar tushuniladi. Ijtimoiy-pedagogik reabilitatsiya - bola hayotiy faoliyatida muhim ahamiyatga ega shaxsiy hislatlarni, uning jamiyat integratsiyasiga yordamyordam beruvchi faol hayotiy pozitsiyasini shakllantirish, ijobiy rollarni, jamiyatda yurish-turish qoidalarini o'zlashtirishi, kerakli ma'lumot olishga qaratilgan tarbiyaviy xarakterdagi chora-tadbirlardir.

Giyohvandlik tushunchasi. Giyohvandlik deganda eyforiya holatini keltirib chiqaruvchi moddalarga ishtiyoq tushuniladi. Eyforiya - haqiqiy ahvolga mos kelmagan holda kayfiyatning ko'tarinki bo'lishi holatidir. Giyohvand moddalarni iste'mol qilish nafaqat alohida shaxsga balki jamiyatga ham zarar keltiradi. Ijtimoiy tibbiy sohada giyohvand

moddalarni iste'mol qilishning ikki turi mavjud: 1) giyohvand giyovhand moddalarni iste'mol qilishni o'z ixtiyori bilan chek qo'yishi mumkin bo'lgan holat, 2) u bu ishni qilishga qurbi etmaydigan holat.

Giyohvandlikni ijtimoiy pedagogik yo'nalishda o'rganish uni giyohvandlikka jismoniy yoki ruhiy tobelik bilan xarakterlanadigan deviant xulq-atvor shakli ekanligini aniqlasa bo'ladi. Bu tobelik bolani jismoniy yoki ruhiy ishdan chiqishiga, shaxsning ijtimoiy adaptatsiyasiga olib keladi. Giyovhandlikning turlaridan biri taksikomaniya hisoblanadi. Taksikomaniyada giyovhand modda o'rniga organizmga benzin kabi maishiy kimyo vositalar kiritiladi. Taksikomanlar odatda 13-14 yoshli o'smirlar bo'lib, ular o'z organizmlarining zaharlanishi oqibatlarini tushuna olishmaydi. Taksikomaniyaning xavfi shundaki, bolalar organizm zaharlanishi natijasida yo nobud bo'lishadi yoki shunga olib boruvchi harakatlar sodir etishadi. Taksikoman tirik qolgan taqdirda ham bola organizmiga zaharli moddalarning ta'siri juda yomon oqibatlar-nogironlik, aqli norasolikka olib keladi. Giyohvandlik hozirgi kunda quyidagi sabablarga ko'ra jiddiy muammo hisoblanadi: O'smir yoshidagi giyohvandlarning ommaviy ko'payishi; qimmat turuvchi va kuchli ta'sir ko'rsatuvchi narkotik moddalarni iste'mol qilishning keng tarqalishi; giyohvand bolalar va o'smirlar ijtimoiy maqomining o'zgarishi. Agar 5 yil avval bular asosan noxush oilalarda voyaga etgan farzandlar bo'lsa, hozirgi kunda giyohvand bolalar va o'smirlar safi yuqori daromadli oilalar farzandlari bilan to'lib bormoqda. Bu oilalardagi o'smirning moliyaviy erkinligi, yuqori bo'lmagan axloqiy normalar alohida yoshlar submadaniyatini shakllantirishga olib keldi. U submadaniyatlarda etakchi qadriyat vazifasini erkin vaqt o'tkazish bajaradi. Giyohvand moddalar esa muayyan hayot tarzining xususiyati hisoblanadi. Mashhur diskotekalar, rok-yulduzlar kontsertlari giyohvand moddalar iste'mol qilinadigan xavfli joylarga aylangan. Bugungi kunda garchi bir dozasi uchun narxi 50 - 150\$ bo'lsa ham kokoin, heroin, "ekstozi" tabletkalari kabi giyohvand moddalarni iste'mol qilish katta xavf tug'dirmoqda. Birinchi iste'mol qilish bosqichi "yarim giyohvandlik" bosqichiga aylanib unda o'smir turli narkotik vositalarni qayta - qayta iste'mol qila boshlaydi.

Turli narkotiklarni iste'mol qilgan O'smir ularning ichidan birini tanlab oladi. Bu erda chetga chiquvchi xulq - atvorning kasallikka aylanishi haqida gapirish mumkin. Chunki kerakli narkotik turi tanlangach, giyohvandning avval ruhiy, so'ngra jismoniy tobeligi

boshlanadi. O‘smirlik davrining qiyinchiliklari haqida yuqorida to‘xtab o‘tilgan edi. O‘smir guruhlar o‘z xususiyatlariga ega bo‘lib, ular: kattalarning g‘amxo‘rligiga qarshi chiqish tengdoshlar bilan guruhlarga birlashish kabi o‘smir xulq-atvor reaksiyalari bilan bog‘liq. O‘smirning giyohvandlik xulq-atvori asosida ma‘lum sabablar yotadi: shaxsning xarakterli ko‘rsatkichlari; ruhiy va jismoniy og‘ishlar; Uning shaxsiyatiga turli omillar ta‘siri: a) biologik omillar - narkotik vositalarga nisbatan bag‘rikenglik, kasallik, charchoq munosabati bilan giyohvand moddalar qabul qilish; b) ruhiy - eyforiya holatini boshdan kechirishga qiziqish, o‘zini namoyon qilishga intilish, ijobiy ijtimoiy qiziqishlarning yo‘qligi, ruhiyatning buzilishi; v) ijtimoiy tengdoshlar guruhlari, moddaning ta‘siri; d) ijtimoiy madaniy va submadaniyatning ta‘siri - ba‘zi yoshlar guruhlari narkotiklarni hayotning ajralmas bo‘lagi deb hisoblashadi; e) yoshlarning giyohvandlashuv muammolarini uzoq vaqt oshkor qilmasliklari; j) sobiq mafkuraviy va ijtimoiy institutlarning barham topishi, o‘smirlarning g‘arb madaniyati bilan qiziqib qolishlari; z) narkotiklarga etishish mumkinligi. Yoshlar giyohvandligi bilan shug‘ullanayotgan pedagoglar va olimlar o‘smirlarning giyohvand moddalarni iste‘mol qilishlari sabablari haqida o‘z nazariyalarini ilgari surmoqdalar. Bu nazariyalarning mazmuni va nomlanishi ular qaysi omillarni eng muhim deb hisoblashlariga ko‘ra aniqlanadi.

Programmalashtirish nazariyasining tarafdorlari (G.A.SHichko, E.I.Bextel, A.N.Mayurov, S.N.SHeverdin, F.G.Uglov, A.A.Gabiani, A.I.Durandina, Dj.di Djennaro va boshqalar) ijtimoiymadaniy omilni yaqqol ajratib, o‘smir spirtli ichimlik, giyohvand moddalarni iste‘mol qilishi jamiyatda keng tarqalgan ichishchekish an‘analari, spirtli ichimliklar reklamasi, atrofdagilarning yomon namunasi oqibati deb hisoblashadi.

Demak, o‘quvchilarni informatsion va psixologikantialkogol himoya bilan qurollantirish lozim. Ijtimoiy pedagogik qarovsizlik nazariyasi tarafdorlari (D.V.Kolesov, V.Gul’dman, M.Raytenberg, A.F.Boyko, B.S.Bratus va P.I.Sidirov) bolalar va o‘smirlarning giyohvand xulq - atvorini mikro ijtimoiy muhitning noxush sharoitlari va o‘smirning psixologik xususiyatlari keltirib chiqaradi deb hisoblashadi. Muammoning echimini bu nazariya tarafdorlari o‘quvchilarning ijtimoiy pedagogik qarovsizliklarini oldini olishda deb ko‘rsatishadi. Bulardan kelib chiqqan holda shunday savol tug‘iladi - voyaga etmaganlarning giyohvand bo‘lib qolishlariga nima sabab

bo'lmog'da? Bunda hammasi muayyan bir shaxsga bog'liq. Giyohvandlikning nafaqat o'zi, balki ashxs rivojlanishi, uning ijtimoiy hayotda ishtirok etishi uchun yomon oqibatlarni keltirib chiqarishi ham salbiy hodisadir. Giyohvandlik oqibatlari uch turga ajratiladi: biologik, ijtimoiy psixologik va jinoiy. Biologik oqibatlarga faollik, shaxsning quvvat zahirasi tushishi, biologik ehtiyojlarning kamayishi (ovqat, uyqu), qarshilik ko'rsatishning pasayishi, bola organizmining barbod bo'lishi kiradi. Ijtimoiy psixologik oqibatlarni bolaning axloqiy degradatsiyasi deb xarakterlasak bo'ladi. Avval unda giyohvand modda iste'mol qilishdan boshqa qiziqishlari va ehtiyojlari pasayadi, so'ngra umuman yo'q bo'lib ketadi. Giyohvand moddaga qiziqish butun hayotning o'rnini bosadi. Atrof - muhit giyohvand tomonidan giyohvand moddalarni topishni va iste'mol qilishni og'irlashtiruvchi va engillashtiruvchi nuqtai nazardan baholanadi. Jamiyat bilan foydali ijtimoiy aloqalar uziladi (giyohvand do'stlaridan ajraladi, o'qishni xohlamaydi). Ruhiy qulay holat faqatgina giyohvand moddaning kerakli me'yori iste'mol qilinganda yuzaga kelishi mumkin. Giyohvandlikning jinoiy oqibatlari biologik va ijtimoiy psixologik oqibatlar bilan izohlanadi. Bu o'zaro aloqaning mexanizmi quyidagi ko'rinishga ega. Giyohvand o'z qiziqishi, ehtiyojlarini qondirish uchun o'qishni yoki ishini tashlashi kerak. Chunki uning vaqti faqat giyohvand moddalar izlash bilan o'tadi. Ularni doimiy xarid qilishga mablag' etishmaganligidan giyohvand ularni noqonuniy yo'l bilan qo'lga kiritish yo'llarini izlaydi (og'irlik, talon - taroj orqali). Pul yo'q bo'lgan hollarda narkoman o'z maqsadiga etishish uchun har nimaga xatto qotillikka ham tayyor bo'ladi. Narkotik vositalarni noqonuniy ishlab chiqarish, qo'lga kiritish, saqlash yoki sotish, bolalarni narkotik moddalar iste'mol qilishga undash, tarkibida narkotik moddalar bo'lgan o'simliklarni etishtirish, narkotik iste'mol qilish uchun maxsus joylarni tashkil qilish bilan bog'liq jinoyatlar boshqa guruhga mansubdir. Giyohvand moddalarni iste'mol qiluvchi o'smirlarni aniqlash muayyan qiyinchilik tug'diradi, ularni bevosita davolash bilan tibbiy - narkologik xizmat ko'rsatuvchilar shug'ullanishadi, ijtimoiy pedagogning maktabdagi asosiy faoliyati narkomaniya profilaktikasi. Milliy va xorij pedagogik adabiyotlarida zararli odatlar profilaktikasi masalalarini o'rganish shuni ko'rsatadiki, yosh avlodning giyohvandlikka qarshi tarbiyasi masalasida ikki asosiy tendentsiya kuzatiladi: axborot - faoliyat yondoshuvi (milliy adabiyotlarda) va axborot - faoliyat yondoshuvi

(xorij amaliyotida). Axborot - faoliyat yondoshuvi tarbiyalanuvchining O'zini giyohvandlikka qarshi faoliyatga jalb qilish orqali giyohvandlikka qarshi kurash yuritishni nazarda tutadi (A.N.Yakushev, K.R.Ismagilov). Informatsion - emotsional yondoshuvda axborot bilan bir qatorda ijtimoiypsixologik treningga ham katta e'tibor qaratiladi.

Xorij giyohvandlikka qarshi tarbiyasida faol metodlarga yetakchi rol topshirilib, ularning o'ziga xos xususiyati faoliyat, malaka va ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilganlikdir. Bundan kelib chiqadiki, ijtimoiy pedagog maktab o'quvchilari bilan birgalikda giyohvandlikka qarshi dasturni ishlab chiqayotganida faol metodlardan foydalanishi lozim. Bunday zamonaviy metodlarga giyohvandlikka qarshi treninglar, o'yinlar kiradi. Falsafa, sotsiologiya va pedagogikada o'yin shaxs ijtimoiy individligini shakllantirish ususli hisoblanadi. O'yin nazariyachilari bolalar va o'smirlar yoshidagi o'yin hayotga tayyorgarlik usullaridan biri hisoblanishini tan olishgan. Uning faoliyati boshqalar tajribasini o'zida sinab ko'rishning tayyor modeli hisoblanib, shaxsning aqli va hissiyotiga ta'sir qiladi (A.S.Makarenko, A.N.Leont'ev, S.L.Rubinshteyn, D.N.Uznadze va boshqalar). Uzoq muddatli o'yinlar rolli o'yinlarning maxsus turi hisoblanib, uning asosiy xususiyatlari ommaviylik, muddatining uzunligi, o'yinning real haqiqatlar bilan bog'lanib ketishidir. Uzoq muddatli o'yin darsdan tashqari tadbir sifatida o'tkazilib, giyohvandlikka qarshi xulq - atvor, munosabat shakllantirishga qaratilgan. Bu o'yinni o'tkazishda ijtimoiypedagogning vazifasi rollarni tarbiyaviy effekti maksimal ta'minlaydigan qilib taqsimlashdir. Xususan pedagog yoki pedagoglar guruhi o'yinda qatnashishadi, yuqori sinf o'quvchilari pedagoglar va o'smirlar o'rtasida vositachi bo'lishadi. Ijtimoiypedagog maktab ta'lim tarbiyasining turli yo'nalishlariga moslab o'yinni tashkillashtiradi. Ona - tili va adabiyoti, tarix, davlat huquq asoslari, kimyo, biologiya darslariga o'quvchilar insho, bayon, diktant yozishadi, giyohvandlikka qarshi kurash mavzusida nutq va referatlar bilan chiqish qilishadi. Sinfdan tashqari faoliyatlarida ular giyohvandlikka qarshi qaratilgan devoriy gazetalar, rasmlar tayyorlashadi. Shuningdek, intervyu metodi ham qo'llanilib, u nafaqat giyohvand shaxslardan, balki ularning oila a'zolari, qo'shnilaridan ham olinadi. Sinfdan tashqari faoliyatda ijtimoiypedagog o'smirlarga mahalliy huquqni muhofaza qiluvchi, ijtimoiy, tibbiy - narkologik muassasalar bilan aloqalar o'rnatishga yordam beradi. O'quvchilar militsiya va narkologik statistikani, tumandagi

giyohvandlik vaziyatni o'rganishadi, bolalar uylariga borishadi. Barcha to'plangan materiallar pedagog-tashkilotchi qo'llariga to'planadi va uzoq muddatli o'yinni yakunlaydigan teatrli sahna ko'rinishi uchun ishlatiladi. Uzoq muddatli o'yin o'quvchilarning giyohvandlikka qarshi faoliyati bilan ham bog'liq. Unda o'quvchilar mustaqil ravishda giyohvandlikka qarshi adabiyotlarni o'rganishadi, referat va dokladlar tayyorlashadi, giyohvandlikka qarshi reydlarda ishtirok etishadi, mahalliy giyohvandlik holatini o'rganish bo'yicha mustaqil tadqiqotlar olib borishadi.

Voyaga yetmagan huquqbuzarlar uchun maxsus o'quv tarbiya muassasalari.

Ijtimoiy-pedagogik rehabilitatsiya muassasalarining asosiy va vazifalariga quyidagilar kiradi:

- bolalar va o'smirlarni nazoratsizliklarini oldini olish,
- voyaga yetmaganlarning ijtimoiy dezadaptatsiyasilarining sabablari va manbalarini aniqlash,
- kasbiy, o'quv, ijtimoiy-madaniy, sog'lomlashtirish va boshqa komponentlardan tashkil topgan bolalar va rehabilitatsiyasining individual dasturlarini amalga oshirishini ta'minlash,
- uy sharoitlarida rehabilitatsion chora - tadbirlarni uzluksizligini ta'minlash uchun dezadaptatsiya bo'lgan bolalar oilalari bilan hamkorlik qilish va tavsiyalar tayyorlash,
- nazoratsiz bolalar va o'smirlarning (18 yoshgacha) normal maishiy sharoitlarda vaqtinchalik yashashini ta'minlash (shu jumladan, ularga bepul ovqat tarqatish, tibbiy xizmatlar, ijtimoiy yordam ko'rsatish va b.),
- oilada inqirozli vaziyatni bartaraf etish va bolaning o'z oilasiga qaytib kelishi uchun ruhiy, psixokorreksion va boshqa yordam ko'rsatish,
- voyaga yetmaganlarning keyingi taqdirini hal qilishda ishtirok etish,
- boshqa muassasalar bilan hamkorlikda bolalarning keyingi tarbiyasining yanada optimal shakllarini ishlab chiqish va amalga oshirish.

Bu vazifalar ko'lami muassasalar faoliyatini kadrlar bilan ta'minlanishi va muayyan sharoitlarga bog'liq ravishda o'zgarib turishi mumkin.

Muassasalar quyidagi voyaga yetmagan shaxslarga xizmat ko'rsatiladi:

- ijtimoiy rehabilitatsiya, shoshilinch ijtimoiy psixokorreksion va tibbiy-psixologik yordamga muhtojlarga,
- ota - onalari, tengdoshlari, pedagoglar va boshqalar bilan muloqotda qiyinchiliklarga duchor bo'layotganlarga
- turli sabablarga ko'ra deprivatsiyaga mayli borlarga,
- noxush oilalarda istiqomat qiluvchilarga,
- yetim bolalar va ota - onasi qaramog'isiz qolgan bolalar uchun (muassasada yashashga rozi bo'lmaganlarga).

Deviant xulq - atvorli o'smirlarning ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiyasi rehabilitatsion markaz deb nomlanuvchi ixtisoslashgan muassasalarda amalga oshiriladi. Bu muassasalarning vazifalari:

- nazoratsizlik, daydilik profilaktikasi,
- ota - onasi aybi bilan yoki ekstrimal vaziyat tufayli qiyin hayotiy holatga tushib qolgan bolalarga tibbiy - psixologik yordam,
- ijobiy ijtimoiy xulq - atvor, atrofdegilar bilan muomala qilish ko'nikmalarini shakllantirish,
- ota - onasi qaramog'isiz qolgan bolalarga nisbatan vasiylik funksiyalarini bajarish, - shaxsning inqirozli ruhiy holatlarini bartaraf etishga yordam beruvchi ruhiy va pedagogik qo'llab - quvvatlanish,
- oilaga qaytib kelishga ruxsat,
- normal rivojlanish, ta'lim olish imkoniyati bilan ta'minlash,
- ishga jolashtirilishiga g'amxo'rlik qilishdan iborat.

Bu muassasalarda ijtimoiy pedagogik rehabilitatsiya uch asosiy bosqichdan iborat: tashxis qilish rehabilitatsion dasturni yaratish va amalga oshirish, bolaning rehabilitatsiyadan keyingi himoyasi. Tashxis qilish voyaga yetmagan shaxsga emotsional sohasi rivojlanishi, shaxsiy xislatlar, ijtimoiy rollar, kasbiy qiziqishlarning shakllanganlik darajasini aniqlashga qaratilgan ijtimoiy pedagogik tadqiqotlar o'tkazishni ko'zda tutadi. Rehabilitatsion dastur har bir bola uchun individual tuzilib, faoliyatning asosiy elementlari - maqsadi, vazifasi, shakllari, vositalari, bosqichlarini o'zida mujassam etadi. Rehabilitatsiya dasturining asosiy maqsadi shaxsning axloqiy qadriyatlarini shakllantirish va to'g'rilash, bolalarga muomala ko'nikmalarini shakllantirishga yordam ko'rsatish. Rehabilitatsiyadan keyingi himoya bolalarga rehabilitatsiya markazidan chiqqanidan so'ng oila, do'stlar, maktab jamoasi bilan uyg'un munosabatlarni tiklashga yordam beradi. Qiyin tarbiyalanadigan

bolalarni rehabilitatsiya jarayonida tarbiya muassasalari katta ahamiyatga ega. Ta'lim muassasining rehabilitatsion xizmati umumiy yondashuv asosida funksional majburiyatlar va kasbiy vakolatlar doirasiga o'zaro munosabatga kirishuvchi va bola hamda uning munosabatlarini uyg'unlashtirishga qaratilgan o'zaro bog'liq chora - tadbirlar tizimini amalga oshiruvchi mutaxassislar guruhi va pedagogik jamoadir.

Maktab rehabilitatsiyasi (tibbiy - psixologik - pedagogik) rehabilitatsiya xizmati modeli muassasa spetsifikasini ham inobatga oladi. Bu rehabilitatsiya xizmatining asosiy vazifalari quyidagilar:

- bolalar va o'smirlar rivojlanishidagi o'zgarishlar sabablarini aniqlash;
- ularni bartaraf etish vositalarini qidirish;
- ta'lim - tarbiya, yashash sharoitlarini optimallashtirish;
- normal shaxs rivojlanishiga yordam beruvchi pedagogik jarayonni tashkil qilish;
- tavakkal guruhi bolalari va o'smirlarini o'z vaqtida aniqlash;
- o'smirlarning ruhiy inqirozini yengib o'tish;
- maxsus rehabilitatsion dasturlarni amalga oshirish orqali muhtojlarga har tomonlama yordam ko'rsatish.

Rehabilitatsiyaning asosiy tamoyillari:

- mintaqaviy xususiyatlarni, mintaqadagi ijtimoiy - madaniy va iqtisodiy holatni inobatga olish;
- sheriklik; rehabilitatsion chora - tadbirlarning keng qamrovliligi;
- ketma - ketlik;
- individual, insoniy yondashuv.

Mintaqaviy ijtimoiy - madaniy va iqtisodiy vaziyatni bilish tamoyili bolalar kontingentlari, muassasalar strukturasi bilishni taqozo etadi. Sheriklik tamoyili (ijtimoiy pedagog, shifokor, psixolog - bola) barcha psixologikpedagogik va rehabilitatsion chora-tadbirlarni bola shaxsi orqali amalga oshirilishidan iborat. Keng qamrovlilik tamoyili rehabilitatsion dasturni amalga oshirishdagi turli choratadbirlar komeksini ko'zda tutadi. Rehabilitatsiyaning quyidagi bosqichlari mavjud: oilaviy, ijtimoiy va ta'lim va b. Ketma - ketlik tamoyili bir rehabilitatsion chora - tadbirdan boshqasiga asta - sekin o'tishni ko'zda tutadi. Individual - insoniy yondashuv bola rivojlanishining nafaqat aktual balkishunga yaqin hududlarini ham inobatga olish lozimligini ko'zda tutadi. Ta'lim muassasasining rehabilitatsion tizimi asosan psixologik - pedagogik xarakterga ega, ya'ni uning mazmuni va shakllari asosiy maktab xodimlarining zimmasida bo'ladi. Avvalambor u

bolalarni o‘z maqomlarida (muomalaning to‘laqonli a‘zosi sifatida) va muomala layoqatiga ega (yetakchi o‘quv faoliyatining subyekt) sifatida tiklanishlariga qaratilgan. U bolalar, o‘smirlar va ularning ijtimoiy atrof-muhiti bilan ish olib borishiga bog‘liq. Pedagoglar shug‘ullanuvchi nuqsonlar va me‘yordan chetga og‘ishlar sabablari asosan psixologik-pedagogik xarakterga ega bo‘lib, kerakli vositalar yordamida to‘g‘ri yo‘lga solinadilar. Ta‘lim muassasalarida ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya qarovsiz bolalar va o‘smirlarga nisbatan oilaviy va maktab repressiyalarini oldini olishga, nizoli vaziyatlarni hal qilishga shuningdek esa ularni o‘quv faoliyatining subyekt) sifatida tiklashga qaratiladi.

Voyaga yetmagan huquqbuzarlar bilan olib boriladigan ijtimoiy pedagogik faoliyat

Reabilitatsion ijtimoiy pedagogik texnologiyalar deviant xulq - atvorga ega o‘smirlar bilan ishlashning reabilitatsiya dasturlarini tuzishda quyidagilar inobatga olinadi:

- 1.** Voyaga yetmagan bolaning ijobiy hislatlariga suyanish. Ijtimoiy pedagog deviant xulq - atvorga ega bolani qoralay olmaydi. U uchun muvaffaqiyat vaziyatini yaratish orqali uning xulq - atvorida ijobiy hislatlarni topish kerak va ijtimoiy pedagog faoliyatini shunga muvofiq tashkil qilish lozim.
- 2.** Hayotiy intilishlarni shakllantirish. Odatda maktabdagi surunkali muvaffaqiyatsizliklardan so‘ng o‘smirlar umidsizlikka tushishadi, o‘z kuchlariga ishonch yo‘qoladi. Bunday o‘smir uchun keyingi kasbiy o‘z - o‘zini anglab olish muhim bo‘lib, bu holatda ijtimoiy pedagogning psixolog bilan hamkorlikdagi faoliyati uning kelajakdagi kasbiy o‘z - o‘zini anglab olish muhimi bo‘lib bu holatda ijtimoiy pedagogning psixolog bilan hamkorlikdagi faoliyati uning kelajakdagi kasbini aniqlashga qaratiladi.
- 3.** Uning keyingi kasbiy taqdiri bilan bog‘liq faoliyatdan tashqari deviant xulqatvorli bolani u uchun ahamiyatli bo‘lgan ijtimoiy faoliyatga jalb qilish ham lozimdir. Bu murakkab vazifa hisoblanadi, chunki odatda bu holatda nafaqat u yoki bu faoliyat turiga nisbatan o‘zgarishni, balki bolalar jamoasi bilan ham munosabatlarning normallashtirishini talab

qiladi. Amaliyotning guvohlik berishicha qiyin tarbiyalanadigan bolalarda boshqa o'quvchilarga qaraganda bo'sh vaqti to'rt marta ziyoddir.

4. O'smir bilan o'zaro munosabatlarga hurmat bilan qarash. Dezadaptatsiya bo'lgan bolalarda yaxshi muomalaning yo'qligi sababli har qanday tarbiyaviy ta'sir voyaga yetmagan bola tomonidan qattiq qarshilikka duch keladi. Bunday bolalar bilan ish olib borishda ijtimoiy pedagogdan sabr - matonat talab qilinadi.

Reabilitatsion ijtimoiy pedagogik faoliyat jarayonida mutaxassis quyidagi vazifalarni bajaradi:

- dezadaptatsiya boshlangunga qadar o'smirda bo'lgan ijobiy hislatlarni tiklash,

- o'smirda u yoki ijtimoiy foydali faoliyatga kirishish orqali salbiy hislatlarini to'g'rilash, intilishni shakllantirish, o'smirning o'z - o'zini belgilab olishdagi ehtiyojini faollashtirish,

- o'smir faoliyatining ijobiy motivatsiyasini faollashtirish.

Ta'lim muassasida bolalar va o'smirlar tibbiy - pedagogik reabilitatsiyasining namunasi Ta'lim sharoitlarining tibbiy gigiyenik optimallasuvi (ovqatlanish, jihozlash) o'quv - tarbiya jarayonini o'quvchilarning ruhiy fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ratsional tashkil qilish sog'ligi holati bo'yicha turli o'quvchilar toifalari uchun ta'lim adaptatsiyasi o'quvchilarning tibbiy gigiyenik ta'limi va tayyorgarligi. Kasalliklarning ommaviy profilaktikasi, o'quvchilar jismoniy holatini optimallashtirish. Ta'lim muassasalarida reabilitatsion faoliyat tizimi. Reabilitatsion faoliyatning vazifalari, obyektlari va yo'nalishlari.

Bu yo'nalishdagi faoliyat amalga oshiriladigan muassasalar

Reabilitatsion dasturlarni amalga oshiruvchi ishchilar toifalari:

1. Ruhiiy - pedagogik reabilitatsiya. Obyekt - ijtimoiy va pedagogik qarovsiz bolalar. Vazifalari: - maktab va oilaviy kamsitishlarni yengish, - etakchi faoliyatda muvaffaqiyatga erishish, - ruhiy va shaxsiy rivojlanishning uyg'unlashuvi, - ijobiy "men" obrazini shakllantirish, - ijtimoiy adovat profilaktikasi.

Umumta'lim maktabgacha muassasalari, maktablar, oddiy guruh (sinf), korreksiya sinflari. Individual o'qitish maktablari. O'smirlar va bolalarga psixologik - pedagogik yordam ko'rsatish markazlari

pedagoglar. Amaliy psixologlar, ijtimoiy pedagoglar, logopedlar, korreksion ta'lim o'qituvchilari 2. Ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya obyekt - nizoli tarbiyaviy vaziyatda bo'lgan dezadaptatsiya qilingan bolalar, yetimlar, voyaga yetmagan huquqbuzarlar. Vazifalari: - huquqlarni himoya qilish, vasiylik.

- nazoratsizlikni oldini olish,
- ijtimoiy zararli omillar profilaktikasi,
- ijtimoiy maqomning tiklanishi,
- psixofizik va shaxsiy rivojlanish sur'atlarini ushlab turish, go'daklar uyi.

- bolalar uyi.

- maktab-internatlar,

- maxsus maktablar,

ijtimoiy yordam va ijtimoiy reabilitatsiya markazlari.

ijtimoiy pedagoglar.

ijtimoiy ishchilar.

Amaliy psixologtarbiyachilar,

bolalar huquqlarini himoya qilish bo'yicha inspektorlar, psixoterapevtlar, psixonevrologlar .

3. Tibbiy pedagogik reabilitatsiya.

Obyekt-nogiron bolalar, tez-tez kasalga chalinuvchi bolalar, cheklangan aqliy imkoniyatlarga ega FunkSIONAL buzilishlarga ega bolalar uchun muassasa. Korreksion maktab. Pedagogdefektolog o'qituvchi dektolog bolalar.

Vazifalari: - tarbiyaviy mikromuhit gigiyenasi

- sog'lomlashtirish va davolash

- tibbiy profilaktika

- sog'liqni saqlash

- ijtimoiy adaptatsiya va reabilitatsiya

- zaxiradagi imkoniyatlardan foydalanish

- kompensatorlik funksiyalarni rivojlantirish, nogironlar uylari.

Sog'liq markazlari.

Davolash markazlari.

Terapevt pedagogika markazlari.

Maktabgacha muassasalar va maktablarda logopedik guruhlar.

Ruhiy sog'lik va reabilitatsiya markazlari.

Tarbiyachilar, valsologlar, ijtimoiy ishchilar, ijtimoiy pedagoglar, tibbiy xodimlar, psixologdefektologlar va rehabilitatsion ijtimoiy pedagogik texnologiyalar.

Bolaning shaxsiy xususiyatlariga bog'liq ravishda rehabilitatsiya dasturlarini tuzayotganda o'smirning qaysi holatda ekanligini ham inobatga olish darkor. Bu oiladagi yoki tengdoshlari davrasidagi janjal natijasida kelib chiqqan ijtimoiy qarovsizlik holati ham bo'lishi mumkin. Ijtimoiy pedagogning bu bolalar bilan ish olib borishi o'smir ichki olamini ijtimoiy sog'lomlashtirishga qaratiladi. Ijtimoiy pedagog bola tushib qolgan vaziyatni shoshilinch tashxiz qo'ya olishi va ijtimoiy - shaxsiy - emotsional xislatlarning buzilishi sabablarini ham aniqlashi lozim. Shu borada asosiy faoliyat turlariga: individual maslahat berish, salbiy emotsional ahamiyatga ega vaziyatlarni to'g'irlash maqsadida o'smirlarni trening guruhlariga qo'shish, bola qadriyatlarini tizimi bilan individual ish olib borish, ijtimoiy ko'nikmalar paydo qilish kiradi. Bundan tashqari bola va ota - ona o'rtasida yaxshi o'zaro munosabatlarni tiklash uchun oila bilan ham ish yuritish lozim. Bu faoliyat oila pedagogik pozitsiyalariga tashxis qo'yishni, ota - onalarni trening guruhlariga jalb etishni ko'zda tutadi. Inqirozli holatda turgan o'smir boshqacha yondashuvlarni talab qiladi. Odatda bunaqa xulq - atvor o'smirning hal qilib bo'lmaydigan vaziyatga munosabatini bildiradi. Bu toifa bolalar bilan ish olib borishda emotsional holatning shoshilinch diagnoztikasi, bu muammo sabablarini aniqlash, muammolarni hal qilish ko'nikmalariga o'rgatish, ijobiy "Men" konsepsiyasini shakllantirish ustida ish olib borishni ko'zda tutadi. Ijtimoiy pedagog faoliyatning boshqa bir yo'nalishi uy - joydagi bolalarga qaratilgan. Bu bolalar bilan ishlash ikki yo'nalishdan iborat: - bunaqa bolalarning yashab ketishlari uchun sharoitlar yaratish (tibbiy yordam ko'rsatish, ovqat bilan ta'minlash), - o'ziga, o'z kelajagiga ishonchni mustahkamlash uchun o'tgan hayotlarining salbiy tajribasidan xalos etish. Asosiy ish metodi - patroj, asosiy ish shakli "men" konsepsiyasini shakllantirishga qaratilgan ijtimoiy psixologik trening tashkil qilish. Bu rehabilitatsiya dasturlarini quyidagi 3 shartlarni bajargandagina effektiv tarzda amalga oshirsa bo'ladi:

- 1) dasturning barcha ishtirokchilarini - bola, ota - ona, ijtimoiy pedagog, mutaxassis yuqori motivatsiyasi,
- 2) mutaxassislar va rehabilitatsion muassasalar rahbarlarining ruhiy-pedagogik kompetentliklari,

- 3) turli davlat xizmatlari - ta'lim sog'liqni saqlash,
- 4) faoliyatini tartibga solish.

Dezadaptatsiya bo'lgan bolalar bilan ish olib borishning mavjud texnologiyalari deviant xulq - atvorni ijtimoiy nazorat ostiga olishga qaratilgan. Bu jarayon birinchidan eng xavfli deviant xulq - atvor shakllarini ijtimoiy foydali shakllar tomonidan siqib chiqarilishi, ikkinchidan bolaning ijtimoiy faolligini ijtimoiy ma'qullanadigan tomonga yo'naltirish, uchinchidan daydilik, giyohvandlik, besoqolbozlik, fohishabozlik bilan shug'ullanuvchi o'smirlarni jinoiy yoki ma'muriy kuzatuvdan xalos etish; to'rtinchidan maxsus ijtimoiy yordam xizmatlarini tuzishdan iborat.

Nazorat savollari:

1. Voyaga yetmaganlarning deviant xulq - atvorini keltirib chiqaruvchi omillari sanab bering
2. O'smirlarda deviant xulq - atvorning kelib chiqish sabablari nimalardan iborat?
3. Nima uchun ijtimoiy pedagogikada norma va normadan og'ish tushunchalari o'rganiladi?
4. Bolalarda normadan og'ishning sababi nimada?
5. Normadan pedagogik og'ish deganda nima tushuniladi?
6. "Ijtimoiy og'ish" tushunchasining mohiyati nimada?

GLOSSARIY

Avtonomlashuv - (avtova homus (yunon) - qonun) o‘z - o‘zini boshqarish va tartibga solish imkoniyatini qo‘lga kiritish.

Adaptatsiya - insonning ijtimoiy muhit bilan faol o‘zaro munosabatda bo‘lish va uning potensialini shaxsiy rivojlanish uchun ishlatish qobiliyati.

Anomaliya-jism yoki ruhiy rivojlanishning umumiy normalaridan ancha og‘ish. **Anomal bolalar** - normal ruhiy va jismoniy rivojlanishda buzulishlar bo‘lgan bolalar. Ularni yengib o‘tish maxsus uchun maxsus metodlar talab qilinadi.

Affektiv buzilishlar - emotsional sohaning buzilishi bo‘lib, kuchli asabiylashish, asabiylashish darajasining tushib ketishida namoyon bo‘ladi. (opatiya, befarqlik). Bular markaziy nerv sistemasining funksional va organik buzilishi oqibatida yuzaga keladi.

Anomal bolalar - normal ruhiy va jismoniy rivojlanishda buzulishlar bo‘lgan bolalar. Ularni yengib o‘tish maxsus uchun maxsus metodlar talab qilinadi.

Affektiv buzilishlar - emotsional sohaning buzilishi bo‘lib, kuchli asabiylashish, asabiylashish darajasining tushib ketishida namoyon bo‘ladi. (opatiya, befarqlik). Bular markaziy nerv sistemasining funksional va organik buzilishi oqibatida yuzaga keladi.

Bevositalik - inson va uning vaziyati haqida aniq tasavvurga ega bo‘lish va buni namoyish qilish. Bir shaxsning boshqasiga ta’sir o‘tkazishi - ong, iroda, his - tuyg‘u orqali inson faoliyati va xulq-atvoriga ta’sir ko‘rsatish. U ishontirish, emotsional yuqtirish orqali amalga oshiriladi. Ta’sir bir odam tomonidan ikkinchi odamni (uning qarashlari, tasavvurlari) o‘zgartirish jarayoni va natijasi.

Bola - 18 yoshga to‘lmagan shaxs.

Bolalar ichkibozligi - bolalar deviant xulq - atvori shakllaridan biri bo‘lib, ichkilikka patologik ruju qo‘yish bilan xarakterlanib, shaxsning ijtimoiy deqratatsiyasiga olib keladi.

Bolalar jinoyatchiligi - salbiy ijtimoiyhuquqiy hodisa bo‘lib, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan barcha g‘ayri huquqiy xatti-harakatlar majmuasi hisoblanadi.

Bolalarga ijtimoiy yordam ko‘rsatish - ijtimoiy himoyaning shakllaridan biri bo‘lib, kam ta’minlangan oilalar farzandlarining hayotiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ijtimoiy chora - tadbirlar

majmuasi- ijtimoiy pedagog bolalarga turli yordam ko'rsatadi. Biroq ularning ichida ustuvor yordam bolalikni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash hisoblanadi. Bolalikka olish - bolalikka oluvchi va bolalikka olinuvchi o'rtasida ota - ona va farzandlar o'rtasida mavjud huquq va majburiyatlarni o'rnatuvchi yuridik akt.

Bolalikni ijtimoiy himoyalash-qonunchilik va bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyada mustahkamlangan voyaga yetmaganlar huquqlarining kafolatini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar. Bu bolalarning optimal biologik va ijtimoiy rivojlanishini, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga ko'nikishini ta'minlab beruvchi huquqiy, iqtisodiy, tibbiy va psixologik-pedagogik choralar kompleksidir.

Bolalar jinoyatchiligi-salbiy ijtimoiy-huquqiy hodisa bo'lib, voyaga yetmaganlar tomonidan sodir etiladigan barcha g'ayri huquqiy xatti-harakatlar majmuasi hisoblanadi.

Bolalarga ijtimoiy yordam ko'rsatish- ijtimoiy himoyaning shakllaridan biri bo'lib, kam ta'minlangan oilalar farzandlarining hayotiy ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan ijtimoiy chora-tadbirlar majmuasi- ijtimoiy pedagog bolalarga turli yordam ko'rsatadi. Biroq ularning ichida ustuvor yordam bolalikni ijtimoiy pedagogik qo'llab-quvvatlash hisoblanadi.

Bolalikka olish-bolalikka oluvchi va bolalikka olinuvchi o'rtasida ota-ona va farzandlar o'rtasida mavjud huquq va majburiyatlarni o'rnatuvchi yuridik akt.

Bolalikni ijtimoiy himoyalash-qonunchilik va bola huquqlari to'g'risidagi xalqaro konvensiyada mustahkamlangan voyaga yetmaganlar huquqlarining kafolatini ta'minlashga qaratilgan chora-tadbirlar. Bu bolalarning optimal biologik va ijtimoiy rivojlanishini, ijtimoiy-iqtisodiy sharoitlarga ko'nikishini ta'minlab beruvchi huquqiy, iqtisodiy, tibbiy va psixologik - pedagogik choralar kompleksidir.

Bolaning ijtimoiylashuvi - uning ijtimoiy hayotga qo'shilishi bo'lib, shu jamiyatda xos bilimlar, qadriyatlar, norma - qoidalar, xulq - atvor namunalarini o'zlashtirishdan iborat. (M.A..Galaguzova)

Bolaning ijtimoiy adaptatsiyasi - bolaning ijtimoiy muhit sharoitlariga faol ko'nikishi, bolaning ijtimoiy muhit bilan o'zaro munosabatlari turi.

Bolaning ijtimoiy dezadaptatsiyasi - uning ijtimoiy muhit sharoitlariga muvaffaqiyatli ko'nikishiga to'sqinlik qiluvchi ijtimoiy ahamiyatga ega xislatlarning yo'qotilishi.

Deviant xulq atvor - ijtimoiy yoki axloqiy normalarga mos kelmaydigan xulq-atvor.

Delinkventlik (ing. "gunohkorlik") - o'rnatilgan normalarni buzuvchi va huquqbuzarlikka olib keluvchi xulq-atvor.

Empatiya - dunyoga boshqalar nazari bilan qarash, uni boshqalar kabi tushunish, boshqalarning xatti-harakatlarini ularning nuqtai nazariga ko'ra qabul qilish va shu bilan birga o'zining tushunchasini bildirishga qodirlik.

Homiylilik - voyaga yetmaganlarning (boshqa toifa insonlarning ham) shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish shakli, ya'ni homiylilikda vasiylikka qaraganda ancha keng toifadagi bolalar huquqlari himoya qilinishi mumkin.

Huquqbuzarlik - biror - bir huquqni buzuvchi har qanday xatti-harakat. Huquqbuzarliklar ijtimoiy xavfli harakat va jinoyatlarga bo'linadi.

Ijtimoiylashuv - insonning butun hayoti mobaynida o'z - o'zini o'zgartirish va rivojlantirishning boshqariladigan va maqsadga yo'naltirilgan jarayoni.

Ijtimoiy adaptatsiya - metod va usullar tizimi bo'lib, uning maqsadi insonlarga ularning ijtimoiylashuvi va yangi ijtimoiy sharoitlarga ko'nikishlariga yordam berish.

Ijtimoiy diagnostika - ijtimoiy hodisani, uning holatini xarakterlaydigan va uning rivojlanish tendentsiyalarini aniqlash maqsadida kompleks o'rganish jarayoni. Metod, usullar vositasida tadqiq etishga asoslanadi.

Ijtimoiy diagnostika - ijtimoiy muammoni a'zolarga bo'lib tashlash orqali o'rganishni ko'zda tutadi. Olingan ijtimoiy tashhiz o'rganilayotgan ijtimoiy hodisalarning salbiy tendentsiyalarini oldini olishga qaratilgan amaliy harakatlar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

Ijtimoiy yetim - biologik ota - onaga ega, biroq ular muayyan sabablarga ko'ra bola tarbiyasi bilan shug'ullanishmaydi va unga g'amxo'rlik qilishmaydi. **Ijtimoiy informatsion yordam** - bolalarni ijtimoiy g'amxo'rlik, himoya, shuningdek ijtimoiy xizmatlar faoliyati to'g'risidagi ma'lumotlar bilan ta'minlashga qaratilgan yordam.

Ijtimoiy ish - ijtimoiy sohadagi tashkiliy faoliyat bo'lib, jamiyatning barcha qatlamlaridagi ijtimoiy muammolarni echishga qodir bo'lgan maxsus ijtimoiy mehanizm hisoblanadi. Uning maqsadi inson manfaati va ehtiyojlarini moddiylashtirish, ijtimoiy va shaxsiy

ahsmiyatga ega natijalarni qo‘lga kiritish, jamiyatda shaxsning, guruhning yoki jamoaning ijtimoiy maqomini mustahkamlash yoki o‘zgartirish.

Ijtimoiy iqtisodiy yordam - muhtoj bolalarning ruhiy, axloqiy va emotsional holatini tiklash bo‘yicha muassasa, markazlarda yordam ko‘rsatish. Ijtimoiy normalar - insonlar xatti - harakatlarini, ularning ijtimoiy hayotini muyyan madaniyat, jamiyat qadriyatlariga muvofiq tartibga soluvchi xulq-atvor me‘yorlari. **Ijtimoiy patronaj** - shaxs huquqlari, voyaga etmaganlarning mol - mulklarini himoya qilishning maxsus turi. Texnologiya sifatida ijtimoiy vasiylik vasiylikka muhtoj odamlarni aniqlaydi, vasiylarni tanlaydi, ularning o‘zaro munosabatlarini tartibga soladi. Patronaj uyda profilaktik, sog‘lomlashtirish, sanitar chora - tadbirlarni o‘tkazishni ko‘zda tutadi.

Ijtimoiy tarbiya - bevosita insoniy munosabatlar, shuningdek shu Insoniylik - bolani shaxs sifatida qadrlaydigan, uning g‘ururi va erkinligini himoyalash bilan xarakterlanadigan, inson manfaatini ijtimoiy institutlarni baholashning asosiy me‘yori deb hisoblaydigan qarashlar tizimi.

Iqtidorlilik - bolaning o‘z yoshi normalariga nisbatan aqliy rivojlanishda ancha ilgarilab ketishi.

Ijtimoiy pedagogik markaz - ijtimoiy psixologik markazlar, xududiy guruh va birlashmalar, tarbiya muassasalari tarmog‘i. ijtimoiy pedagogikaning professional maqomi - sub‘ektning huquq, majburiyatri va vakolatlarini aniqlab beruvchi shaxslararo munosabatlar tizimidagi o‘rni.

Ijtimoiy pedagog maqomi u egallab turgan holatning in‘ikosi hisoblanadi: ma‘muriy ijtimoiy pedagog, jamoaviy ijtimoiypedagog, oilaviy ijtimoiypedagog, ta‘lim muassasasining ijtimoiypedagogi. Biroq professional maqom obro‘ - e‘tiborini aniqlab bermaydi. Ular professional-shaxsiy munosabatlar jarayonida shakllanadi. ijtimoiy pedagogik faoliyat metodikasi - ijtimoiy pedagogik faoliyatning mazmuni, shakli, usullari, vositalari va nazorati majmuasi. ijtimoiy pedagog refleksiyasi - har bir bosqichda o‘z faoliyatini tahlil qilish, uning salbiy va ijobiy tomonlarini aniqlash, olingan natijalarni bola shaxsiyatiga ta‘sirini o‘rganish. ijtimoiy pedagogik reabilitatsiya - bola organizmining ba‘zi buzilgan funksiyalari, uning ijtimoiy maqomining o‘zgarishi va unda og‘uvchi xulq - atvorning paydo bo‘lishi bilan bog‘liq

bolaning ijtimoiy aloqalarni yo‘qotishini tiklashga qaratilgan choralar tizimi.

Ijtimoiy pedagogik profilaktika - bolada turli faollik turlarining namoyon bo‘lishiga va bolalarning optimal ijtimoiy rivojlanishiga shart - sharoitlar yaratishga qaratilgan ijtimoiy tarbiya chora - tadbirlar tizimi. ijtimoiy pedagogik faoliyat - bolaga ijtimoiylashuv jarayonida va jamiyatda o‘z - o‘zini amalga oshirishi uchun yordam ko‘rsatishga qaratilgan professional faoliyat.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyasi - ratsional va maqsadga qaratilgan xatti-harakatlar bilan xarakterlanadigan amaliy ijtimoiy pedagogik faoliyat, metod va usullari majmuasi.

Ijtimoiy pedagogik yordam-bolaning ijtimoiylashuvi va to‘la qonli rivojlanishi uchun psixologik, pedagogik sharoitlar yaratib beruvchi ijtimoiy pedagogik choratadbirlar tizimi.

Ijtimoiy profilaktika - turli salbiy xarakterdagi ijtimoiy og‘ishlarni keltirib chiqaruvchi asosiy sabablar va shart - sharoitlarni oldini olish, bartaraf etish yoki neytrallashtirishga qaratilgan davlat, ijtimoiy, ijtimoiy - tibbiy va tashkiliy chora - tadbirlar majmuasi.

Ijtimoiy psixologik yordam - oila va mikro jamiyatda qulay mikroiklimni yaratishga, uy, maktab jamoasining salbiy ta’sirlarini bartaraf etishga qaratilgan yordam. ijtimoiy reabilitatsiya-insonning ijtimoiy muhitda faoliyat yuritish qobiliyatini tiklashga qaratilgan jarayon-texnologiya sifatida tibbiy, maishiy, kasbiy, shaxsiy darajadagi reabilitatsiyaga qaratilgan chora - tadbirlar majmuasini ilgari suradi.

Ijtimoiy reabilitatsion yordam - bolalarning ruhiy, aqliy, emotsional holati va sog‘ligini tiklashga qaratilgan yordam. ijtimoiy sog‘lik-individning tashqi muhit bilan o‘zaro munosabatlarning mukammallashuvi shakli va vositalarini muayyan darajasidir, bu o‘zaro munosabatlarning muvaffaqiyatli amalga oshirish imkonini beruvchi ruhiy va shaxsiy rivojlanish darajasi.

Ijtimoiy ta’lim - ijtimoiy bilimlarni va bolaning ijtimoiylashuviga ko‘maklashuvchi ijtimoiy ko‘nikma va malakalarni yetkazish jarayoni. ijtimoiy ta’minot - davlat moddiy ta’minoti tizimi va ijtimoiy yordamga muhtojlarga yordam ko‘rsatish doirasida turli ijtimoiy xizmatlar ko‘rsatish tizimi.

Ijtimoiy terapiya - davlat tuzilmalari, jamoat tashkilotlari va birlashmalari, shu jumladan diniy tashkilotlarning ijtimoiy munosabatlarning muayyan bir shakllariga amaliy ta’sir qilish jarayoni.

Ijtimoiy texnologiya - turli ijtimoiy muammolarni yechish va aholining ijtimoiy himoyasini ta'minlashda ijtimoiy ishchilar va ijtimoiy xizmat ko'rsatish muassasalari tomonidan qo'llaniladigan vosita, metod va ta'sirlar majmuasidir. ijtimoiy pedagog faoliyatining zahirasi to'rt turdagi ijtimoiy texnologiyani kuzatish mumkin: ijtimoiy ishga tegishli, ijtimoiy psixologik, ijtimoiy tibbiy, ijtimoiy pedagogik. ijtimoiy qarovsizlik - ijtimoiy xislatlar, ehtiyojlar, qadriyatlarining rivojlanmasligiga, bo'sh ijtimoiy refleksiyaga, ijtimoiy rollarni egallashda qiyinchiliklarga olib keluvchi omillarning oqibati. ijtimoiy harakat - turli ijtimoiy guruhlarining umumiy maqsad sari qaratilgan birgalikdagi xatti-harakatlari. ijtimoiy hudud - bola ko'z o'ngida har kuni sodir bo'ladigan harakatlar, ijtimoiy munosabatlar, transport, narsa - predmetlarning qiyofasining majmuasi.

Ijtimoiy huquqiy yordam - inson va bola huquqlariga amal qilishga, bu huquqlarni amalga oshirishga, bolalarni oilaviy, mehnat, fuqarolik masalalari bo'yicha huquqiy tarbiyalashga qaratilgan yordam.

Ijtimoiy markazlashgan pedagogik texnologiya - bola hayotiy faoliyatining ijtimoiy - pedagogik shart - sharoitlari, parametrlarini rivojlantirish va o'zgartirishga qaratiladi.

Ijtimoiy pedagogika - 1) jamoatchilik tarbiya institutlari haqidagi fan; shaxsni shakllantirishga yo'naltirilgan ta'lim - tarbiya tizimi; 2) shaxsni ijtimoiylashtirish, jamiyat hayotiga tayyorlash muammolari bilan shug'ullanadigan pedagogika fanining alohida tarmog'i.

Ijtimoiy pedagogik adaptatsiya - zamonaviy pedagogik va innovatsion texnologiyaga o'qituvchi va o'quvchilarni moslashtirish jarayoni.

Ijtimoiy pedagogik faoliyat - bolalarni ijtimoiylashtirish, ularga xalqning ijtimoiy madaniy tajribalarini singdirish orqali, jamiyat hayotiga tayyorlashga yunaltirilgan faoliyatdir.

Ijtimoiy persepsiya - ijtimoiy narsa va hodisalarni ta'lim oluvchilar tomonidan idrok qilinishi yoki tushunilishi.

Ijtimoiy psixologiya - odamlarni jamiyatdagi birgalikdagi ish faoliyatlari natijasida ularda hosil bo'ladigan tasavvurlar, fikrlar, e'tiqodlar, hissiy kechinmalar va xulq-atvorlarini o'rganuvchi psixologiya fanining alohida tarmog'i.

Ijtimoiy tarbiya - ta'lim oluvchilardan ijtimoiy ahamiyatga molik fazilatlar va tajribalarni shakllantirish jarayoni.

Ijtimoiy ta'lim - shaxsning ijtimoiylashuviga yordam beruvchi bilim, ko'nikma va malakalarni shakllantirish jarayoni.

Ijtimoiy funktsiya - bo'lajak kasb ta'limi o'qituvchilariga xos bo'lgan jamiyatdagi zarur vazifalarni bajarish, ularni sifat darajasini ta'minlay olish, ijtimoiy me'yorlarga amal qilish, ijtimoiy foydali mehnatni tashkil eta olish, jamiyatdagi muayyan maqsadlarni kasbiy ta'lim maqsadlari bilan uyg'unlashtira olish va o'z faoliyatini muayyan maqsadga yo'naltira olish, jamiyatning faol a'zosi sifatida fikr - mulohaza qila olish.

Ijtimoiylashtirish - 1) inson tomonidan jamiyatda muayyan vaqt oralig'ida qadriyatlar, axloqiy me'yor, namuna va ko'rsatmalarning o'zlashtirilishi; 2) shaxsning turli ijtimoiy umumiylik (guruh, ijtimoiy institut, ijtimoiy tashkilot), ijtimoiy munosabatlar tizimiga integratsiyalashuvi. Shaxsning ijtimoiy o'z - o'zini aniqlashidan kelib chiqib, ijtimoiy munosabatlarning umumiy tizimida o'z o'rnini va nuqtaiy nazari.

Jinoyat - delinkvent xulq - atvor turi bo'lib, shaxsga, qonun bilan qo'riqlanadigan ob'ektlarga tajovuz qiluvchi ijtimoiy havfli xatti - harakat.

Jinoiy xulq - atvor - jinoiy javobgarlikka tortish yoshiga yetganda jinoiy ish qo'zg'atishga asos bo'luvchi g'ayri huquqiy harakatlar.

Kommunikativlik-shaxslararo muloqat madaniyatiga ega bo'lish, bolani tinglash va eshitish qobiliyati, muomalaga kirisha olish va aloqa o'rnatish, axborot to'plash, turli ijtimoiy munosabatlar o'rnatish va rivojlantirish, bolaning verbal va noverbal xulq-atvorini kuzatish.

Oila - insonlar kundalik hayotining asosiy qismi- jinsiy munosabatlar, bolani dunyoga keltirish, bolalarning ilk ijtimoiylashuvi kabi holatlar sodir bo'ladigan ijtimoiy institut.

Pedagogik texnologiya - ta'lim - tarbiyaning pedagogik samaradorligini oshiruvchi omillar tahlili orqali optimallashtirish jarayonidir. Pedagogik texnologiya bolalarni natijaviy qilib tarbiyalash, ta'lim berish va rivojlantirishga yordam beradi. Pedagogik texnologiyalarning asosiy belgilari natijalilik, algoritm mavjudligi, iqtisod, loyihalashtirish, butunlik va boshqarish hisoblanadi. Bu pedagogik texnologiyalar ish samaradorligini oshirishi, har qanday sharoitlarda qo'llaniladi, bir - biri bilan bog'liq aniq ifodalangan bosqichlarga egaligidan dalolat beradi.

Patronaj - uyda profilaktik, sog'lomlashtirish, sanitar chora - tadbirlarni o'tkazishni ko'zda tutadi. ijtimoiy pedagog - ijtimoiy pedagogika mutaxassisligi bo'yicha o'rta yoki oliy professional ma'lumotga ega bo'lgan mutaxassis, ijtimoiy pedagogik faoliyatni professional tartibda yurita oladigan mutaxassis. ijtimoiy pedagogika - shaxs ijtimoiylashuvi qonuniyatlarini o'rganishga, jamiyatning ijtimoiy muammolarini hal qilish maqsadidagi samarali metodlar va ijtimoiy pedagogik faoliyat texnologiyalarini joriy qilishga qaratilgan pedagogika sohasi.

Professional ijtimoiy pedagogik faoliyat - bolalar va o'smirlarni o'rab turuvchi mikrojamiyatda ijtimoiy tarbiyasi bo'yicha bosqichma-bosqich ish olib borish bo'lib, bolalarning muvaffaqiyatli adaptatsiyasi, individuallashuvi va integratsiyasiga qaratilgan. Uning ob'ekti bola hisoblanib, predmetbolalarning ijtimoiy tarbiyasi jarayonidir.

Rahmdillik - kimgadir yordam berishga tayyor bo'lish yoki kimnidir hamdardlik, insonparvarlik tufayli kechirish.

Reabilitatsiya - bemorning psixofizik imkoniyatlari doirasida normal mehnat va hayotga qaytishi. Bu avvalambor tibbiyot yordamidan insonning jismoniy nuqsonlarini bartaraf etish, ikkinchidan maxsus - o'quv metodlarini qo'llash, uchinchidan professional tayyorganlik asosida erishiladi.

Refleksiya - insonning ichki ruhiy faoliyati bo'lib, o'z xatti - harakatlari, hislatlari, holatlarini anglab olishga qaratilgan; insonning O'z ma'naviy dunyosini anglab olishi.

Vasiylik-muomalaga layoqatsiz shaxslarning shaxsiy va mulkiy huquqlarini himoya qilish. Guruhning ijtimoiy psixologik iqlimi - guruh har bir a'zosining faoliyatiga ta'sir qiluvchi guruhdagi munosabatlarning dinamik maydoni.

Yetimlik - jamiyatda ota - onasidan judo bo'lgan bolalarning borligi bilan izohlanadigan ijtimoiy hodisa. Jamoa - ijtimoiy munosabatlar va yagona ijtimoiy faoliyat asosida birlashgan guruh.

MUNDARIJA:

Kirish.....	3
1-mavzu: Ijtimoiy pedagogik faoliyat pedagogika fani sohasi sifatida.....	6
2-mavzu: Ijtimoiylashuv omillari va mexanizmlari.....	47
3-mavzu: Oila bilan olib boriladigan ijtimoiy-pedagogik faoliyat vasiylik va homiylik.....	70
4-mavzu: Deviant xulq - ijtimoiy-pedagogik muammo sifatida...	106
5-mavzu: Jinoyatchilik - bolalarda g‘ayriqonuniy xatti - harakatning namoyon bo‘lish shakli sifatida.....	130
Glossariy.....	153

A.A. AXMEDOV

IJTIMOIIY PEDAGOGIKA

Maktabgacha ta'lim yo'nalishi talabalari uchun
(O'quv qo'llanma)

Muharrir: *E.Eshov*
Tex.muharrir: *D.Abduraxmonova*
Musahhih: *M.Shodiyeva*
Badiiy rahbar: *M.Sattorov*

Nashriyot litsenziyasi № 022853. 08.03.2022.

Original maketdan bosishga ruxsat etildi: 14.05.2023. Bichimi 60x84. Kegli 16 shponli. "Times New Roman" garnitura 1/16.

**Ofset bosma usulida. Ofset bosma qog'ozi.
Bosma tabog'i 10,25 Adadi 20. Buyurtma № 81**

KAMOLOT

"BUXORO DETERMINANTI" MCHJ
bosmaxonasida chop etildi.
Buxoro shahar Namozgoh ko'chasi 24 uy
Tel.: + 998 91 310 27 22